

An abstract painting with warm, earthy tones of brown, tan, and ochre. The composition features thick, textured brushstrokes and some geometric shapes, possibly suggesting architectural elements like a doorway or a window. The overall mood is contemplative and textured.

Иван Давидков

НАД БЕЛИЯ ЛИСТ

Давидков и сии

ИВАН ДАВИДКОВ

НАД БЕЛИЯ ЛИСТ

Размисли, есета и бележки
за твореца и творчеството

Издателство *Давидков и син*

София, 2024 г

А К А Д Е М И Я

Иван Давидов

ММХХІІІ

„Над белия лист“ е сборник с избрани есета, бележки и записки от дневници и писма на Иван Давидков с размисли за твореца, творческия процес и поетическото майсторство. Това е третата книга от поредицата неговии произведения, замислени да бъдат публикувани от издателство „Давидков и син“ в класически или електронен вид в навечерието на предстоящата 100-годишнина от рождението му през 2026 година.

Сборникът „Над белия лист“ е събран, редактиран и илюстриран с репродукции на живописни платна на Иван Давидков през месец юни 2024 година единствено като дар за съмишленици и не е предназначен за продажба.

На кориците е използвана репродукция на картината на Иван Давидков „Берковската каменоломна“.

Полетът на стрелата

Полетът на стрелата – това са миговете, когато творецът се мъчи да преодолее пространството между себе си и безкрая. Тетивата трепти с пулса на неговото сърце, лъкът замира в ръката и очертанието му върху белия лист е като знамение на съдбата. Човекът се опитва да примами птицата със зърната на словото, разпилени върху пустините на хартията, но вижда там само нейната сянка. Стрелата му, която се мъчи да догони птицата, също пътува след нейната сянка, и посегналият към колчана прилича на ловец, орисан да преследва цял живот едно видение.

Най-добрите стрелци знаят, че стрелата се връща, за да намери сърцето им. Затова в жуженето на пчелите сред най-пъстрите цветя винаги долавят нейния предупредителен звук. Пагат – и в последния си миг вярват, че улучилата ги стрела ще пусне корен и ще се разлисти

Прозорец

Когато бях малък, мислех, че поезията живее някъде много далече – заг планината, заг синята черта на кръгозора. И всяка сутрин, чул свирката на влака, исках да затичам към спирката, да се хвана за пиринчената гръжка на вагона, излъскана от докосването на хиляди ръце, и да поема към тая примамна земя на красотата. Не знаех тогава, че поезията е редом с мене – че тя е в разсъмването, което хлъзга по стените на нашия дом сияние на листопадни вихрушки; че тя е в отраженията из вировете на Огоста, сред които святкат съзвездия от мренки; че тя е в бавните стъпки на хората, които в късна вечер се връщат от работа, стъпки, никога незаглъхващи – като пулс на земята; че тя е в сребърната пàра на разчупения хляб, която озарява лицата на хора, към които после ще ме връща само един спомен и една сълза.

В ония години аз раснех между бедни хора и ходех на училище с прекроените стари грехи на татко. Тогава имах единствено богатство – прозореца на нашия дом. Ние живеехме в горната махала на Живовци, до хълма, и от моя прозорец се виждаше цялото село. Вечер гледах как денят угасва в реката и кравите, които пият по бродовете, стават червени от залеза. Сутрин виждах, че люляците из дворовете са цъфнали и жуженето на пчелите, чийто ек меко отскачаше от белосаните стени, ме замайваше.

По-късно, когато се случи да живея в далечни градове и моят прозорец гледаше към сиби покриви с антени, вместо щъркелови гнезда, и към балкони с прецъфтели бегонии и потрепващо пране, аз виждах през стъклата, както през оня прозорец на детството, моята северна земя. Щом чуех свирката на влак, ми се искаше да затичам към гарата и догонвайки последния вагон, да се върна там, където поречията разливат своето угаснало сребро, където са корените на всичко, което съм написал досега...

Аз обичам поезията на земята и хляба, на уморените глави, гето вечер си почиват върху коленете, на семената, които си говорят с браздите за гръжда и за бъдещата жътва.

Тая поезия живее навред край нас, защото има пътища, които водят заг кръгозора, защото има грънчарски колела, над които цъфти чудото на глината, защото има слово, в което са попили, легендите на планините и мислите на корените и на облаците. Тая поезия отива при хората, за да ги извиси и да ги направи частица от себе си.

И никога не среща заключени врати.

За метафората

Ако оприличим стихотворението с гора, метафорите са птиците на тая гора. Виждал съм оголели лесовете със строго очертани в небето стебла и клони, и усещането ми за мъртвило е било прогонвано от посветването на някой синигер в мъгливите пролуки или е радвало очите ми ръждивото пламъче на някое мушитрънче. Аз не обичам да се разхождам в такива лесовете. Те са лишени от музиката на зелените листа, плътно покрили склоновете – тоя ехтящ орган с милиони клавиши, на който свири вятърът – и ако ги разбуди някаква мелодия, това ще бъде студено, облепено с мъгла кънтене на ехото. Избирам си път през гори, чиито клони са сплетени високо над главата ми и светлината, която се процежда през листата, за да пониже загадъчния мрак на дебрите, нерядко ме обгръща с тайнственост и аз чувствавам, че вървя не по влажна земя, с мъх и напрат, а през сънища. Уж всичко е реално, а душата открива нови негови измерения, недокоснати от човешките сетива. Испанският поет Луис де Гонгора – пътник през един от най-дълбоките и тайнствени лесовете на поезията – е гледал преди четиристотин години как пъстрите птици кръжат в небето като крилати цитри и ручеят, за да ги послуша, вдига край всяко камъче по бързеите бели уши от пяна. Или очите му са се възхищавали на прекрасната дева, която с двете слънца на гърдите си може да разтопи снеговете на Норвегия и с ръцете си да направи бисерна черна Етиопия...

Ония, които не са дарени с дълбоко зрение, се плашат от непроницаемостта на такава гора, вървят само през храстите на нейните покрайнини, защото се боят, че няма да се изтръгнат от плена на лабиринтите ѝ, а дарените с душата на Одисей приемат риска да я пребродят и привидният мрак на нейните пътища им разкрива тайни, до които могат да се докоснат само най-възвишените духом. Има не само пътници, но и цели епохи, чийто поглед трудно прониква в кръжащите мъглявини на поезията. Луис де Гонгора умира в Кордова самотен, забравен, неразбран, когато “лекомисленият и галантен Магрид”, според думите на Лорка, се развлича с комедиите на неговия съвременник Лопе де Вега. Поезията умира със спомена за пастирите, “чиито бради са кораби и бодливи като дълбоки листа”. И трябва няколко столетия да минат по тревата над неговия гроб, за да дойде часът, когато ручеят ще вдигне отново своите бели уши от пяна и ще чуе по земята стъпките на поета от Кордова, възкресен от

признанието на едно друго време.

И в поезията, както в живота, има два пътя – към удоволствията от славата приживе или към мъчителните мигове на изпитанието. Кой път да бъде избран от по-мъдрия?

Пред оголелия хълм, с няколко гървета само, през които прозира пепеляво небе и нищо друго, аз предпочитам сенващата тайнственост на гората, с която сравних поезията. Обичам стиховете, по които като по клони пъстрят птици, под чийто полет е преминал животът ми досега, или се люлеят странни феникси с опашки-лири, на които свирят вятърът. Тия птици не са мимолетна украса на гората. Те са символи на вечната светлина и на полета. Те учат листата да се вдигат към безкрая, за да преодоляват есен пространството между мелодиите на небето и гробовното мълчание на пръстта. Тия феникси се раждат в душата на поета и излитат из нея, прогаряйки я със своите пламъци.

Печална е участието на ония, които населяват такава гора с препарирани птици.

Думи за поезията

В зачетилите напоследък интервюта, в разговори и критически статии все по често срещаме въпроса: “Защо пишете стихове? Читателите на поезията стават все по-малко. Прозата заема големите пространства на словото...” Наистина прозата напират като мускулист мъжага, чиито лакти се разполагат властно на масата, където е разчупен хлябът, но аз, когато и пред мен е застава този въпрос, съм си мислил, че пространствата на поезията могат да бъдат стеснени само за определено време, но те никога не могат да бъдат превзети от друг, преуспяващ жанр.

Поезията е вървяла и ще върви винаги до човека като негова сянка, като следа от нозете му, останала по пътищата на живота.

Рядко ще видим следи от целувки по бузите на поезията. По-често ще открием по тях белези от зараснали рани и синини от удари. Времената, които са ненавиждали човека и са воювали срещу неговите най-възвишени пориви, не са пощадявали поезията, защото са долавяли диханието ѝ в дупките на знамената и са виждали по нейната греха

петна от барут и засъхнала кръв.

Аз обичам поезията, която прилича на поле, набраздено от гъждовни набези или с раздухано от пролетта цъфтене на овошки, които вдигат на белите си криле земята, за да я отнесат при празниците на лятото.

Ние често забравяме, че душата на поета е лесно наранима, че най-дълбоки белези в нея оставя несправедливостта. Ако се вгледаме през останалите далеч зад нас години, ще видим, че несправедливостта е подкопавала душевните сили или е изправяла пред неумолимостта на фаталната стъпка творци, чиито имена сега произнасяме с почит и които са носили словото като трънен венец на челото. И ми става тъжно, като си помисля, че и ние приличаме понякога на оня градинар, който се грижи само за няколко гървета от своята градина, а другите е оставил да бъдат замеряни през оградата от преминаващите малчугани. Ножицата на градинаря не трябва да отминава сухите клонки, но тя трябва да се отгърбва от плода. Ние нерядко сме пестеливи, когато трябва да изречем заслужената добра дума. И си мисля: нека я казваме, когато може да бъде чута, защото добрата дума е рамо, на което талантът се опира в трудни мигове. Кажем ли я късно, ще я слуша само тревата.

Има поети, които правят всичко, за да изпитат приживе – колкото се може по-скоро, колкото се може повече! – всички удоволствия от славата. Те тъпчат пазвите си, както правехме някога като деца, с нейните често пъти зелени и стипчиви плодове и като гледат оголелите клони, към които ще посегнат другите, си мислят, че са измамили времето. А другите вървят по нажежената земя на своето призвание, вгледани в човека, измъчени от усилията да разплетат възлите на неговото битие. Те вървят към него като към възплътило мислите им плодно гърво, чиито клони са изваяни над кръгозора и се отдалечават заедно с него. Мисля си, че тия пътници, над чиито рамене околото ни може да съзре криле на вятърна мелница, са по-щастливи: ако приживе не усетят гръха на възжеления плод, то той, смален като слънце от далечината, ще се търкулне в спомена за тях.

Поезията признава едно приятелство – с огъня. От него се е учила и се учи на себераздаване и на безкористност.

И е приятно да видиш привечер един огън, когато есента пътува в мислите си към бъдещата жътва, да видиш над него венец от уморени ръце – най-хубавия венец, с който природата е гарила живота – да усетиш как думите проправят през тъмнината път от днешния ден към утрешния и да откриеш – за кой ли път – колко просто и възвишено е всичко, с което ни обгръща битието.

Поезията живее с нас и винаги ще остане наш спътник, защото човекът никога няма да превърти ключа на вратите си и да я остави да наднича през ключалката. Тя ще съпровожда дните ни, както гълъбът от кварталната градинка, който сутрин се разхожда по перваза на прозореца и наднича в стаята, за да ни каже: "Добро утро!", както чайникът, чиято пара писука на разсъмване и тоя глас ни изпраща чак до трамвайната спирка, където ни чакат грижите и тревогите на делника - това скромно, но извисено като пиедестал стъпало от днешния ден към бъдещето.

Побратимяване на глината и звездата

Всяко време оставя на бъдещето своята по-голяма или по-малка следа и човекът, на когото са дадени малко дни от огромния живот на Вселената, също се стреми да остави диря в съзнанието на потомците. Сърцето му го подтиква към творчество, той търси красотата, за да се осъществи чрез нея, да изпита радостта от сътворяването да я предаде на другите, да отложи за по-дълго неумолимия час на забравата. Едни създават картини, други сътворяват симфонии и кантати, трети превъплъщават на сцената страсти и съдби, а оня, който няма техния дар, осъществява по човешки просто своя стремеж към красотата - дяла мраморни чешми, от чиито чучури сякаш избликва не вода, а песен на птици, сади ябълкови градини или засява браздите със слънчоглед и населява цели равнини със слънца, родени от сънищата му.

Жаждата за творчество и стремежът към красотата са най-възвишената изява на човешкия дух.

Ние, които сме се обрекли на словото, трябва да побратимяваме глината и звездата, чиято далнина е пространството на духа, и да приучваме крилатия кон, който ни е даден от съдбата за спътник, не само да върви по земните пътища, да пасе трева из канавките и да кара зърното до мелницата, а да не забравя, че е дарен с криле и че най-добрата зоб за него е звездният овес, зашавал в синята шепка на небето.

За поетическата образност

Чувал съм предупредителни думи, отправяни обикновено към по-младите поети: какви са тия увлечения, каква е тая непонятна образност! Наистина някои поети пишат по-сложно, стремят се към по-дълбоки мисловни и емоционални пластове. Да се смущаваме ли от такава поезия, ако е як живеецът на нейните идеи? Не, трябва да я четем внимателно, нерядко да я препрочитаме, за да долавяме нейната магия, която не винаги е в пряко казаното, а в онова, което откриваме, размествайки образните пластове. Винаги съм се възхищавал на гръзновението, с което млади – и млади по дух – автори се оставят във властта на метафорите. Те ми приличат на живописци, които изстискват най-ярките бои върху своята палитра и платната им невероятно пъстрейт от полета на четките.

Да им кажем ли: изстържете другите бои и на палитрата оставете само няколко цвята? Не – ще сгрешим. Оня, който носи в душата си

гарбата на вълбения творец и има чувство за стройност и хармония, ще открие трудната простота в равновесието на тоновете, до която може да се домогне само майсторът. А другите, за които метафората има не емоционално-смислова, а декоративна задача, ще останат край пътя като старите витошки туристи, които сме виждали в неделен ден, обилно напичили шапките и винтягите си в лъскави тенекени значки, смешно позвънващи от вятъра.

По-голяма тревога сред нас трябва да буди творчеството на ония автори, в което всичко е опростено, познато и гладко като речните камъни в един бързей – нищо не ни смущава, освен едно: че гледаме препарирана птица. Има криле, но няма полет.

За предметната поезия

Аз съм привърженик на конкретната, предметната поезия. Затова винаги се опирам на зримия образ. Това прави философските търсения в стихотворенията по-осезаеми, с по-пряко внушение. Цялата сложност и красота на такива творби е в друго – в образните и смисловите пластове, които читателят трябва да открие под привичните на пръв поглед думи, в онова ехо на душата, което идва от дълбината на словото и което всъщност е тайната и магията на поезията.

Преди години ме увличаха мажорните съзвучия – изобразявах жени с петли, пътници под есенни дървета, лодки с пъстроцветни платна, заливи, червени от залеза. Сега повече ме привлича звученето на земните зелени и на кафявите тонове, на сивото и бежовото, на перлено зеленото, което наподобява поле, плувнало в тънка утринна мъгла. Опитвам се да изразя състояния на съсредоточеност и възлюбеност, когато хълмът, дървото и човекът остават сами и се вглеждат в себе си.

Темата за художника

Темата за художника заема важно място в редица мои книги. Творецът ме привлича не само като личност с богата и сложна душевност, чийто живот е неспокоен и драматичен – особено ме привлича неговата всеотдайност и обреченост в името на красотата и правдата, заради което не винаги получава венците на благодарността и признанието.

Творецът е болезнена материя, оголен нерв, вечно будна съвест. В това е неговото величие и неговата драма. В личността на твореца рефлектират силно, нерядко болезнено, моралните проблеми на

обществото и времето. На тая страна от образа на художника отделих особено внимание в моите книги.

Мен трайно ме привлича изследването на сложните душевни движения, които съпровождат творческия процес, привлича ме анализът им, трудното проникване в оная дълбина, където се зараждат бъдещите произведения. Търся грамата на своите герои в себе си и откривам, че нерядко те са ехо на мои преживявания и размисли, че понякога като в огледало разпознавам под техните черти своя образ.

Може би затова, че съм срещал през живота си много такива хора, че съм имал възможност да дружа с тях и не само да ги наблюдавам, но и да търся в моя скромен творчески опит измеренията на техните радости, съмнения и грами, се заех да мина из лабиринтите на тия души и се опитах да покажа, доколкото ми позволяват силите, сложния им, противоречив и възвишен свят. Това ме измъчваше, но в същото време ме гаряваше с мигове на неподозирано вълнение и радост. Много от моите герои са хора с романтични души. Те са болезнени, лесно раними. Привличат ги далечините, рифовете на вечерните звезди, и дори ямите по пътя, които натъртват лактите и душите им, не могат да ги излекуват от тая възвишена болест. Под белезите на зарастващите рани остава непобеден стремежът към красотата и тайната, която съпровожда човека до последния му дъх.

Щедрият, честният, душевно богатият човек се стреми, понякога с танталови усилия, да извиси живота над плесента на користолюбието и практичността, да защити изчезващите добродетели. И от това се ражда неговата грама, защото нерядко силите на човека не му достигат за един такъв дълбой. В човека живеят и денят, и нощта, и богът, и дяволът. Истината се ражда в дълбока им, в победата на онова, заради което си заслужава да се живее – красотата и истината.

Освен в стиховете ми, художникът, като действащо лице, за пръв път се появи в романа "Вечерен разговор с дължда". Това беше образ, взет от живота, един спомен от студентските ми години. Моите срещи с живописеца, за когото разказвах, бяха първото ми истинско докосване до света на изкуството, до ония, които го създават. В следващите си книги се опитах да разгърна по-широко тая тема. Романът "Бял кон до прозореца" фактически изцяло е посветен на художника, защото останалите действащи лица в книгата са всъщност вариации на неговата душевност, те са, така да се каже, негови портрети, изградени в други тоналности.

Художникът върви безимен в повествованието. Поставих си задача да създам обобщен образ, да покажа твореца, на когото нищо земно не е чуждо, но който се извисява над делниците на живота. И другите извисява. Затова оставих словото "художник" да звучи с първичната си сила – така, както звучат: "камък", "хляб", "птица", "огън". Смятам, че творецът е също един от основните елементи на битието. Дълго време обмислях материала за романа "Бял кон до прозореца", но не можех да намеря ключа към неговото осъществяване. Мъчех се да го композирам по един или по друг начин – изплъзваше ми се. Разгадката дойде при едно пътуване със самолет до Варна. Тогава написах историята със стюардесата и звездното момче! Тя е в края на книгата. След това се заех с началото.

Лирическият герой

Едва ли може да се каже, че лирическият герой е автопортрет на автора, но според мен той носи най-характерните черти на неговия образ, на чувствителността му, на отношението му към проблемите на битието. Познавам автори, които в контактите си с хората са необщителни, дори груби, а в стиховете им ме завладява изповедност и топлота. Аз си обяснявам това не с "измисляне" на непреживени от автора чувства (без дълбоко преживяване няма истинска поезия), а с отваряне на врата към друга, непозната за нас страна от душевността на автора, която нерядко би могла да се окаже негова човешка и творческа същност.

Стихотворението не може да бъде снимка на едно душевно състояние. Неговата задача е да покаже по-обемно, по-обобщено онова, което вълнува автора. Иначе той ще заприлича на художник, който сяда зад своя статив на полето и рисува всичко, мярнало се прег погледа му. Композицията на картината налага да се подбере най-същественото, да се степенува при неговото тонално изграждане, а онова, което не помага с нищо при решаването на художествената задача, да отпадне. Не копиране на действителността, а нейното осмисляне и извисяване, създаването на един друг свят от зърното на реалността, което трябва да поникне в душата на твореца – това е според мен основната задача на всеки, посветил се на изкуството

Детайлът

За мен детайлът е силно художествено средство. Става дума не за детайл, който служи като евтина брошка за украшение на фразата, а за детайл, чиято функция е да подчертае това, което е незабележимо, но е твърде характерно и важно. Детайлът дава своеобразна документалност и правдивост на повествованието, дава колорит и атмосфера. Естествено, в употребата на това изразно средство трябва да има мярка. Пропуските, които се забелязват в моите книги, се дължат на все още непреодоляно увлечение по решаването на колоритни задачи, подсказани от живописца. Когато преглеждам черновите на моите романи, виждам, че несъзнателно съм предозирал гъстотата на багрите в първата редакция. Обяснявам си това с желанието да създам по-плътна атмосфера, в която да въведа героите. По-късно, при редактирането, съкращавам цели пасажки, в които е надделяло поетическото ми увлечение. Мъча се да очистя повествованието от обстоятелствените места, да го "просветля" така, както овощарят реже излишните клонки на ябълката, за да обърне към слънцето ония, които дават своя сок на плода.

Композицията на лирическия роман

Композицията на моите романи има сходство с лирическата поема или, ако потърсим сравнение от областта на музиката – със симфонията. Частите са изградени в различно темпо, темите се разгръщат в многопосочни вариации, връзката между отделните съставки на творбата по-често е емоционална или мисловна, отколкото фабулна. Често пъти художественото внушение се долавя не в изреченото, а в онова, което е премълчано, и неговото ехо, получено при неочакваното съчетаване на емоционалните и образните пластове, изпълва думите с нов заряд.

Преди години, когато пътувах из Бретан, за да проучвам материала за бъдеща своя книга, бях придружаван от един французин. След като прочете във влака за Ван и в хотела на моя прогизнал от океанската влага град моята преведена на френски повест "Далечните бродове", той така изрази впечатлението си от композицията ѝ: "Вашата книга ми напомня река в ранна пролет. Талвегът ѝ едва се долавя – това е вашата фабула. А край тоя талвег плават късове лег, откършени клони от дърветата, корени, отражения на хора и на храсти, които се виждат по брега. Отначало имах представа за хаос, но после разбрах, че тоя едва доловим талвег на реката обединява, споява – бих казал – всички късове на вашия литературен материал..." Мисля, че в думите на моя спътник из зимните равнини на Бретан има твърде много истина за композицията на моите книги. Това тяхно изграждане ми позволява да се чувствам свободен в своята работа – като плувец, който не се мъчи да преплува залива само в един стил – бруст или кроул – а се оставя да го люлее вълната, легнал по гръб, или да шляпа задъхано с ръце и крака, както е правил в годините на детството из вировете на своята родна река, позволява ми да не робувам на конструктивни схеми, а на нещо много по-важно – на осмислените чрез средствата на поезията чувства, пориви и грами, които се раждат в дълбината на човешката душа.

Аз нямам в съзнанието си предварително разработен план за постройката на произведението. Преди да започна работа, нахвърлям накратко случките, които бих могъл да използвам в своя роман. Когато завършвам книгата си, виждам, че го половината от тях не съм се докоснал, но в замяна на това са се появили други, непредвидени, които понякога заемат централно място в творбата. Ако си послужи със сравнение от областта на музиката, бих казал, че при подобна мозаечна композиция темата се разработва като в сложно музикално произведение. Тук изграят важна роля лайтмотивът, вариациите. Но такъв начин на композиране е твърде рискован: произведението може да се разпадне, ако липсва спойката на тънкия художествен усет, на мисълта, на асоциациите и алегориите. Ако произведение от тоя род разчита само на разказаното, само на първия план – то ще бъде твърде бледо и аморфно. Силата на такива творби, според мен, се крие най-вече в подтекста, в мисловните и емоционалните пластове.

Поетът и прозата

Когато един поет започне да пише проза и отдели твърде много време на това свое увлечение, едва ли можем да го обвиним, че е изневерил на своята първа любов – поезията. Обикновено прозата на поетите – техните романи и повести – са творби, които не се побират в класическите рамки на жанра, а с изразните средства и с композицията си твърде много напомнят за поезията. И тук важни художествени средства са метафорите, алегориите, символите, асоциациите, подтекстът. Със своеобразния си ритъм, с размишленията и ретроспекциите, с разкъртването на житейски пластове, за които лириката няма плуг, прозата позволява на поета да излезе на по-широка територия, да рисува сложни човешки характери и съдби, да изобразява драматични колизии. Опитът, придобит в поезията, учи новопосветения белетрист да търси по-голяма гъстота на словото, да разчита не толкова на фабулата, колкото на онова, което се долавя като втори план при неочакваните съпоставки и обрати, при мозаечното изграждане на творбата, чрез внушението на метафорите, алегориите и символите. А каква промяна откриваме в стиховете на автора, когато той отново се върне към лириката? Стиховете придобиват ново качество – драматизъм, – което все повече се утвърждава като тяхна отличителна черта. Това е резултат от навлизането на поета в сложния и противоречив свят на героите от неговите белетристични творби.

Уроците на живописата

Когато за пръв път посегнах към четките и боите (това беше в началото на шестдесетте години — тогава започнах да пиша и първата си прозаична книга), аз си помислих, че откривам едно приятно занимание. Смятах, че живописата ще ме освободи от мъката над словото, че часовете до бялото платно ще ме отморяват. По-късно разбрах, че съм се лъгал. Аз се заех с едно трудно дело, което ми донесе не по-малко тревоги, лутания и разочарования, отколкото

поезията и прозата. Но живописиста обогати моя творчески свят. В книгите ми по-релефно се очерта, както отбелязват критиците, “движението на четката”, словото стана “по-цветно”. Живописиста ме научи да се съсредоточавам, да търся баланс в композицията, да откривам многозвучие в багровите и мисловните хармонии и контрапункти, да наблюдавам изменчивостта на явленията и да търся онова, което е тяхна сърцевина, да достигна до истината, че най-простата мелодия на словото и на баграта трябва да има многозвучието на оркестър, който изпълнява с всичките си инструменти мотив, плавен и чист като чуруликане на птица, но надарен от твореца с други измерения, озарени от дълбините и тайните на духа

Палитра от разтопена лава

В един разговор ме попитаха какво представлява моята поема “Владетелят на нощните слънца”: разказ за живота на Ван Гог, оценка на творческото му дело или размисъл за твореца и неговото време, за изпитанията и непогкупността на таланта.

Отговорих им, че това е изповедна творба, в която съм се помъчил да мина не само по пътищата, където е пламтяла наказаната от слънцето гуша на Ван Гог, но и да надникна в своята гуша, за да потърся измеренията на неговите пориви, кризи и съмнения и в моето битие. В тая поема се опитах да защитя мисълта, че творчеството е съдбовно поприще, че посветилият се на красотата е жрец на слънцето, което нерядко може да го превърне на възлен, че той е сеяч на бъдещето, който не протяга шепата си, за да преброи монетите, които ще получи срещу своя труд, а чака благослова на затрептялата в небето птица. Творецът може да бъде неразбран, може неговото дело да бъде отминато с безразличие (малко ли такива примери ни е дало миналото?), но ако неговата гуша е белязана с магията на творчеството, той ще преодолее всички кризи и бъдещето ще го приеме отвъд чертата на кръгозора.

Животът на Ван Гог е вълнуващ роман – не толкова с

интересните страници от битието на твореца, колкото с драматичните пориви и срикове на неговия дух. Какво ме привлича в личността и творчеството на този неустов човек? На първо място – неговата апостолска всеотдайност към избрания път – до последната капка кръв на сърцето, до последната глътка въздух. Той твори неотстъпно, до изнеможване, не защото е дълбоко уверен в себе си (писмата му говорят за дни на колебания и потиснатост) – той служи всеотдайно на една вътрешна сила, която го издърпва из глухите пространства на премълчаването, на отричането, на мизерията, за да го извиси след смъртта в съзвездието на най-дълбоките, най-обичаните творци.

Чел съм немало изследвания за Ван Гог. С възлнение съм седял над страниците на неговите писма – един разтърсващ с искреността си автопортрет на художника. Всички тия истини за твореца ме приближаваха още повече до неговите картини, позволяваха ми да откривам в съчетанията на багрите, в гръзките пориви на четката и в нежните ѝ докосвания до платното движенията на неговата душа: застиващата лава на зрелите жита под ехтежа на мистрала или танца на цъфналите градини край Арл. Прочетеното за Ван Гог ми отваряше вратата към него, но галактиката на неговата демонична, сякаш разтърсвана от космически вихри душа откривах в картините му.

За мен най-силен момент от живота на художника е пребиваването му в приюта за душевно болни в Сен Реми. Преди години имах възможност да посетя музея на Ван Гог в Амстердам, където е събрана най-значителната част от неговото творчество. С възлнение стоях пред слънчогледите, пред "Стаята на художника в Арл", пред цъфналия люляков храст, пред пейзажа с враните над житното поле. Но с особена сила ме привлякоха картините, рисувани в приюта на Сен Реми. Струваше ми се, че по тяхната тоналност, по драматичността или по тихата им лиричност ще мога да разпозная безпогрешно зигзагите на неговата мятанща се между болката и просветлението душа.

В живота на твореца, както казва Вийон, спорят душата и разумът. Разумът търси корените на реалността, търси здрава почва под нозете, промисля изхода от всяко начинание. А душата гони една светлинка в пространството, един вик, докосва се до бездната на една сълза. Нейният полет, рожба на неспокойствието, на жаждата и страданието, може да не отпразнува победа в границите на един човешки живот, но ако плесента на бъдещето не прояде истините и прозренията ѝ, то времето неминуемо ще я увенчае с признанието си.

В това посмъртно сияние на делото виждам истинската победа на Ван Гог.

В поемата има два основни образа: на нощните слънца – слънчогледите – и на забравените картофени гнезда в браздите. Те разкриват двата полюса на битието – небето и пръстта. Към тях могат да се прибавят и други образи, които имат подобна художествена задача: слепите коне и ангелите в шахтите на Борунаж, изгарянето на пеперудите над запалените свещи, космичната мелница на съзвездията над Сен Реми.

Понякога усещам, че ми е тясно в лирическото стихотворение, и се обръщам към поемата. Това обикновено става в мигове, когато откривам, че у мен са се натрупали мисли, настроения и образи, които искат по-широк простор. Това става най-често след работа над някой роман, който дълго ме е държал над белите листа и съм законял за стих... Цели седем години се канех да започна поемата "Владетелят на нощните слънца" и отприщването дойде неочаквано. През една мартенска сутрин на един дъх написах "Писмо на Винсент Ван Гог от приюта в Сен Реми", което е двета част от творбата.

След това, през лятото в Берковица, се върнах към началото. Само за няколко дни поемата беше готова. Никога не съм писал с толкова просветлена душа.

Увлечение по багрите

Когато разглеждат стиховете ми, критиците почти винаги отбелязват моето увлечение по багрите. Нарочно ли търся тая цветност или тя се ражда още при замисъла на стихотворението, заедно с мислите и чувствата, които искам да споделя върху белия лист? Моето първо усещане за стихотворението е свързано с появяването на цветен образ.

Понякога той е съвсем конкретен, виждам най-тънките му детайли, друг път е подобен на съновидение, в което багрите кръжат като листа на есенна вихрушка. Както живописецът търси хармонията на тоновете върху своето платно, така и аз се мъча да откривам чрез цветовете мелодичните приливи или драматизма на словото.

В своите търсения за по-ярко художествено внушение поетите нерядко използват изразните средства на други изкуства. Знаем, доближавайки се до музиката, каква виртуозност на словото постигнаха символистите. Съвременната поезия търси най-често допир с изобразителното изкуство – с графиката и живописата. Можем да посочим великолепни произведения, изградени в бяло и черно – като гравюри, – и лирически късове, чиято тоналност и атмосфера ни напомня сияещите платна на импресионистите.

Словесните рисунки

Стремежът към оригиналност, която много по-трудно се постига чрез мислите и метафорите, накара поета да обърне цялото си внимание върху формата на стихотворенията. Той започна да извайва с гуми чудати фигури. Когато разгръщах книгите му, имах усещането, че виждам разперени паунови опашки, вировете, в които паднал камък е образувал догонващи се талази, островърхи ели с пирамидално отпуснати клони. Едно стихотворение наподобяваше петел. Авторът бе търсил къса дума за човката, възклицание "О!" за окото и няколко еднакви по дължина изрази, за да извие от тях гъзата на опашката му. Отначало ми беше интересно да се лутам из тия словесни лабиринти – не че ме учудваха с формата си: бях срещал подобни калиграми в книги на автори, писали преди десетилетия и столетия. Мъчех се да отгатна как се чувства поезията в такива неудобни жилища и виждах как стъпките ѝ заобикалят входовете им – тя е идвала, както идват в къщата на човека кучето или котката: помирисали са прага и са си отишли.

Постепенно формата на стихотворенията започна да прави погледа ми повърхностен. Аз нямах желание да се зачета в тях, да проникна в сърцевината им, защото тя като гнездо, скрито в преплетен къпинак, или като птица, сгушена сред бодлите на грака, беше трудно достижима за мен и аз имах усещането, че ако трябва непременно да стигна до нея, стихотворението, разперило словата си като остри шипове, ще изпобое ръцете и ще изпокъса грехите ми.

Така поетът, решил непременно да учуди читателите си, започна да ги губи един по един.

За римата и римувания стих

Чрез римата стихът се дисциплинира, става по-стегнат и звучен. Но римата е добър слуга и лош господар. Ако поетът умее добре да държи юздите ѝ, тя покорно ще му служи. Остава ли се на прищевките ѝ, ще върви след нея и ще я примахва, както прави ездачът с хвърлилия го от

сеглото кон.

В първите си поетически опити отбягвах пълната рима. Смятах я за позната, шаблонизирана. Търсех приблизителната рима, едва доловимото съзвучие, защото смятах, че това прави по-свежо звученето на стихотворението. Увлечението ми не трая дълго. Върнах се към точните рими, разбрал, че баналността на едно стихотворение идва не от римите, а от мислите, чувствата и образите му.

Стремя се стихът да звучи музикално, но отбягвам напевността. Затова нерядко избирам по-сложни ритмически структури. Предпочитам широкия, разгърнат стих, който ми позволява не само по-свободно да изграждам метафорите, но и да постигам по-сложна оркестрация на строфите.

Ние дишаме въздуха, без да го усещаме. И римата трябва да бъде като него. Започнат ли очите ни да се задържат на нея, това ще ни отклони от по-важното – от възприемането на авторовите образи, мисли и чувства. Поетът трябва да търси свежи, изненадващи рими, но да се плаши от тяхното, понякога манекенско, самочувствие в края на стиха. Предпочитам зравото, мускулесто тяло, облечено в скромни дрехи, пред анемичната фигурка, напичена с пъстроцветни грънкулки.

Римуваният стих векове наред е служил на поезията и занаятчийските майстори на словото ще го ползват като сигурно оръжие. Редом с него все по-енергично в нашата поезия заема своето място свободният, неримуван стих. Той, който само от пръв поглед прилича на леснопревземаема крепост, има много подмоли и въртопи, из които може да излезе читав само опитният плувец. Ако този стих не е наситен с мисли и метафори, ако не се намери богат и сложен ритъм, който наподобява движенията на енергично, мускулесто тяло, ако не го крепят неочаквани асоциации и мисловни обрати, той ще се превърне на лоша проза, на прояден от гъжгове варовик, чиито кухни имат дъх на плесен и на изгнила ланска шума.

Началото

Опитвах се да пиша още като ученик в първоначалното училище. Навярно първи подтик за това е било общуването с природата. Аз съм роден в полите на Берковския балкан, където пролетите и есените са

особено пищни, и изглежда още от най-ранна възраст това силно ме е впечатлявало. А имаше и един по-конкретен повод. Баща ми обичаше да изрязва от вестници и списания четивата, които са му харесали, и да ги събира в една папка. Вечер, когато привършваше работата си в шивачницата и мама стъкнеше огнището, той седеше до мене и започваше да ми чете. Тогава за пръв път чух имената на Елин Пелин, Йордан Йовков, Димчо Дебелянов, Ангел Каралийчев, за пръв път се докоснах до магията на словото, до поетическите видения, които кръжаха в моя детски свят, озарени от цъфналата кайсия под прозореча.

През една такава вечер и аз реших “да опитам перото си”. Написах своето първо стихотворение, в което се разказваше как животските овчари слизат от хълма и всеки носи до гърдите си по едно агне. Другите деца разбираха, че идва пролетта по нейния предвестник – бялото кокиче, а аз долавях стъпките ѝ в блеенето на агнетата. Моят учител прочете стихотворението, усмихна се (навярно на неговата наивност и на неумелостта ми) и тъй като аз бях първият стихотворец в това забутано селце край Огоста, реши да ме поощри и ми подари – не знам защо – блокче и кутия с цветни моливи. Навярно е знаел, че поетът трябва да бъде с душа, отворена за багрите.

Над белия лист

Преди години можех да пиша само вечер и нощем. Връщах се от работа и сядах до масата. Писането през деня ме разсейваше. Сега работя само сутрин. Почти винаги написвам стихотворението “за един трудов ден”. След това започват поправките, които могат да траят по няколко седмици. Търся по-точни думи, по-ярки образи, съкращавам. Някои приятели-поети са ми казвали, че посягат към белия лист тогава, когато стихотворението е вече оформено в съзнанието им, когато хрумванията в трамвая, на улицата, в кафенето са се отлели в стихове и куплети. Аз сядам да пиша, без да имам представа за цялото стихотворение. То се оформя в процеса на работата. В началото всичко е емоционална мъглявина, в нея прозират отделни образи, които ритъмът на словото постепенно намества, и онова, което

допреди миг е било само усещане, придобива плът. Не пиша куплетите последователно. Понякога най-напред се появява оня, с който творбата завършва. Нахвърлям върху отделни страници хрумналите ми стихове и куплети, после ги подреждам на чист лист.

Опитвал съм се да пиша в тетрадка или в бележник. Не върви. Нещо ме ограничава, усещам как гумите се съпротивляват.

Едно стихотворение

Видях през прозорчето на самолета град, потънал в есенно сияние на гървеса. В небето блестяха златоглави куполи на черкви, а в далечината се извиваше река, прорязана от дълги мостове, и сянката на самолета се хлзгаше по поляни с посивяла от летния зной трева, преди да докосне бродовете на тая широка, сякаш изляна от стъкло, река.

Това бе първата ми среща с Киев през септември 1958 година. Аз пристигнах тук да изучавам украински език и по-отблизо да се запозная с украинската литература и култура. Натрупах в хотелската стая речници и граматики, насъбрах антологии и стихосбирки и започнах стъпка по стъпка да откривам малко познатите ми дотогава пространства на украинската поезия. А навън беше есен с прозрачно небе и с ехтящи листопади. Високи тополи достигаха с върхарите си до моя балкон и стаята пламтеше от тяхното зарево. Носеше се горчив дъх на запалена шума, а в късните нощни часове се долавяше свежият полъх на степта – тогава откъм пелиновите валози зад Днепър се задаваше гъжгът и в неговата мелодия се вмесваше викът на жеравите, чието ято търсеше път на юг – към моята родина, към Дунав и Марица. През една такава нощ написах стихотворението “Когато отлитаха жеравите”. Запазил съм черновата му – една страница с избеляло мастило, по която има само няколко поправки. Бил съм развълнуван, когато съм сигнал до белия лист...

Украинският поет Дмитро Билоус преведе стихотворението още на другия ден. Той обичаше тая творба, която му посветих, и при срещи с приятели, на литературни вечери и тържества винаги я декламираше на украински и български със своя напевен, възторжен глас. Неговият великолепен превод винаги намираше отклик сред

слушателите.

Спомням си една среща на киевски поети с бойци от военновъздушно поделение. Домакините ни посрещнаха в огромен салон, побрал повече от хиляда души. Войниците седяха съсредоточени, с остригани глави, пагоните им синееха като късчета от небето и поетите един след друг четяха своите стихове. Дойде и моят ред. Започнах на български стихотворението за жеравите. Някой се обади от средата на салона: "Моля ви, четете по-бавно!"

Редях думите с кратки паузи, сякаш диктувах, и виждах как войниците, доловили познато слово, се усмихваха. След това Билоус прочете своя превод. Когато заглътна последната строфа, водещият литературното четене полковник се обърна към войниците: "А сега, драги бойци, да поздравим нашия гост и жеравите, които летят към обичаната от всички нас България, с трикратно войнишко ура!" Остриганите глави се размърдаха, войниците станаха прави и залата заехтя от техния гружен, възторжен вик...

Не ми се е случвало да преживея друг път такова възмущение.

Нощта

Гледам светлините над хребета на планината и си мисля: нощта е най-възвишеният поет. Тя пише своите песни със звезди. И сега, когато вие се готвите за сън, когато до отпуснатата върху облегалката на стола греха стои умората, ми се иска да ви припомня някои от тихите песни, които сте чели лете, легнали по гръб, загледани в бездънната синева. Думите на тия песни са златни. Те звънтят от нашето дихание и планините, които ни ограждат, попиват тяхното ехо.

Откъде е научила нощта тия песни? Разказвали са ѝ ги пътищата, изворите, корените, разказвала ги е тревата над незнайни гробове. И тя ги е записвала – за да не ги забрави, – по синята страница на небето, където сега листопадът върти своите лилави вихрушки и по тях, като по огромно гърво, към нас се спуска сънят.

Завоевателите на Парнас

Малцина от студентите по славянска филология, с които и аз сутрин изкачвах стъпалата на Софийския университет, бяха дошли тук да се подготвят за бъдещи учители по литература. Повечето от нас тайно пишеха, предимно стихове, и мечтаеха за оня ден, когато ще разгърнат „Литературен фронт“, „Лост“, „Стожер“, „Ведрина“ или някое друго от тогавашните издания – и ще видят там, редом с творбите на известните писатели, и своите скромни студентски опити. Ние идвахме сутрин в университетските аудитории не толкова да слушаме лекциите по история на славянската филология или да се опияняваме от звучението на старобългарската реч – идвахме да се срещнем със своите поетически съмишленици, на които да прочетем в някой ъгъл на аудиторията своите нови стихотворения, като тайно завиждахме на ония, които вече бяха успели да напечатат в столичните вестници и списания свои стихотворения. Те вървяха между нас, осенени от славата, сподиряни от въздишките на най-красивите студентки, вървяха, небрежно облечени, с разрошени перчем, декламираха своите гръзновени строфи и ние, новациите, които все още не смогвахме да обзидим жребеца на римите, камо ли да препуснем с него, гледахме тия щастливци, били вече на Парнас и слезли сред нищите духом, непознали още ласката на музите, гледахме ги и вървяхме на няколко крачки подир тях, за да им се възхищаваме. След лекциите тръгвахме към съветската книжарница на булевард „Руски“, където откривахме като съкровища книгите на Блок, Багрицки, Тихонов, Смеляков. Събирахме се нощем в своите бедни тавански квартири да отпразнуваме появяването на нечие стихотворение в „Литературен фронт“ или „Ведрина“ – за нас това беше събитие, равно с превземането на Троя – и дълбоко развълнувани от успеха на своя събрат, вдигахме наздравици – още никому неизвестните завоеватели на Парнас Иван Рагоев и Климент Цачев от Плевенско, Павел Матеф от Чирпанско, Славчо Чернишев от Попово, Николай Зигаров от Търговишко, Вътьо Раковски и Найдено Вълчев от Ловешко, Добри Жотев от Пернишко, Димитър Светлин от Врачанско.

Когато празните дамаджани се катурнеха на пода, започвахме да декламираме стихове от Димчо Дебелянов, после Димитър Светлин, успял да задигне от една библиотека единственото томче на Сергей Есенин, като заложил личната си карта, а после тайно си я прибрал, започваше да декламира „Персийски мотиви": „Шагане, моя ти Шагане... " Слушахме като замаяни. И тогава някой, за да не останем в плен на гребнобуржоазната разнеженост, разпалено започваше да рецитира „Ляв марш" на Маяковски. Захващаше се спор накъде трябва да върви поезията и моя спор понякога завършваше чак на сутринта. Наплискахме сънените си лица на чешмата, чиято очукана мивка цялата аленееше от ръжда, и поемахме с обхванатия от скреж трамвай към Университета, убедени, след безкрайни спорове, че „днес поет е само този, който пише марш и лозунг".

Кръжоците бяха, по израза на един пишещ наш събрат, ковачниците, където трябваше да се закалява стоманата на словото. Събирахме се вечер след лекциите в една от университетските аудитории и някой от нас изчиташе своите стихове. Разговорът обикновено започваше с това – точни ли са римите, спазен ли е ямбът и хороят, но после се достигаше до проблемите, които бяха сърцевина на всяка наша сбирка: на кого служат тия стихове и с какво ще

помогнат те на народа, който изгражда новия живот? Ако си написал пейзажно стихотворение или си се помъчил да изразиш в строфите любовно чувство – горко ти! Така ще те разнищят, че няма да остане един читав стих! Можеш да рисуваш пейзаж само ако в него има трактори, скели или задимели комини. Иначе твоята творба е безидейна и самоцелна. И за любовта можеш да пишеш, но не за тая, която те вълнува (това се смяташе за идейно отстъпление), а за любовта на бригадир и звеноводката или на машиниста и тъкачката, чиито вретена вместо оркестър свирят сватбения марш на Менделсон. Спомням си, че и аз се осмелих да прочета веднъж в студентския кръжок две свои стихотворения. Едното беше „Украинецът с бялата хармоника“, получило първа награда в конкурс на в. „Народна младеж“ (мислех, че това ще възпре атаките на безпощадните критици), а в другото рисувах пейзаж от моя роден край. В стихотворението за украинца имаше такъв куплет:

*Виеше се бялата хармоника.
Есенни звезди над нас се ронеха
и една като червена капка
светна на войнишката му шапка.*

Започнаха да разчоплят стихотворението стих след стих и се захванаха със звездата. „Известно е – казваха най-разпалените, – че червената петолъчка е родена от кръвта на пагналите в революционните битки. А авторът какво ни говори – че тя е пагнала от небето! Сигурно е изпусната от някой ангел? Какво можем да наречем това, ако не безидейност и поштина...“ Аз правех опити да се браня: не сте ли виждали как есен красиво пагат звездите, нима една от тях не може да светне върху шапката на боеца?, но те си оставаха безмилостни в своята присъда.

Още по-сурови бяха упреците към другото стихотворение. То започваше така:

*Буките постилат жълта шума,
сенките им да лежат на меко.
И по опнатите бели друми
ние ще отминем надалеко,
дето в бродовете до баира
ризата си слънцето изпира.*

Допусках, че ще ме обвинят в безидейност и наистина всички, които се изказаха, не пропуснаха това. На кого служи един такъв пейзаж? На никого!... Но после нещата се задълбочиха: „Към какво призовава

авторът? – питаше един от моите критици. – Към бездействие! Да се лежи на меко – и то точно сега, когато започва всенародното бригадирско движение! Как можем да оценим една такава постъпка? А и тая безсмислица със слънцето, което пере ризата си... Къде е човекът?"

След време аз поправих двата последни стиха така:

*Дето в бродовете до баира
ризата си тракторист изпира...*

и моите поетически съмишленици доволни се усмихнаха, като ми предсказваха добро бъдеще, ако вървя по моя път.

И аз тръгнах по него.

В новите си стихотворения започнах да отбягвам поетическите образи, защото вече бяха ми внушили, че в тях се крият корените на самоцелността и формализма, наместих в строфите изкопи, арматури, язовири, украсих ги с цъфнали овощни градини, сред които вървяха щастливи звеноводки. Всичко беше просто и ясно и понякога от вестникарските статии го отличаваха само римите, но за сметка на това стиховете имаха едно решаващо качество – бяха идейни и нужни на народа, в което ние виждахме главната задача на поезията. Така, приглушил цветовете, които винаги са ме привличали, и напрегнал гласа си, за да изглежда по-мъжествен, аз подготвих своята първа стихосбирка „Украинецът с бялата хармоника“. Отнесох ръкописа в издателство „Български писател“, където завеждащ отдел „Поезия“ беше Никола Фурнаджиев.

Спомням си вълнението, с което се изкачвах към неговата стая по скърцащите гървени стъпала. Отворих вратата и го видях да седи до прозореца. Огряно откъм гърба, неговото тяло изглеждаше тежко, набито – с олисяла глава върху къс врат, с отпуснати на бюрото глани, чиито къси, изчаквателно присвити пръсти наподобяваха лапи на сфинкс. Той се обърна да види кой е влязъл и светлината на прозореца огря лицето му с широки, месести бузи, с отпуснати лилави устни и с уморени очи, под които се очертаваха пепеляви торбички... Пред мен седеше авторът на „Пролетен вятър“, чиито бушуващи, сякаш излени от незастинала лава стихове дълбоко бяха ме вълнували с трагизма и с необичайната си образност и аз смутен сложих папката пред неговите тежко отпуснати върху бюрото глани, които не се помръднаха, за да я поемат.

Каза ми, че ще се видим след месец.

Със свито сърце отново почухах на вратата и когато непроницаемото лице на Фурнаджиев се обърна към мен, озарено от

светлината, която издълбаваше бръчки в ъглите на устните, видях, че той се усмихва. „Подписах книжката за печат – каза ми поетът. – Позволих си да сваля няколко стихотворения и да съкратя ей тия куплети. На добър път!“ – стисна ми ръката той и отново се обърна към прозореца, което означаваше, че нашият разговор е завършил...

Така великодушно той подписа за печат моята първа книга, към която, мисля си сега, можеше да бъде много по-строг. Неговият урок на майстор в поезията можеше да ме предпази от редица грешки, на който аз и другите поети от моето поколение платихме толкова горчив данък. С негова благословия тръгнаха към печатниците и първите стихосбирки на Павел Матев, Иван Радоев, Вълчо Раковски, Николай Зидаров, в чиито страници, както и в моята книга, се носеше такъв плясък на язовирни води, такъв дим на комини, че нашият скромнен университет можеше да остане като един жалък остров сред тия вълни, а заводският пушек можеше да изпълни кабинета на неумолимия професор Романски и да замрежи изпитателно посветващите му очила, когато заставахме пред него на изпит по старобългарска граматика – вечно неподготвени, защото лирическите увлечения не ни оставяха свободни минути да разлистим страниците с така противните склонения и спрежения.

По това време списание „Български воин“ покани на среща в редакцията Найден Вълчев, Димитър Дублев и мен. Бяхме войници, служехме в гарнизони до южната граница и в стиховете ни, както беше редно тогава, подскачаха гилзи, изстреляни срещу врага. Снимаха ни и под голямо заглавие „Трима в сиви шинели“ поместиха статия за нашите нови творби. Възхваляваха патетичността и патриотизма ни и ние се ласкаехме от мисълта, че сме преодолели най-последна самоцелността на поетическите образи и лозунгите са ни помогнали да намерим правия път. Но не мина много време и излезе друга статия от известен през ония години критик – дребен на ръст бивш юрист, дълго живял във Франция и завърнал се оттам с рогови очила и широкопола барета. Той направи на пух и прах нашите стихове. Критикът пишеше, че ние не знаем основното правило на поезията – тя е мислене в образи, – че не само шинелите, но и душите ни са сиви. А сивата душа ражда само сиво слово. Смяташе, че сме безнадеждно поколение, което ще направи най-добре, ако престане да измъчва хартията. Само Иван Радоев донякъде беше пощаден от тая градушка... Значи трябваше отново да се върнем към поетическите образи, от които така упорито ни оттласкваха като от естетическа ерес...

След няколко години, в които мъчително преживяхме моя удар и

дълго не посягахме към перата, ония от нас, които имаха душевни сили, се опитаха да започнат отначало – да се върнат към изконната истина, че поезията е изповед, драма и полет на душата, че колкото по-богати са нейните поетически образи и метафори, толкова по-извисена е тя, че всеки трябва да изрича със свой глас, да рисува със свои багри истините на живота.

Така през 1957 година се роди стихосбирката ми „Светлина от скрежа“. Като оставям зад гърба си всичко, написано дотогава от мен, смятам тая книга за моя начална стъпка в поезията. В нея се опитах да предам простата човешка радост от общуването с природата, да потърся тихи и нежни звуци, да се докосна до багрите на словото, към които имах особено изострено чувство. И разбрах, че съм по-уверен не в патетичните строфи, а в тихите изповеди, че ако има нещо, което ме отличава от другите поети, това е стремежът да търся богати, многопластови метафори.

По тоя път достигнах до своите следващи книги.

Една вечер, близо десет години след като бях издал първата си стихосбирка, видях Никола Фурнаджиев в Клуба на журналистите. Седеше сам до чаша вино на същата маса, където често съм го виждал с Ангел Каралийчев и Светослав Минков. Покани ме да се почерпим и дума по дума стигнахме до времето, когато той с щедра ръка благослови нашите скромни книги-прощъпулници.

– Защо вие, майсторът, не ни казахте, когато редактирахте първите ни книги, че това, което пишем – патетично и оголено, – е далече от поезията? – попитах го аз. И той като отпи от чашата с мавруд и тъгълчетата на устните му потрепнаха, сякаш глътката му закуселя, отговори:

– Защото и аз тогава бях минал между мелничните камъни и смятах, че поезията трябва да бъде такава. Чели сте стиховете, които писах през ония години, и знаете какви са. По-късно се помъчих да се върна към онова, от което бях тръгнал, но не знам дали сполучих. В ония години редактирах и своите стари стихотворения. Искях да ги опростя, да ги изясня. Мнозина ми казват, че съм ги развалил...

И той отново посегна към чашата, на чието дъно беше останала само мътилка – като спомена, към който го връщах сега...

Зимна нощ в Пиренеите

Преди години прочетох стихотворение от един испански поет. То ми хареса не само с музикалността и с тънко изразеното от автора чувство, но и с метафорите си, които особено ми допаднаха. Поетът описваше една зимна нощ в Пиренеите, със снежна виелица, която завяваше къщите на бедно планинско селце. Край огнището седеше самотна старица и чакаше да се върне нейният син. Стихотворението завършваше така:

*И от къделята на закръжилия над нея сняг,
и от среднощното очакване старицата изпридаше
безкрайна нишка, позлатена от огнището...*

Четях стихотворението в украински превод и в разговори с приятели неведнъж споделях радостта си от поетичната находка на автора.

След време открих това стихотворение, преведено на български. Същата картина на зимната нощ в Пиренеите, същата старица до огнището, която чака, но го нямаше образа с къделята на снега и с позлатената от пламъците нишка. Дали преводачът не бе успял да разгадае и да претвори така впечатлилата ме метафора? По-късно разбрах какво беше се случило. Когато съм чел украинския превод, аз съм се погвел от някои думи, чийто смисъл не съм потърсил в речника и те, тласкайки въображението ми, са породили споменатия поетичен образ.

По навик, останал ми оттогава, аз обичам да чета стиховете на чуждестранните поети така – оставам се да ме подвеждат някои думи в чуждия език, които имат силата да събуждат в мен желание за творчество – дори тогава, когато чета за удоволствие някоя страница. Тия повече усетени, отколкото разгадани думи приличат на заскрежен прозорец, през който гледам в далечината и въображението дава контури на недоловимото за окото ми.

Една метафора на Волошин

*Под дъжда разцъфтява
Париж – сива роза...*

Така започва стихотворението „Дъжд“ на руския поет Максимилиан Волошин, писано през 1904 година в Париж. Името на автора е малко известно, но случайно прочетените два стиха ме карат да трепна, защото тая метафора ми подсказва, че съм се докоснал до света на един тънък поет и художник. Да, и художник, защото кратката бележка в енциклопедията ми открива, че поетът дълги години е рисуval акварели и неговият дом в Коктебел, на Кримския бряг, е имал висока звездобройска кула, откъдето нощем тоя романтик е съзерцавал безбрежните звездни пространства.

Наистина само поет със сетивата на художник може да съзре в прозрачните контури на един обгърнат от дъжда каменен град видението на сивата роза. Няколко нежни докосвания на четката, няколко преливащи се цвята, които карат сивото да зазвучи по-дълбоко и многогласно – и ние се изправяме пред едно малко чудо.

Слушам музиката на тия два стиха в косото падане на струите, тласкани от вятъра, търся очертанията на града в матовата грезгавина на прозореца и усещам, че Париж наистина прилича на една сива роза. Ето куполът на Сакре-Кьор. Той се извисява в небето като мокра пъпка, която чака първите лъчи на слънцето, за да се разлисти. Ето Сена – сребристосива, посветваща от дъжда. Не прилича ли тя на повалено от вятъра стебло, чийто натегнал от влагата цвят е катедралата Нотър Дам? А паркът Тюйлери и Булонският лес не са ли листата на странната сива роза?

Мисля си: откъде идва очарованието на тия два стиха? Дали само от образа на розата? Или от нейния необичаен цвят? Опитайте се да го смените – направете го ален, жълт, бял – и ще видите, че цялото очарование на картината изчезва. Съзерцавал съм тия редки сиви рози с едва доловима бледолилава украска и съм се навеждал над тях да вдъхна не аромата им, за да се докосна до една тайна, и съм откривал, че нещо друго има в тоя сякаш обгърнат от патина образ – усещането за величие и благородство.

Само една метафора – като черупка от изящен съд, намерена в развалините. А ми се струва, че нищо повече не ми е нужно, за да доловя формата му и да се възхитя от благословените ръце на майстора.

Прег картините

В Парижкия музей „Мармотан“ видях някои от последните картини на Клод Моне. По стените бяха накачени платна, които изглеждаха недовършени. Художникът беше рисуval само по средата им с нежна четка, която едва е докосвала грунда. Тонове, от които имах усещане повече за музика, отколкото за водни лилии, рози и огледани във водата храсти, бяха бледозеленикави, виолетови и розови и изглеждаха избелели, сякаш са видени насън. Тоя неустов художник, който на младини беше вкопавал статива си на нормандския бряг и беше се привързвал за скалите, за да не го отнесе бурята, докато беше създавал своите платна от звуците на ехтящия с всичките си инструменти оркестър на океана, в своите последни картини беше оставил да звучи един-единствен инструмент – обоят.

Тия платна са рисувани в годините на дълбоката старост. Художникът вече е изгубил остротата на зрението си, изгубил е близките си и усещането за света е станало за него размисъл и молитва. Тогава под четката му са се раждали тия лилии, изваяни сякаш от сребърната прах на изчезнали стъпки, тогава майсторът, в мигове на отчаяние, е палил есенната шума в своята градина и е давал на огъня, като жертвоприношение пред един безмилостен бог, своите картини.

Пътуването към молитвата – това е може би най-трудният път на душата.

Натюрморт с ябълки

Старият живописец няколко пъти ме беше канил да му отида на гости. Той живееше в подножието на Витоша, в скромна двуетажна къща и много рядко слизаше в града. Това се случваше обикновено, когато откриваха някоя изложба. Тогава старецът, съпроводжан от наминал да го навести приятел, с мъка се качваше в автобуса, защото краката непоносимо го боляха, а после едва успяваше да възлезе по стълбището на изложбената зала. Сядаше в някой ъгъл, сложил на коляното своята избеляла барета, с която сякаш не беше се разделял цял живот, и докато другите шумяха и се разхождаха из залата, дошли може би не толкова да погледат картините, колкото да видят тях самите, старият живописец търсеше пролука сред множеството и се взираше към платната с онова възмущение, което изпитва от чуждата сполука добрият, душевно щедър човек. Съзрял в навалищата неговата едра, превита над бастуна фигура, аз тръгнах да го поздравя и той, с поръсено от лунички олисяло теме, вдигаше към мен гребните си сини очи, които сияеха с особена чистота на неговото потъмняло от слънцето лице, и отново ме поканваше да му дойда на гости някой ден.

В една ноемврийска утрин аз поех към подножието на планината, където между оголелите дървета се виждаше покривът на неговата къща. Вървах край обхванати от скреж телени огради, които ми приличаха на изящни дантели, и усещах студено да докосват лицето ми невидими прашинки, отронени от сребърните дървета над мене. Розовите храсти в двора на художника също бяха заскрежени и ми се струваше, че техните кристални листенца позвънваха, разклатени от стъпките ми. Не знаех как живее старият майстор, никога не бях влизал в дома му, но тревясалата градина с непогрозаните, изоставени рози ми говореше за самота и бедност.

Това мое усещане се потвърди, когато се заузкачвах по стъпалата на къщата, към втория етаж. Лъхна ме застоен въздух и по пръстите ми остана прах, когато докоснах парапета. Прах си вееше и върху накачените по стените тъкани с шевици (знаех от художника, че бродирането е било любимо занимание на покойната му съпруга).

Домът беше студен и неуютен.

Мислех, че в ателието на майстора ще ме лъхне топlinka на печка, в която попукват сухи дърва (още от дете обичах да гледам как искрите излитат през чугунената вратичка и се разпливяват по пода),

а видях посред стаята котлон, на който димеше син чайник. До него стоеше статив със започнато платно, наполовината закрито от наметнатия с балтона си старец, който, чул стъпките ми, се надигна да ме посрещне.

Очаквах, че ще разгледам ателие с накачени по стените картини, с навити на рула платна в ъглите, с небрежно разхвърляни рамки край прозорците, а пред мен беше скромна стая с два избелели фотьойла, с диван, на който беше разгиплено одеяло (сигурно живописецът обичаше да си почива там) и с маса, където имаше оранжева от застинала мазнина чиния, навярно неприбрана снощи, след вечерята и до нея – поднос с едри алени ябълки. Егничка украса на тая бедна стая бяха прозорците. Обхванати от скреж, те приличаха на фантастични сребърни гори, сплели върхарите си като опашки на райски птици. Имах усещането, че майсторът току-що е завършил тия изумителни картини и оставяйки четката, се е навел да сложи чайника на котлона.

Поех чашата с чая. Котлонът, оставен да топли стаята, едва доловимо позвънваше със своите реотани, а аз гледах към зиморничаво свития старец, наметнат с дългия балтон, с който знае откога негладен панталон, издут на коленете, и си мислех: дали старостта беше направила моя приятел така небрежен и непохватен, или бедността, която беше го сподиряла цял живот, не му позволяваше и сега, когато беше получил заслуженото признание, да се почувствува господар на живота, да отпусне сърцето си?

Познавах го отдавна. Помня неговите картини от Родопите – тъмнокобалтови лавини, които се сриваха от небето. Помня есенните му пейзажи от Витоша – с прозрачен въздух, с бледолилави далнини, обхванати от пламъци на диви круши и липи, в които се долавяше тръпката на Сезановата планина Сент-Виктоар. Помня неговите натюрморти с ябълки и памидови гроздове, с наядени от охлюви гъби и със спаружени от жегата сплитки кромид, които сияеха като съзвездия. Помня пейзажите му от Румъния – с пъстрите пазари, с лъсналите от пот конски гърбове, с избелелите сламени шапки на влашките цигани, с високите сиви табани край шахтите в Хунедоара. Помня вълнението, с което гледах тия необичайни за онова време на младостта ми картини, наредени в изложбената зала (тогава на своя триумф се радваха ония, които рисуваха застанали като статуи пълководци, загледани в бъдещето). Помня как срещнах после на улицата потиснатия, обруган художник, когото обвинявах в какви ли не грехове: той се връщаше у дома, притиснал го гърдите си отхвърлените от изложбите свои картини, както разтревожен баща носи в презръдката си незаслужено обидена рожба... Помня как по-късно

се радвах на тия картини, наредени в разкошна зала, как той, облечен в нов костюм, който изглеждаше развлечен и неизгладен, се чувствуваше неудобно, отрупан с цветя, заслепяван от светкавици на фотоапарати, как мачкаше в шепата си старата барета и ония, които бяха изричали над него своите присъди, идваха, забравили всичко може би, да стиснат ръката му... Трябваше да се радва, а беше смутен и потиснат. Чувстваше се неудобно сред толкова много хора. Усмиваше се виновно и гледаше по-скоро да завърши всичко, за да се прибере у

дома, където се чувстваше най-сигурен – в стаята, която му служеше и за столова, и за ателие.

Такъв беше характерът му.

Изглеждаше мек и отстъпчив. Смутената му усмивка често подлъгваше ония, които малко го познаваха, и те, помислили, че имат насреща си човек, приличен на восък, когото могат да моделират както си пожелаят, учудени виждаха, че са се докоснали до кремък, чиито остри ръбове могат да разранят пръстите им. Когато връщаха картините му от изложбите и циганите от влашките панаури седяха в някой ъгъл на стаята с покрити от прах сламени шапки, той не вземаше четката, за да изпише лампазите на пълководците, които щяха да му отворят вратите към успеха, а оставяше боите да засъхнат по палитрата. Пред лесния успех предпочиташе бедняшкия натюрморт на масата – парче евтин салам, къшей хляб и една луковица, чиито сребърни люспи лепнеха по ножа...

Гледах големите му глави, протегнати към котлона (светлината на реотана правеше прозрачни пръстите му), наблюдавах ги как шават, сякаш опипват невидим предмет, за да усетят формата му и да ѝ се възхитят, и се чувствах спокоен, защото такива ръце, които ми напомняха за каменогелците и за копачите на кладенци от моя роден край, винаги ме изпълваха с доверие.

Мислех си, като гледах тия ръце, държали толкова години четките и палитрата и не изневерили на онова, което е съкровено в душата, каква сила е нужна, за да отминеш примамката на лесната слава, да преодолееш пренебрежението и отчаянието и отново да седнеш до бялото платно. Това е може би най-голямата проверка на дарбата, мислех си аз. И оня, който избира пътя на страданието, в името на своята духовна истина, дори да бъде повален, не прави ли със самия избор крачка към бъдещата си – нерядко посмъртна – победа? А какво е победата на художника? Не е ли тържеството на неговата изстрадана истина, за което най-голяма награда не са похвалите и почестите, а миговете на сътворяването, подобни на любовното опиянение – един порив на душата, който може би единствен прави свят човека?...

Ръцете, отпуснати над нажежените жички на котлона, познаваха това блаженство, макар че в зимния ден, когато скрежът беше обхванал всичко край нас, старият художник ми приличаше на овощар, който беше обрал своите градини и седеше с празни ръце сред стаята, а навън дърветата зъзнеха от зимния вятър. В тая гола стая нямаше нито една картина. Всичко, нарисувано от него, се беше разпиляло. Мислех си, колко по-щастлив творец е писателят. Книгите

му отиват при хората, но не оставят самотен него, техния създател. А художникът се разделя завинаги с творбите си, когато те останат в някоя галерия. Може да отиде, да ги види, но не може дълго да общува с тях. Прилича на баща, чиято челяд се е запуляла по далечни краища и никога няма да се върне при него, в празния му дом.

Такива хора винаги са ме възхищавали. Откривал съм стойността на един осмислен живот в тяхното мълчаливо отшелничество, което съм разбирал, че е само привидно, защото вълбения човек носи в душата си необозрими светове и примерът на такива хора ми е бил упование в мигове на съмнения.

– Докато бяха живи близките ми, къщата, дори в трудните години на моя живот, беше топла и радостна – обърна се към мене старият художник. – Отидоха си един по един и аз останах да разговарям само с картините. Когато и те изчезнаха, мой единствен приятел стана ей тоя вехт грамофон – посочи към ъгъла моят приятел, надигна се и след малко чух от плочата, която шумолеше по игличката, да излитат тържествените звуци на една позната симфония. Съдбата чукаше по вратата, но той не ставаше, за да ѝ отвори.

– Слушам тия предупредителни звуци и ми става жал. Но не за изчезващия живот – тихо прозвуча гласът му. – Аз съм стар човек като оголялата ябълка до вратата ѝ е време вече да ме повали брадвата... Жал ми е само, че няма да мога сутрин да намествам платното върху статива и да усещам, когато вземам палитрата, мириса на лепеното масло...

Гледах към подноса с ябълките на масата. Моят приятел се беше приготвил да рисува натюрморт (върху платното личаха контурите на бъдещата картина – виолетови и зеленикави кръгове очертаваха скупчените ябълки) и аз се канех да си тръгна, защото разбихах, че му преча да продължи работата си.

Проследил погледа ми, той ме докосна приятелски по рамото (това значеше: приятно ми е с тебе, остани!) и продължи своя разказ:

– Имам син, който живее и работи в едно съседно градче. За половин час може да дойде при мен с автобуса, но не намира време. А когато продам някоя картина, пристига, дявол знае как научил за това. Води и внучето. „Ха сега презърни дядо...“ Знае за какво е дошъл. И слагам на масата всичко, което съм получил. Заплатата му е малка и трудно свързва двата края. А аз съм лесен – малко хляб, бурканче кисело мляко или чаша чай – повече не ми трябва... Снощи също пристигна с внучето. Детето погледна ябълките на масата (бях ги наредил, за да рисувам тая сутрин), избра най-едрата и чух как

кожичката изпука под зъбите на малкия. А баща му вика: „Ти защо пипаш, без да попиташ? Дядо ти е сложил ябълките, за да ги рисува...“ И момчето виновно остави нахапания плод.

Погледнах към купчината румени ябълки и съзрях оная, по която личаха следите от зъбките на детето – тънко извити като новолуние, когато залезът все още пламти, а в небето се вижда бледият рог на месеца.

Тоя белег на неизчезващия живот, който очертаваше нова дъга във вечната спирала, правеше от ябълката символ на надеждата и аз знаех, че когато си тръгна и старецът отново посегне към грамофона, първите звуци на любимата му симфония ще се понесат в стаята не като предупреждаващо почукване на съдбата по затворената врата, а като ехо на отбрулени по тревата ябълки, през август, когато духа вятър и старата ябълка скрипти с клони, прогризани от гървояди.

Райските птици по заскрежените прозорци се разхождаха с разперени опашки и аз виждах над тях празнично да сияе очертаното върху ябълката новолуние на детските зъбчета.

Прозата

Когато за пръв път прекрачвах прага на прозата и трябваше да преодолеея неподозираното от мен дотогава съпротивление на гумите, несвързани с познатите ми стихотворни размери, имах впечатление, че вървя през огромно поле, залитам от неравностите му и ми е трудно да определя къде точно трябва да спра. Чувствах се уверен само тогава, когато се гържах за преживяното от мен – така, както пътникът гържи своята тояжка. Мислех за въртопите на човешкото битие, но, бидейки неопитен плувец, навлизах в тях дотогава, докато усетех, че земята се изплъзва изпод нозете ми и боязливо започвах да търся обратния път към брега.

Когато завърших последната страница на своята първа прозаична книга, оставих папката в чекмеджето и си казах, че никога вече няма да се заема с такава мъчителна работа, каквато е прозата. Поезията ме беше приучила да сядам до белия лист само тогава, когато ми хрумнеше някой образ или внезапно обзело ме чувство ми

подскажеше първия стих. При прозата нещата бяха други. Трябваше да се привиква на системна работа. Всеки ден по няколко часа наг ръкописа. Делник, празник – цели месеци без прекъсване, защото опитът ме беше научил, че ако само за няколко дни оставех започнатите страници, после трудно можех да се върна към тях. Губех не нишката на разказа, а изчезваше атмосферата на словото, помръкваше колоритът. Затова аз се мъчех да не прекъсвам писането. Дори когато боледувах, намирах време и сили да напиша поне няколко изречения. Това се оказваше достатъчно, за да мога на другата сутрин успешно да продължа работата си. Имаше щастливи дни, когато успявах да напиша цели две страници. Но настъпваха часове, когато не ми вървеше. Обикалях край някоя случка, както плугът обикаля край каменист валог, и за да преодолее своята безпомощност, започвах да пиша някой още незапочнат откъс, където на преден план бе природна картина или размишление. Това изостряше сетивата ми, усещах, че думите се подчиняват на перото, увереността ми се възвръщаше и аз (това обикновено се случваше, когато завършвах книгата) се заемах да напиша ония, съпротивляващите се страници. Те, въпреки старанието ми, си оставаха хладни и след години, вече забравил как съм работил над книгата, като я препрочитах, откривах отново тия нейни тревясали бразди...

Двуборството на крилете и корените

- Вашият път в изкуството е пример за непрекъснато творческо обогатяване, за завоюване на нови духовни територии, път сложен и противоречив, но винаги устремен към покоряване на една висока цел – нравственото извисяване на съвременника. Сега, от хребета на годините, кое в тоя път цените най-много и на какво останалите верен през цялото това време?

- Аз търсех измеренията на творческото начало у човека. Вълнуваха ме поривите и душевните сридове на оня, който има призванието да бъде сеяч, а плесента на времето презгизва корените на неговия

посев. Тревожеше ме мисълта за изчезналите добродетели в душата на човека, за пукнатините, които нашето сложно и противоречиво време оставя в нея. На тия проблеми посветих много страници в моите книги и отново се връщам към тях като към нещо съдбовно

- Във вашата поезия важно място заемат две основни метафори, в които се отразяват две страни на творчеството: глетото и чукът и свързаният с тях сизифовски труд на каменоделеца, и стремежът на духа към своите висини, отразен във волния полет на птицата. Не си ли противоречат земното и небесното във вдъхновението?

- В едно стихотворение аз казвам: „Човекът е роден не от жена - от птица - и неговъ е не пръстта, а галнината на света.“ Но условностите на живота здраво гържат корените му в тая пръст и крилете, помамени от безкрая и тайната, мъчно могат да ги издърпат из нейния плен. Двуборството на крилете и корените е една грама, която особено ме привлича, когато небесното се превръща в етична мярка, а крилете - в трагичен порив. Изправени едно до друго, небесното и земното дават дълбоки измерения на битието.

- Вече години наред поетичните и белетристичните ви книги излизат с обложки, на които са отпечатани репродукции на ваши картини, т. е. читателите вече ви познават и като художник. Кой се роди по-напред у вас - ваятелят на словото или художникът на багрите? Как си влияят те?

- Всичко започна от поезията. Аз бях вече известен поет, когато написах първата си прозаична книга. По това време (средата на 60-те години) започна и моето увлечение по живописта. Поезията, прозата и живописта не само не си пречеха - те взаимно се влияеха и се обогатяваха. Боите и четките ме научиха да търся богат колорит в словото, от романите гоиде засиленият грамати́зм на стиховете ми, а лириката даде на прозаичните ми творби изповедното звучене, стремежа да се търси подтекста, да се дава превес не на фабулата, а на размишлението и анализа.

- Вашата поезия днес е обичана и ценена в много страни по света. Но като че ли нейният втори дом е оная зелена равнина, през която тече Днепър?

- С Украйна са свързани най-хубавите години от моя живот. Живях там, изучавах украински език, запознавах се с поезията и културата на тоя прекрасен народ, към който храня в сърцето си синовна обич. В Украйна имам много приятели, имам много спомени от пътищата ѝ,

където се раждаха стиховете от книгата ми "Днепър под моя прозорец тече". И досега чувам нощем мелодиите на гревната славянска река, която ме изпълва с усещането за далнина и вечност.

- Вярвате ли в преобразяващата сила на изкуството? В състояние ли е днес поезията да влияе на социалното поведение на човека?

- Нашият съвременник, тласкан от воговъртежите на живота, намира малко време за общуване с изкуството. Но в миговете, когато се докосва до неговите изстрадани мисли и прозрения, той усеща с цялото си същество озарението му. Изкуството е един извисяващ душата инструмент, чиито звуци нерядко се заглушват от други, повластни мелодии на живота, но те не могат да бъдат погубени.

- Все повече в различни области на живота, в това число и в изкуството, навлиза компютърът, сложната електронна техника, която може да облекчи дори творческия труд, но би могла и да му попречи в нещо. Как гледате на бъдещия диалог „човек-машина“?

- В редица области на живота машината помага и все повече ще помага на човека. Но тя, колкото и съвършена да става, едва ли някога ще успее да нарисува картините на Ван Гог или да сътвори романите на Достоевски и елегиите на Рилке. Защото машината не познава страданието, не знае измеренията на човешката сълза.

- От прозаичните ви книги и поезията ви знаем как драматично сте преживели изчезването на родното ви село. Смятате ли, че изкуството може да съхрани корените, които самият живот е отсякъл?

- Изкуството се мъчи да съхрани корените, а времето ги изскубва. Този двубой ражда на страниците болката и просветлението. Авторът не се сепва от последната победа той знае, че тя ще е на Времето, но в неговия малък подвиг - възкресяването - има нещо богоборческо и в това е величието на неговите усилия.

Разговора водиха

Владимир Попов и Светлозар Жеков

Книгите

Бях научил азбуката преди още да тръгна на училище и когато разгърнах за пръв път подарената от баща ми книжка с приказки, ми се стори, че буквите по нейните страници приличат на мравките, които се лутаха из тревата на нашия двор. Като тях бяха нанизани в дълги редици, една след друга, като тях, взелите на гръб сламки, зрънца или трохички, те носеха своя товар – красота, мъдрост и тайна. Аз растях и се оставях думите да ме водят по своите пътеки. И сега разбирам, че тия мои пътешествия са ме дарили с най-големите богатства. Те ми разкриваха загадките и тайните на небето и земята, просветляваха душата ми, правеха ме твърд в изпитанията, учеха на труд ръцете и душата ми.

По-късно разбрах, че има книги-палячовци, които за миг те размислят и после забравяш всичко, разбрах, че книгата също може да подвиква като продавача на пазара, който бърза да продаде своите повяхнали ябълки... Аз се мъча да не давам ухо на тая гълчава. Търся за спътник искреното, миналото през сърцето слово, с бръчка от умора на челото, с усмивка в ъгъла на устните, в която има повече размисъл, отколкото радост. И съм щастлив, когато усещам да ме докосва по пътя приятелското рамо на това слово...

Притча

Обичам думите, които носят истината така, както конят носи своя ездач. Може моя кон да не е от прочута порода, може козината на ребрата му да е протрита от седлото или от товарите, които е носил, но неговият едва доловим мирис на пот и пръхтенето на тъмновиолетовите му ноздри ми подсказват, че светът край мен е реален, че мога да се доверя на погледа си, че мога да хвана юздата на коня – да го отведа на водопой, да го натоваря в гората с дърва за през зимата и да гледам как кремъците святкат от ударите на неговите копита.

Имаше часове, особено в мъгливите дни на есента, когато очаквах един такъв кон. Той ми беше нужен не толкова за езда или за впрягане – очаквах го да ми върне усещането за реалност, защото всичко край мен беше призрочно – дърветата, пътищата и хълмовете. Взирах се да зърна моя кон сред едва доловимите очертания на света, да съгледам приплеснатата от влагата грива и очите, чийто блясък предсказва зазоряване. Но той не се появяваше. И тогава чувах в мъглата лъжовни гуми, на които се доверявах. Те, кълтящи в далечината, ми обещаваха алест жребец, който ще дойде да ме вземе на седлото си и да ме отнесе отвън хълмовете, където сега сияе слънцето. И тъй като жребецът не идваше дълги дни и нощи, аз започвах да го създавам в своето въображение. Виждах го да върви с лебедова походка, с високо вдигната глава. По червеникавата му кожа пробягваха тръпки и тя изменяше цвета си така, както тревата изменя зеленикавото си сияние, когато духне вятър.

Тъй като истинският кон се бавеше, аз, уморен от очакване, тръгнах да го търся. Едно дърво, димящо в мъглата, ме отправяше към друго дърво и аз им се доверявах, повярвал, че знаят пътя към коня. И вървах, докато разбех, че и аз, пленен от мъглата, се превръщам на призрочно дърво, на камък или на позвонваща като ръждясала ламарина напрат.

Тогава сядах край пътя и чаках. Знаех, че няма да ме сепнат копитата на жребца, но се надявах, че ще чуя звънци на стаго, което слиза откъм планинските егреци, и ще видя островърхата гугла на овчаря, който – като пророк – ще ме поведе към долината, откъдето ме помахиха в мъглата лъжовните гуми.

Планинският дом

Когато за пръв път прекрачих прага на моя планински дом, под чийто балкон течеше скрита сред ясени и лешници река, усетих аромат на окосени ливади, облъхна ме непознато спокойствие и аз си казах: „Тук ще мога да работя дълги часове, необезпокояван от нищо“. Наредих книгите на масата, сложих бели листа и седнах. Мислех си, че под

перото веднага ще се появят първите думи, както се случваше у дома, а усещах, че не мога да се съсредоточа. Непознат шум, приличен на позвънване на гъжовни капки по покрива, ме караше да поглеждам навън, за да се убедя дали наистина не е започнало да вали. Разбихах, че се лъжа, открил в тоя шум подскочането на бързеите, но това не ме успокояваше и аз оставах да седя съвсем безпомощен до белия лист. И разбихах, че тук ми липсва обстановката, с която съм привикнал у дома. Липсва ми прозореца, през който гледам посивелия отсрещен блок (там едно момче се прицелва с фунийки към врабчето на брезата), друго е скърцането на вратите, няма ги картините по стените, чиито рамки отдавна не са бърсани и по тях сивее прах, няма ги украинските глинени кончета по етажерките, с които внукът ми обича да свири, когато дойде на гости. Всичко това е станало частица от мен. Аз не го забелязвам, но то ме обгръща и създава онай атмосфера, в която мислите и образите се покоряват на перото.

Не допусках, че това е толкова важно в моята работа, но сега, разсейван от напористия шум на реката, разбихах, че дните ми ще минат безплодно в планината и ще се върна у дома без нито една написана страница, както съм виждал рибар, дошъл тук за първора, да върви към железопътната спирка с празно кошче. Аз нямах спомен от тоя дом, не бях грял гланите си над пламъците на камината му, не бях чувал как писукат лястовичетата, излюпени в гнездото под стряхата, не бях чувал как нощем ябълките падат на двора и не бях ги събирал сутрин из заскрежената трева.

И тъй като опитът ме е научил, че думите, когато се съпротивляват, не бива да се дърпат насила към белия лист, както жените от покрайнините на Берковица дърпат своите опърничави кози, когато ги водят на паша или на водопой, аз оставях перото и излизях да се разходя. Тоя планински кът, в който бях попаднал, трябваше да бъде опознат от мен, да ми стане близък, да се слея с него и тогава, надявах се, всичко щеше да дойде на своето място. Аз гледах гущерчетата, които се катереха по ослепителнобялата стена на къщата, изсящи като брошки, слушах звънчетата на козе стаго, което бръстеше леторастите по отсрещния склон, а когато на обяд взривяваха мрамора в каменоломната, проследявах препускането на ехото по склоновете на планината. Това бяха лавини от звуци, които се сриваха от върховете и меко потъваха в сенките на долищата. Връщах се в къщата и усещах, че шумът на бързеите вече не ме разсейва, дори ми се струваше, че ако той ми липсва, ще бъда много самотен. В стаята беше влязла пеперуга и кръжеше под тавана, а на

мен ми се струваше, че се е появила първата дума, която толкова дълго чаках.

След време в тоя планински дом написах много страници от моите книги.

Майсторите на цигулки

Има стихотворения, които се раждат трудно. Ако погледнете черновите им, ще видите как думите са се бъртали помежду си и са огазвали белия лист така, както есен овните на каракачаните огазват в дълбока си планинските пасища. Такива стихотворения, подир усилията на автора и в зависимост от неговия опит, могат да станат добри, но те винаги ще приличат на прекроявани дрехи.

Друг път стихотворението се появява неочаквано. Зазвучава първия стих, в мелодията му се оформя метафора, тя повежда след себе си друга, мисълта споява в едно цяло тия поетични образи и творбата – в първоначалния си вид – е готова. Ако попитате някой поет, той ще ви каже, че такива творчески състояния, когато авторът има усещането, че някой му диктува, са редки. Но именно в такива моменти се раждат най-хубавите творби.

Колкото и да е сполучливо едно стихотворение, в първия си вариант то прилича на мраморна скулптура, вече оформена от глетото, но с ръбове и издатини, които трябва да се моделират с по-тънко глето, с по-съсредоточено вглеждане в изваянието.

Поправянето на една творба е твърде деликатна работа. Това не е механично заменяне на вече написаното с по-колоритни думи, търсени в речника, за да се обогати езика на произведението, или с новоизмислени ефектни образи – това е повторно преживяване на вече сътвореното, при което звуците и метафорите намират своя фокус. Имам правило никога да не поправам стихотворение, ако вече съм изстинал от него и не мога да се върна в атмосферата му. Какво е важно при поправките? Да се стремим на всяка цена с тях да повишим художественото ниво на творбата. Как? Като отстраним най-напред

всичко, което е излишно. Думите и мислите да са плътно споени, както тухлите в стената. След това да се вслушаме в неговата музика. Ако куплетите звучат еднообразно със своите стихотворни размери, да създадем по-богато звучение на оркестъра чрез паузи, чрез удължавания или скъсявания на стиха, чрез рефрени или повторения на думи, които поставят своите ритмични и смислови ударения. Но всичко това трябва да се прави с много тънко чувство, защото стихотворението е като пеперуда – пипаш ли го с невнимателни ръце, целият прашец от крилцата ще остане по пръстите ти.

Поправките не винаги спират, когато творбата вече е напечатана в книга. Едни автори – не бих казал, че те са най-взискателните – когато подготвят избрани произведения, включват в тях стихотворенията си без поправки – такива, каквито са публикувани за пръв път. Те защитават позицията, че читателят, пред когото се представят и със слаби, предимно ранни творби, трябва да знае как са се развивали. Други поети, когато започнат такъв подбор, внимателно оглеждат и подреждат цялото си стопанство. Те поправят основно най-вече ранните си стихове, като оставят в първоначалния му вид само някой ярък поетичен образ, дообогатяват метафоричната система на другите творби, съкращават излишното, понякога твърде безпощадно, и когато зачетем такава книга, имаме усещането за един цялостен художествен свят, в който различните периоди на твореца са оставили своите пулсации.

Едно лято работех в Берковица над нова книга. Бях взел със себе си томовете на любими поети, които препрочитах в следобедните часове. Сред тях беше и един том със стихове на Пастернак от „Библиотека на поета“. Много пъти съм чел този автор, обичам неговата сложна, многопластова, необичайна с образните си открития поезия. Ранните стихове на поета ме учудваха с това, че, макар писани от юноша, звучаха като съвсем зрели творби. Дали този поетичен вулкан бе избухнал така още в ранните творчески години на поета? Истината ми разкриха подробните бележки и коментари към тома. Там беше разказана историята на редица стихотворения и бяха показани различните им редакции. Зачетох се с увлечение в тия бележки, започнах да сверявам окончателния вид на стихотворенията с техните варианти, гледах какво очиства авторът от творбата си, какво подсилва в нея, какво добавя.

Имах усещането, че един голям майстор на цигулки ме е допуснал в своята работилница и ми е позволил да надникна в най-съкровениите тайни на неговото изкуство: да видя как дълбае корубата, как опитва с нокът звучението ѝ, как тънко полага тайнствения лак, който после ще даде душа на звуците...

Ръкописите на писателя

Слушал съм да разказват, че някои писатели диктуват своите творби на стенографи. Други пък сядат пред магнитофона и както биха разказали в приятелски разговор своите преживявания, споделят с кафявата лента това, което утре ще стане глава от роман или от многотомна епопея. Машинописки разчитат сгълтите, връщат по няколко пъти лентите на магнитофона, за да не пропуснат нищо от онова, което е изрекъл авторът, и след няколко дни или седмици ръкописът лежи готов на работната маса. Ако писателят е по-взискателен, може да го прочете веднъж и два пъти и да направи своите поправки, но понякога околното му само минава бързешком през страниците (особено ако този автор е спечелил читателите със свои криминални или приключенски творби) и ръкописът, стиснат от кориците на папка, която трудно се побира под мишницата на автора, поема към издателството.

Модерни времена! Защо да се губят толкова много дни и нощи над белите листа, където гумите се подреждат под писеца като цветни камъчета на мозайка и придирчивият автор дълго ги размества, за да постигне строен ритъм и хармония? Колцина се интересуват сега от такова писане? Не прехвърлят ли мнозина от читателите ония, с

тънко наблюдение написани страници, в които се рисуват природни картини или се описва обстановката, в която живеят и действат героите? Читателите искат по-скоро да разберат кой кого е убил, от кого е незаконнороденото дете. А как е изобразено това от автора – задълбочено ли, с детайли, с изискан стил или в страниците е

останала да се разхожда само крантата на занимателната интрига?
Мнозина от ония, които разгръщат книгите, се интересуват предимно от нея.

* * *

Бог Богос и аз и загина крантата на интрига,
урази масите. Когато ги разгледа
недълго след това. Мъртвостта - и изведнъж
застава пак и вярата, видна от когото
и сина от интрига, гледа дръзки и бич
на заплата, на обградиха отброд и барбаси.
На първата тази орачтасител. На първа
крантата, заплата, покрива пълна и пълна
крантата или бурята и бича средно зорко
и цвят на тв заплата, интрига и бича,
на те не поведоха вонто пълна или,
те пълна такуваха интрига и бича
на интрига и бича - "и бича и бича
а) бичах интрига на интрига и бича, ред
на бича и бича, пълна и бича от бича
и лудо бичах, на заплата и бича
и бича от на пълна - и в такъв пълна
застава интрига кра и бича по бича
такуваха.

22.9.1971 г. Карамит

Но да се върнем към моментите, когато се сътворява
произведението, към мъчителните мигове, когато на работната маса
лежи купчина чиста, още недокосвана хартия, по която трябва да мине
перото, както сеячът минава през полето с надеждата, че ще гари

плод на браздите му. Започвам с белите листа, защото не мога да си представя едно истинско творческо дело без всеотдайното, не рядко мъчително бдение над словото, което се ражда върху безмълвната хартия.

Едни автори започват да пишат, когато всичко е премислено и отмерено в съзнанието им. Книгата се е създавала по време на пътувания, в паузи между два разговора, нощем, в часове на безсъница. В ръкописа трудно могат да се открият мъките на сътворяването. Страниците са изписани с уверена ръка, с малко поправки. Докосналият се до тях има усещането за лекота и поривност. Движенията на душата, когато се е раждала такава творба, остават тайна, извън пространствата на ръкописа. Те могат да бъдат открити донякъде в записните книжки и в отделни листчета, където творецът е записвал случайно хрумнали му мисли и образи.

Ръкописите на други автори са като кардиограми. Една страница – много поправяна, със зачертавани пасажи, дописвана – показва, че словото се е съпротивлявало, както се съпротивляват нозете, когато изкачват стръмнина. Но ето, след като си прехвърлил десетина изписани листа, виждаш, че картината става друга. Стръмнината като че ли е преодолена. Мислите се разгръщат по-просторно, по-богати стават цветовете. Ритъмът, който ще обедини по-късно всички страници на творбата, вече се чувства отливисто – като пулс на здраво тяло. Авторът е попаднал в дълго търсената атмосфера, душевният порив е сменил изкопчийската мъка над словото и дори по почерка личи, че на писателя му е било приятно да работи.

Всички тия тайни опитното око може да открие в страниците на един ръкопис.

Създаването на художественото произведение наистина е тайна. Малцина от посветилите се на словото могат да я обяснят, защото освен разума и наблюдението, освен гарбата да се мисли образно, тук голям дял се пада на интуицията. Има автори, за които бъдещата книга, чиито първи страници току-що са написали, е само една кръжаща мъглявина, но те усещат ритъма на движението ѝ, предчувстват орбитата на бъдещото светило. За да изострят усещанията си и да обогатят погледа си със сложни и неочаквани хармонии, те четат творби на любими автори. От скромния си опит знаей, че това решително помага при работата над замислената книга. Когато се готвя да започна прозаична творба, препрочитам обичани книги: разказите на Чехов и на Бунин, новелите на Томас Ман или „Дервишът и смъртта“ на Меша Селимович. Много пъти съм се захласвал над „Степ“ (каква тиха, неизбродна печал!), отново съм се

вълнувал над познатите ми до последната буква новели „Господинът от Сан франциско“ и „Смърт във Венеция“ и при всеки прочит съм откривал нова красота в тях, а романът на Селимович ме е разтърсвал със своя трагизъм. Тия и други произведения имат рядкото качество да ме настройват за творчество. Те са, мисля си, като огнище, към което съм посягал да взема главня за своя огън.

Едни автори си водят записни книжки. Само няколко гumi – но те са достатъчни, за да родят поредица от асоциации. Ето един такъв запис: „Съмна и във всички локви цъфнаха тънките лилии на слънцето“. Не ви ли се струва, че това е подтик, от който може да се роди цяло стихотворение? Или: „Червените петли пеяха и гласовете им се лутаха в небето – също червени – сякаш търсеха там зърна по коловозите на облаците“. Пишещият може да започне така една творба, в която да развихри въображението и лирическата си палитра.

Аз обичам авторите на художествени произведения, които разчитат предимно на паметта и на въображението си. Те не работят по строго премислен план, не правят предварително от възък своите герои, за да ги движат като пешки по шахматната дъска. Техните прозаични творби наподобяват разгърнати поеми – с образността, с ритъма, с асоциативните си връзки, които хвърлят мостове от единия до другия бряг на неочаквани събития. Това е изпитание за перото – едно пътуване, чиято крайна цел знаеш, но, вече тръгнал по пътя, избираш с влак, с автобус или просто пеша ще стигнеш до там. И прекосявайки пространствата на преживяното, откриваш с удивление колко свежи детайли, колко подробности е съхранила паметта ти!

Когато се вглеждам в страниците на един такъв ръкопис, създаван откъслечно, подреждан търпеливо и съсредоточено, както се подрежда мозайката, която после ще засияе с всички цветове на дъгата, когато правя усилия да се докосна до тайните на тая загадка – творчеството – си мисля за тоя, който сега самоуверено пред стенографката или пред магнитофона и диктува своята бъдеща книга.

Тоя човек, който навярно би могъл със същото самочувствие да продава на някой щанд батерийки за транзистори или обувки, чиято мода вече е преминала, самоуверено сега в храма на изкуството.

И го няма оня, който изгонва търговците от храма.

Атаката на белия ескадрон

Питал съм се неведнъж на какво се дължи очарованието на Йовковия разказ „Белият ескадрон“? На пръв поглед в историята, разказвана от писателя, няма нищо особено, което да ни заинтригува. Описана е обстановката в една военна болница, където ранен подпоручик разказва за наблюдавана от него атака на ескадрон, отбил настъплението на вражески войници. Единствено необичаен тук е ескадронът – той е само от бели коне, които се избягват в кавалерията. И самият сюжет е разгърнат съвсем просто: подпоручикът слуша тръбите, които свирят за вечерна проверка в близките кавалерийски казарми. Възкресява спомена си за атаката на белия ескадрон и разказва на писателя за видяното и преживяното. В края на повествованието композиционният кръг се затваря: появява се друг ескадрон, предвождан от тържествено засвирили тръби.

Търсел съм да открия тайните на автора. Той е избрал да изобрази събитието чрез разказ на очевидец. Защо? Навярно, за да даде по-голяма точност и документалност на случилото се. Но по този начин писателят е ограничил възможностите за по-богато и по-сложно изображение, защото разговорната реч не може да се сравни по богатство с она, която е плод на авторовото въображение и за която най-подходящ е разказът от първо лице. Доловил това, писателят е оставил една вратичка: „Той разказваше хубаво – с тая задушевност и лекота, които добиват хората, които са видели и преживели много неща“. Това значи, че сладкогумието на разказващия подпоручик ще даде право и възможност на автора в най-силните сцени – не толкова по действие, колкото по пластичност – да разгърне богатството на своя изобразителен талант.

Така че, според мен, завладяващата сила на разказа се дължи най-напред не толкова на това *за какво*, а *как* се разказва.

Като опитен майстор, на чието перо езикът се подчинява така, както кавалерийският кон на своя езгач, Йовков започва повествованието си в бавен ритъм, с описанието на глухата есенна нощ, когато в тъмното стъкло на болничната стая се вижда само отражението на лампата, а ниско долу, в градината, се чува как шумят оголените овошки.

На този фон прозвучават тръбите в кавалерийската казарма. В

техните високи и пронизителни звуци се долавя тържественост и тревога – намек за драматичната и трагична тема, която по-късно ще бъде разработена в най-различни вариации. И си мисля, че първата художествена победа се печели от писателя, когато той отстъпва мястото си на тънко чувстващия музикант. От момента, когато прозвучават тръбите, до края си, разказът се превръща на богата симфонична поема. Ето нейното въведение – зарята и мелодията на тръбачите в кавалерийските казарми. След това темата за тържествеността и тревогата, подсказана от тръбите, се поема от другите инструменти. Започват вариации – за странната красота на очакващия боя ескадрон, за близостта на опасността до екстаза, за мрачния устрем на смелостта. Ескадронът тръгва – и ми се струва, че чувам как тимпаните и контрабасите отбелязват стъпките му. Препускането сред облак прах към царевичите, където се мяркат вражеските войници, е едно напрегнато престо, в което ехтят всички медни инструменти. А после – алегро: разгръщането на бялата кавалерийска верига и изчезването ѝ в гола, и догонващо го форте: сплитането на сабите и на звуците от всички инструменти като гръм в небето, когато ескадронът изчезва в далечината.

И за финал – повторното ехтене на тръбите, когато по улиците минава друг ескадрон. Едно адажио – не толкова прослава на подвига, колкото размисъл.

В това музикално богатство аз виждам една от силните страни на разказа.

Другата победа в творбата е извоювана от живописната палитра на Йовков. В „Белия ескадрон“ той е показал завидното си умение да рисува с думи. Каква основна тоналност е избрал, за да изобрази събитието с неговите детайли? Зелената. Тая гама е предадена с цялото ѝ богатство: изумрудено зелените поляни, зелено синкавата стена на царевичите, маслено зеления хълм, зад който се крие белия ескадрон (там тревата в сянката на хълма навярно е пепеляво зеленикава). За контраст авторът е избрал белия цвят на конете и в по-мек тон – жълтото просветване на сбруите и седлата, кафеникавите униформи на кавалеристите и гълъбовите петна на неприятелските войници, които се мяркат в царевичите. Като всеки изискателен художник той не оставя цветовете в първичния им вид. Белотата на конете не е със застиналия цвят на вар, тя е обогатена и усложнена от сянката на хълма, от праха на препускането на ескадрона, от дима над гола, който прави конете бледо виолетови. Друга стойност дава на бялото и отблясъкът на царевичите. А с какви изящни линии, с какво богатство на багри и отсенки е нарисуван

ескадронът, преди да тръгне в атака! С каква енергична, сливаща контурите четка, е предадена граматичността на боя! В тая масова сцена, за да избегне размазването и разцентрироването на композицията, авторът поднася запомнящи се детайли: в дима на сражението ескадронът сякаш лети над земята и върховете на сабите, позлатени от слънцето (всичко друго е изчезнало в дима), пълният небето с мълнии. Много багри и полутонове – и във ветрилата на разгръщания се ескадрон, и в изправените на задните си крака коне без ездачи, и в стената на царевиците, където се удря бялата вълна на препускащите кавалеристи...

Три стихии – слово, музика, багри.

И всичко това събрано в едно. Меланхолната атмосфера на есенната нощ, контрастен фон на граматичните събития, ритъмът на словото – строг, отсечен – напобояваш вървежа и препускането на ескадрона, дълбокото музикално звучене на темите и вариациите в творбата и богатото и сложно колоритно изображение на събитието правят „Белият ескадрон“ един от очарователните шедьоври на нашата литература.

Уводни думи към превода на романа „Зимните сънища на лъвовете“ в украинското списание „Всесвіт“

Уважаеми читатели на списание „Всесвіт“!

Пред вас е моят роман „Зимните сънища на лъвовете“, част от поредица свързани помежду си творби, над които работя почти две десетилетия. Някои от тях книги са известни на украинските читатели. В страниците на списание „Всесвіт“ са печатани отделни произведения от тая поредица: първо „Къшей хляб за пътника“, след това „Вечерен разговор с дъжда“ и „Бял кон до прозореца“, обединени под заглавието „Живееше един художник“. В превод на украински език са издадени и романите ми „Сбогом, Акрополис!“ и „Билет за Бретан“.

Как се случи така, че аз, вече известен поет, чиито книги не бяха посрещани с безразличие от критиката и читателите, задълго останах в плен на прозата? Творческа криза ли ме накара да потърся убежище в друг жанр, лирическият ли извор пресъхваше? Не – причината беше друга. В началото на 60-те години булдозери заличиха от земята моето родно село Живовци, в северозападната част на България, защото там

започваше строежът на голям язовир. Тая тема е твърде използвана от писатели в различни страни и самото ѝ назоваване напомня за нещо познато и банално. Но това е само от пръв поглед. Когато едно такова събитие е дълбоко свързано със съдбата на писателя, когато корените на изскубнатата ябълка се изтръгват не само от пръстта на неговия роден двор, но и от сърцето му, тогава словото зазвучава с неподозирано нова, изповедна, драматична сила. Така се случи може би и с моята първа белетристична книга „Далечните бродове“, сложила началото на поредицата и посрещната много радушно от критиката и читателите.

Успях ли в нея и в следващите романи да се изиявя като истински прозаик? Едва ли. У мен продължаваше да живее поетът. В страниците на романите аз се стараех да разгърна по-широко пространствата на поезията и с изразните средства на друг жанр да надникна в сложните измерения на битието, да се докосна до драми и съдби, за които е тясно в стиха, да потърся отговор на въпроси, които дълбоко и тревожно ме вълнуват. Така се роди тая белетристична поредица. Тя е асоциативна и мозаечна, с теми и вариации, които се разгръщат в отделните творби, подеманни от различни инструменти.

Важно място в моите книги заема темата за твореца. Особено широко тя е разгърната в романа „Зимните сънища на лъвовете“. Творческата личност ме привлича с полетите и паденията си, с прометеевската обреченост към своето дело, с отговорността си пред времето, пред хората и пред своята съвест, с часовете на изпитание, когато трябва да се избере трудния път към истината и справедливостта пред пътя към лесния успех и към опетнената душа.

И в поезията, и в прозата аз съм привърженик на изповедното слово. Пиша тогава, когато преживяното не ме оставя спокоен. Никога не съм започвал творба по предварително обмислена, претеглена на везни схема, в която черните и белите фигури се придвижват като на шахматна дъска. Обичам тласъците на човешкото битие, внезапните асоциативни връзки, връщанията във времето и пространството, които дават нови измерения на отлитащия миг. Привързвам се към героите си, приятно ми е да изследвам техните душевни драми и радости, защото чрез тях по-дълбоко опознавам и изследвам себе си. Може би затова читателите откриват в образите на различни герои мои черти, а някои епизоди звучат като автобиографични изповеди. Така е и в романа „Зимните сънища на лъвовете“. Например епизодите, в които се разказва за Киев, за Днепър, съдържат мои преживявания, дълбок и свиден спомен от младостта ми, но аз ги отстъпих, нежно и великодушно, на моя главен герой.

Иска ми се да вярвам, че романът „Зимните сънища на лъвовете“ няма да остави равнодушни украинските читатели, които аз дълбоко уважавам и обичам.

Сватбеното пътешествие до Ванкувър

Човекът, който тая вечер празнуваше своята седемдесет и пет годишнина, седеше срещу мен, тъпчеше лулата си и в изпълнената с букети стая, прилична на цветарски магазин, се носеше ароматът на неговия тютюн, познат ми от нашата първа среща на летището, преди години, когато той, прекарал почти половин век зад морета и океани, отново стъпваше на родна земя. Сега старецът, наел едно скромно жилище срещу хокейната площадка до стадиона и решил да прекара старините си в града на своята младост, седеше сред старите мебели, избелели от слънцето на Колорадо, гледаше през прозореца плетеницата на тополите край канала и слушаше гласовете на приятелите си, които бяха се събрали да го поздравят за неговия празник. Един актьор, който по време на своите пътешествия зад океана беше отсядал в неговия дом, наливаше чашите и както е прието на такива празници, всички ставахме да се чукнем с домакина и да му изкажем най-хубавите си пожелания. Актьорът беше неуморим. Отваряше нови бутилки, търсеше чашите и понеже беше доста пийнал, заливаше покривката и продължаваше своя започнат още в началото на тържеството тост:

– Всяко припомняне на изминалите години е едно заставане пред съда на съвестта – размахваше ръце актьорът, сякаш беше на сцена – и ние, които сме се събрали тук, искаме да попитаме виновника за това тържество, има ли какво да каже за свое оправдание пред уважаемия съд, или можем да произнесем полагащата му се присъда?

– Той е невинен и съдът трябва да бъде справедлив към него – обади се една седнала до вратата жена. Дребното ѝ лице с големи, очертани от виолетов грим очи, напомняше за говорителката по телевизията, която вечер съобщаваше за провеждащия се по това време процес в Рим. – Той не е стрелял по папата. Единственият му грях е, че е обичал през живота си хубави жени, но трябва ли да го виним за това?

– Разбирам, че тук има подкупени свидетели, които искат да оправдаят подсъдимия, но уважаемият съд трябва да бъде безкомпромисен – прекъсна я актьорът. – И присъдата не трябва да бъде по-малко от сто години. Сто години живот и здраве за нашия скъп приятел, за да ни събира на още много такива тържества! --вдигна чашата си той и всички, станали, тръгнаха да се чукат с юбиляря, чиято ръка потрепваше от вълнение и виното се разливаше по реверите на

неговия тъмен костюм.

Когато всички очакваха, че човекът с лулата ще отговори на техните шегички също с шега, видяха, че по широкото му, гладко избръснато лице, с порозовели бузи премина сянка. Той седя няколко минути замислен и съсредоточен, а после каза:

– Благодаря ви, че дойдохте на моя празник. Слушах вашите шегички (то един стар човек като мене какво друго заслужава освен шегички?), гледах тия цветя на масата и те ми спомниха за пристанището, от което тръгнах за Америка преди повече от четири десетилетия. Имаше будка до нея и една старица ми предложи букет от същите цветя, но аз не ги приех, защото в деня на моето изгнаничество, когато се отправях към неизвестността, никак не ми беше до цветя. Аз, наскоро завършил млад инженер, напусках Германия в дни, когато по улиците на Мюнхен нощем скитаха отряди с кафяви рубашки и разбиваха витрините на еврейските магазини. Надявах се, че с мен ще дойде и съпругата ми, немкиня, за която се бях оженил преди година, но тя не пожела да изостави родителите си, към които беше много привързана. И аз поех сам към неизвестността...

Звънът на чашите секна. Всички ние, доскоро развеселявани от шегите на актьора, гледахме към стареца, който палеше примижал лулата си и слушахме неговия разказ:

– Не искам да си припомням как преживях първите години като емигрант, как трудно изкарвах насъщния залък. Но ме взеха в едно строително бюро (тогава живеях в Денвър, в щат Колорадо) и животът ми тръгна по друг коловоз. Строехме хотели и тъй като аз, когато се заема с нещо, го работя както трябва, след няколко години бях вече известен и търсен специалист. Започнах да забравям недоимъка. Купих дом на един от хълмовете на Денвър, откъдето се виждаше целият град, ожених се за една американка, с която живеяхме в радост и сговор и ми беше приятно да се връщам вечер у дома. Виждах отдалече как светят прозорците на нашия дом и знаех, че ме чака за вечеря наредената маса, а кучето – една чудесна немска овчарка, – чуло бръмченето на колата, изтичваше да ме посрещне на улицата...

Слушах неговия разговор и си представях как в деня, когато решават да тръгнат на сватбено пътешествие, седат в самолета за Ванкувър и гледат през прозорчетата му каньоните на Колорадо, огненочервени от залеза, как после асансьорът ги понася към избраната стая в разкошния канадски хотел, от който се виждат безкрайните пространства на океана.

– Една вечер седяхме с жена ми в ресторанта на най-високия небостъргач – на последния му етаж, – говорехме си и слушахме оркестъра. Към полунощ в залата се изсипа от асансьора весела компания. Дошлите насядаха, като продължиха шумния си разговор, и аз видях, че към нашата маса приближава жена. Фигурата, походката и

лицето ѝ ми напомняха за моята първа съпруга – немкинята, но не можех да допусна, че съдбата ще ме срещне с нея, след петнадесет години, в непознат град, в ресторант, където случайно съм седнал да вечерям с жена си. „Не, не може да бъде!“ – казах си аз, но запътената към мен жена се усмихна, видях златното ѝ зъбче, видях бенката върху лявата буза и разбрах – това наистина е тя! Ирене (така се казваше немкинята) ме прегърна, неповярвала на очите си, и ми представи своя нов съпруг, американски режисьор, за когото беше се омъжила преди няколко години. „А аз съм тук на сватбено пътешествие с Джоун“ (така се казваше американката) – усмихнах се на Ирене и жена ми се надигна да се ръкува с нея...

После всичко в разказа на човека с лулата ми заприлича на нижещи се една след друга сцени от филм... Американският режисьор, зарадван от неочакваната среща, уредил богато пиршество – до сутринта, а немкинята през цялото време не се отделяла от Джоун. Прегръщала я и говорела на обичания някога мюнхенски студент, че много се радва на неговото щастие, че ще бъде безкрайно мило, ако американката приеме да станат приятели за цял живот. На сутринта цялата компания се събрала в дома на режисьора, където тържеството продължило, а след обяд жените решили да отидат на конни състезания, откъдето Джоун се завърнала много възторжена.

Докато дошлите на сватбено пътешествие били във Ванкувър, двете жени не се разделяли. После, когато човекът с лулата и съпругата му се завърнали в Денвър, започнали дълги телефонни разговори и посещения на двете жени, разменяли се подаръци и писма, изпълнени с нежност и топлина. После изведнъж престанали да идват писмата от Ванкувър. Вече не звучал в слушалката на телефона познатият глас. Режисьорът сигурно бил отпътувал в някоя далечна страна да снима нов филм, а с него и съпругата му.

Така времето погълнало необичайното приятелство между двете жени.

Една вечер човекът с лулата намерил на масата си, у дома, писмо, което му разкрило всичко. Сестрата на Ирене му пишела от Мюнхен, че американският режисьор починал миналата пролет и сега неговата съпруга, останала съвсем сама, ослепяла, лежи в една от болниците на Ванкувър. Молела го, ако има възможност, да я посети и да ѝ помогне с каквото може, за да преодолее отчаянието... Той отпътувал със самолета към далечния канадски град, без да каже на жена си каква е причината. Искал да ѝ спести болката с вестта за нещастieto на нейната така обичана приятелка.

– Открих болницата и тръгнах по стълбището с букет нарциси: това бяха нейните любими цветя – продължаваше разказа си старецът. – Тя се надигна, когато усети стъпките ми, опипа целюфана и очите ѝ, избелели

от слепотата, се наляха със сълзи. Аз бях мразил тая жена, особено в дните, когато ме изостави, но сега, като я гледах така самотна и безпомощна, усещах, че у мен се събужда нежност, която не подозирах, че съм съхранил и аз, който съм твърд човек (вие знаете това), седнах на леглото и се разплаках... Върнах се в Денвър и казах на Джоун какво беше се случило. Тя подробно ме разпита за сляпата си приятелка и усетила вълнение в гласа ми, се помъчи да скрие, че я смущава появилото се у мен чувство към другата жена. Нейната студенина

ставаше все по-доловима при моите следващи пътувания до Ванкувър. Една вечер, когато се връщах от летището, видях, че нашият дом на хълма е тъмен. Приблжих – кучето не излезе да ме посрещне. Отключих вратата и видях, че масата е наредена за вечеря – с прибори за един човек и със сребърен свещник, до който беше подпряно писмо. Отворих го и разбрах, че Джоун си е отишла завинаги от мене. „Твоята постъпка ме увери, пишеше ми тя, че любовта е сън. Взех кучето, защото то е символ на верността, а ти не умееш да я цениш. Моля те да ми простиш.“

И се занизах дните на моята самота, която навярно няма да ме изостави до последния ми дъх...

Свърши, наведе се да запали лулата, но огънят само докосна пръстите му – тютюнът не задимя. Всички мълчаха, развълнувани от неочакваната изповед. А аз си мислех на каква златна мина попаднах, без да съм се надявал. Та това, което разказа старецът, е материал за цял роман!

Бях решил след книгата „Зимните сънища на лъвовете“ да се откажа от прозата. Измъчваше ме работата над романите, която ми отнемаше много месеци („Изкопчийска работа – обичах да се шегувам с приятели. – Мочурище, камък – трябва да се копае. Виж, стиховете са друго нещо...“). Така мислех, но историята, която чух, дълго не ме оставяше спокоен. Аз си представях улиците на непознатия град Денвър, по които се връщаше вечер човекът с лулата, виждах кучето, което върти опашка и скача да го близне по бузата, виждах, очертана върху матовите стъкла на вратата, стройната фигура на Джоун, която подреждаше масата за вечеря и палеше двата сребърни свещника.

Както се е случвало и друг път, при работата над моите прозаични книги, първоначалното събитие, накарало ме да взема перото, започваше да прилича на катурнат по стръмнина камък, който обрастваше от полепналия по него сняг и слизаше към долината, неудържим като лавина. Така стана и сега. Аз разказвах чутата история на мои близки, като прибавях към нея нови детайли, хрумнали ми в момента, и усещах вълнението, с което те я слушаха. Човечността, болката и самотата на оня, който беше оставил зад океана празниците и драмите на своя живот и сега прекарваше старините си в един скромен дом до хокейната площадка, дълго пропъждаха сънищата ми. Усещах, че настъпва времето, когато ще трябва да седна до белите листа, за да разкажа одисеята на човека с лулата, но не се чувствах уверен да навляза в тайните на неговия живот. Историята, която бях чул, можеше да се разгърне в цял роман и това особено ме привличаше, но аз съм автор, който трудно работи, ако не се опира на свои лични впечатления и преживявания. А аз не бях вървял по улиците на Денвър, не знаех какви са фенерите край алеите на парковете, не познавах аромата на тютюна в кафенетата, където е обичал да се отбива човекът с лулата, не бях виждал как се отразява звездното небе в залива на Ванкувър. Това ме

караше да се чувствам като облечен в тясна дреха – тя ме стягаше, затрудняваше движенията ми. Тогава да напиша разказ? Или малка новела? Не – историята съдържаеше емоционален заряд, който не си заслужаваше да бъде проигран заради самия сюжет. Тая история можеше да стане част, начален тласък в една по-сложна композиция, в която на преден план да се разгърне темата за смисъла на човешкия живот, за неговите истински и мними стойности, за съкровенията му богатства, с които човекът тръгва към другия бряг, когато дойде лодката на Харон.

Така се появи заглавието на бъдещата книга – „Лодката на Харон“. Започнах да премислям преживени от мен неща, в които търсех измеренията на ония стойности в човешкото битие, заради които си заслужава да се живее дори в мигове на най-големи изпитания, мярна се пред мен вратата на болницата, видях под леглото цилиндъра на фокусника, който се мъчеше да върне на страдащите усещането за чудото, а една нощ ми се присъни Харон такъв, какъвто съм го описал в романа – видях лодката му на брега на мъгливата Лета, и лисицата, която изчезваше, оставила ме на голия бряг, видях и описания в предишните ми книги стар литератор Есеиста, който отиваше към безмилостния лодкар, взел под мишници непреиздадените си приживе съчинения.

Ставах неспокоен, образи и видения изпълваха кратките ми сънища, а това значеше, че е дошъл часът, когато трябва да седна до белите листа.

По това време боледувах. Трябваше да отида в планината за няколко седмици – това можеше да помогне за укрепването ми. Избрах хотел „Простор“ на Витоша и в един есенен ден, взел пишещата машина, поех по завоите на планината, които ме отвеждаха към засиялите от първия сняг каменисти сипеи. Настаних се в една тясна стаичка под самия покрив на хотела (тясното пространство ме съсредоточава и ме настройва за работа), насладих се на книгите по пода, разгърнах албуми с репродукции, натрупах бели листа по масата, метнах сакото си върху облегалката на стола и когато безпорядъкът стана както у дома, почувствувах нужда да пиша!

Прозорецът ми гледаше на изток. Сутрин, когато слънцето изгряваше в гъстата мътилка над комините на Кремиковци, аз гледах сребърната следа на изчезващ самолет и си мислех за човека с лулата, който пътуваше към Ванкувър, за да види в болницата ослепялата жена. Вечер тракваше кола пред входа на хотела, а на мен ми се струваше, че съм на хълма над Денвър и след миг ще чуя лая на кучето, излязло да посрещне своя господар. Аз населявах познатия пейзаж на планината с моите видения и вечер светлините в подножието на Витоша ми изглеждаха като отразени звезди в залива на далечния канадски град. Закъснял скиор се качваше по стълбището, чувствувах задъхания му вървеж, а ми се струваше, че в тоя миг преводачът Мартин Калинов, за

когото щях да отделя много страници в моята книга, поемаше към операционната зала и пълната луна, надникнала в прозореца ми, приличаше на ослепително засияла лампа над наредени скалпели.

Сутрин, преди да седна до масата и да прекарам няколко часа над белите листа, аз излизах да се разходя по пътеките на планината. Край мен минаваха подранили излетници, но аз не задържах поглед на тях. Виждах между боровете да върви Есеиста с тъмния си костюм и да търси с късогледни очи своя стол в президиума. Една сутрин чух почукване на кълвач по наведената над пътеката бука. В съзнанието ми се мярна самотен дъб в изгоряло от зной поле, край който стояха актьори от театралната трупа при един старчески дом – с марлени превръзки на лицата като хирурзи, и дъбът, обречен да загине, се тресеше от ударите на брадвите им. Върнах се в хотела и до вечерта написах тая сцена, която може би е между най-добрите в романа. Друг път, по залез, слушах шума на вятъра в боровете. Беше равен шум, приличен на ехо от прилив. Гъста мъгла се носеше край прозореца ми и всичко наоколо изглеждаше тайнствено. Само плясък на сепната птица ми напомни за удар на весло по невидима река. На нейния бряг отново ми се мярна Харон, видях го да насмолява лодката си...

Обитателите на хотела се сменяха почти всеки ден. Пристигаха само за нощувка групи немци, чехи или гърци, които сутрин шумно разговаряха на площадката пред входа и после скрежът размазваше силуетите им в прозорците на автобусите, тръгнали към столицата. А тук, невидими за другите, по стълбището на хотела се срещаха героите на моята книга и дъхът им изпълваше с леки облачета, доловими само от моя поглед, тясната стаичка под самия покрив.

Рядко съм работил с такова съсредоточаване. Всичко наоколо плаваше в атмосферата на това, което пишех. Помня, че при една разходка видях човек, който разбутваше с лост разкъртените морени, за да направи място за нова пътека в планината. Човекът сред канарите ми спомни изведнъж за каменоделеца от берковската каменоломна, който дялаше ангели и крилете им се чупеха под длетото му (бях разказал за него в романа „Зимните сънища на лъвовете“). Хрумна ми с него да завърша книгата, над която бях започнал да работя: една сутрин намират майстора премазан от ангела, чиито криле най-после е успял да извае.

Пишех тая последна сцена (и друг път ми се е случвало още много месеци да работя над книгата, когато вече съм сътворил края ѝ), слушах шума на вятъра и боровете и ми се струваше, че чувам плясък от крилете на ангела, който отнася душата на майстора до другия бряг.

Така се появи романът „Лодката на Харон“ – една книга, която едва ли щях да напиша, ако дълбоко не ме беше развълнувала изповедта на стария човек, през чийто прозорец се виждаха оголели тополи, а зад тях – една пуста хоккейна площадка.

Из дневниците на писателя

31 май 1975 г.

Нов квартал на Шумен. Вървим след полунощ през железопътни линии. Маневриращ локомотив ни обгръща с горчив дим (това ми напомня моите първи детски пътувания) и се отдалечава, мъждукайки с една зеленикава крушка. Странно е усещането от срещата с един отминаващ влак в полунощ. Светлинки, които се губят над тебе (ти си под моста и усещаш как над тебе скърцат релсите). Нещо неизвестно за тебе се отдалечава: заспал човек, търкулната бутилка под седалката, ръкав на шлифер, увиснал на главите на спящите пътници, кошници, от които стърчат почернели, твърди гръжки на череши. Ти не знаеш дали това съществува зад изчезващите стени на вагоните, но то съществува в мислите ти, то е част от живота ти в тая късна шуменска нощ и ти става тъжно, че се разделяш с него, че то завинаги изчезва от тебе, от звездите над главата ти, от света...

Един режисьор от радиото, чиято жена живее в Алжир, ми разказваше в навечерието на моето отпътуване от моя бял и прекалено мръсен град (стените на сградите миришеха на пикоч), че съм пропуснал нещо много интересно: не съм видял плъховете, които в полунощ излизат от мазетата и се втурват към боклукчийските кофи. Там започва борбата им с бездомниците, които ровят из отпадъците. Качвах се в самолета и си мислех: наистина пропуснах да видя нещо, което навярно щеше да ме поразя. Такава потрисаща картина е видял Камю в Оран.

20 юни 1975 г.

Снощи мама ми каза, че е починал нашият съсед Горинов. Аз обичах тоя дребен, много мил и любознателен човек, който – вече 75-годишен пенсионер, – работеше като водопроводчик, за да добави някой лев към скромната пенсия. Миналата година през декември в една мъглива нощ се случихме да пътуваме с последния трамвай, който се прибираше в депо. Тогава старецът ми разказа историята, подтикнала ме да започна моята книга „Билет за Бретан“. Старецът боледува дълго.

Веднъж ми се обади по телефона – искаше да разговаря с мене. Не можах да отида, понеже ме извикаха на някакво заседание. После синът на Горинов ми каза, че старецът съвсем отслабнал от боледуването, свалил с мъка болничната си пижама и сложил чиста риза и вратовръзка. „Той беше такъв – имаше привички, от които не се отказваше никога“ – каза синът му.

Не можах да навестя болния и ето сега вестта за неговата смърт.

Излизам на балкона. Домът на починалия старец е отсреща. Светят всички прозорци. Останалите жители на блока спят и цялата фасада е тъмна. Като вода от нечию поляти саксии чувам шума на падащите капки по тротоара. До млекарницата е спрял камион. Разтоварват бигоните с боза и тракането им е твърде остро в късния нощен час...

Прозорците в дома, в който лежи мъртвият, ще светят до сутринта – така, както светеха през нощите, когато старецът разучаваше пътищата на Бретан, по които нямаше да тръгне никога.

След година може би няма и да си спомням за този човек. Какво забележително имаше в неговия живот? Той поправяше развалени кухненски кранове... Но на мен той даде много – мечтата за Бретан, темата за надеждата.

Септември 1975 г

Из документалните книги в Народната библиотека:

Примирието е сключено на 24 септ. 1918 г. Шеста и Единадесета дивизия задържани в околностите на Солун. Лошо облечени, без храна. Скорбут и малария. Лагер в мочурищата край Солун. Дъсчени бараки. Спят на гола земя. Пощите връщат изпратените колету.

Остров Керкира – самотен и отдалечен. Само веднъж на месец минават по няколко гръцки параходи, които товарят руди, изкопани от бълг. пленници в мините. Освободени през октомври 1923 г.

Крепостта “Паламиду”, на четири часа път с влак от Атина. 999 каменни стъпала, Пристанищен град. Остров-крепост Бутризи.

Затворник Фердинанд Иванчев от Берковско: “Пристигна френски пътешественик в крепостта – мосю Шарл Деаскè. Снима ги. Разказват си сънищата и ги гадаят. Разменят ги с гръцки пленници.

Също пленници на остров Парос.

Към Солун. Вагони с решетки. На гара К..... слизат да пият вода. Помпа с чугумена гръжка. Към гара Лариса.

28.XI - 4. XII.1916 г. боеве северозападно от Битоля. 33-ти полк.

1.I - 31.XII.1917г. боеве в изт. Македония. Противосамолетен взвод.

18.IX - 29.X отстъпление в Македония 11-а армия.

29.IX - 7.X - боеве срещу български метежници при София (Владая).

Участват в боевете и колоезачни дружини и роти.

24-25 април - 8-9 май - боеве за Дойран (101-ви пехотен полк, Първа бълг. армия).

Във въздушните нападения участват целелини (целелин № 101- над Муграс - Македония, целелин № 97 - над Валона (Вльора, дн.Албания - бел.рег.) - Македония)

14 септември 1918 година. Боеве при Добро поле. Артилерийска бомбардировка. През нощта се оттеглят на по-добра позиция. Бягащите войници (с тях и офицери, смъкнали пагоните си) пътуват през Вардар под Велес към България.

17 януари 1976 г

Пазарът на птиците - метро Нотр Дам, ул. Муфтер

Панорами: дворецът Шайо, мостът на Йена, Айфеловата кула, Военно училище.

Квартал Марè. Монмартър. Плас дьо ла Конкорд - градините Тюйлери. Музеят на Роген. Мост на Александър I. Площад "Италия".

Близо до Малкия мост зад гърба на Нотр Дам, тесни улички, Сен Северин, малки ресторантчета: „Мелницата на Микена“, „Сувлакис Атинянина“. Гърци пекаг агнета на шишове. Араби - мекици(в “Ел Хамамат”). Ресторантчета със запалени свещи. Гъркини.

19 януари 1976 г.

Ето ме най-сетне в Сен Мало.

Гобището на Сен Мало. Мраморни плочи – цяла стена (размер 40 / 30 см), където са написани имената на загиналите в Първата световна война:

Лоран, Антоан (1.12.1914)

Кудер, Жозеф (15.2.1914)

Моро, Арманд (14.2.1914)

Бернар, Луи (10.2.1918)

Дюбоа, Леон (18.7.1918)

Бинар, Огюст (19.4.1918)

Тириар, Пиер (1.10.1918)

Паке, Луи (10.10.1918)

Гобището е оградено с висока каменна стена. Бръшлян по стената. Гранитни паметници. Нито гръвче, нито тревичка. Алеи с пясък. Железни разпятия. Надпис на скалата до гроба на Шатобриан (на гроба няма надпис кой е погребан тук): „Един голям френски писател пожела да почива тук, за да не слуша друго, освен морето и вятъра. Преминавайки, не нарушавайте неговото последно желание.“

В аквариума. Тесен тунел. От едната страна – като в изложба – аквариуми – корали (оранжеви), анемони, прилични на розови мъхести цветя, акули, морски звезди, виолетови раци с оранжеви клещи (лангусти)...морски паразити, прилични на остригани детски глави, октопод (розов, сменя си цвета), морски дявол – светещо синьо; морски костенурки (30-40 см) плуват (големи плавници като криле, бял корем). Аквариумът е до вратата на св. Тома. Площад до крепостната стена (заг нея – океанът).

„Улицата на камбаната“, където е живял френският лейтенант, е съвсем къса. № 1, № 3, № 5; Прозорци с кепенци, боядисани в бяло. Каменни зидове. Прозорците гледат към океана, към острова, където е гробът на Шатобриан. Оттатък улицата е крепостната стена. От другата страна – острият връх на катедралата. Улицата откъм другата част на града е стръмна. Сен Мало е град без дървета. Само камък. Пред къщата на „Улицата на камбаната“ – десетина подстригани бряста или нещо подобно. Близо до къщата – кино „Шатобриан“.

Нощем в хотела се чуват стъпките на хората, които вървят по крепостната стена. Струва ми се, че това са стражи от кой знае какви далечни времена.

По плажа при отлива (той целия е покрит с водорасли) хора разхождат кучета.

Южните градчета на Бретан бяха ослепително бели. Стените – току-що варосани сякаш. Тъмносиви покриви от гребни плочки шисти, по които някъде се е появил оранжев лишей. Зима беше, а имах усещане за пролет. Цъфнали жълти храсти край пътя. Зелени ниви. Високи стебла на някакво зеле – резедави и виолетово – навярно служи за храна на добитъка. Вечер градчетата на Бретан съвсем опустяват. В 6 часа, на мръкване, не можеш да срещнеш човек по улиците. Къщите са с кепенци, боядисани в царско синьо, зелено или виолетово. Порази ме океанът. Безкрайна вода. Приливи и отливи, неумолими като самата

съдба. В залива при Кемпер хора с ботуши бяха навлезли дълбоко в територията на отдръпналия се океан и събираха рачета, миги и морски звезди. Много лодки в заливите. С най-различен цвят. В Сен Мало видях цяла флотилия. Небето едва се провиждаше през гъстите мачти.

Хотелът в Сен Мало беше до самия океан. Нощем зад прозореца се чуваха ударите на прииждащата вода. Хотелът се наричаше „Вратата на св. Петър“. Беген моряшки хотел с червени покривки по леглата, със скърцаща стълба. Можеш да вземеш ключ за която искаш стая – ключовете висят в полутъмна стаичка, където не седи никой. Навярно в този хотел продават любовта си леките момичета, защото в ценоразписа е написано: ползване стаята за 1 час – 2 франка. В този хотел се чувствах отлично. Океанът не ми даваше да спя, чайките крещяха някак странно, сякаш свиреха на флейти, духаше пронизващ северен вятър. Аз се разхождах до късно – сам, по крепостната стена, едва задържайки шапката си с ръка. В Сен Мало, докато моят придружител ядеше печени раци в ресторанта на „Св. Петър“ (аз вечерях сангвич с бира), написах три стихотворения:

Три сонета,
написани в Сен Мало

1. ПРИЛИВЪТ

*Бях млад – тогава идеха солени ветрове от края на света
и светлини на фарове се гонеха като фенерчета на гечурлига.
Бе весела душата ми – и тичаше след тях да ги настига.
И чайките със флейти сребърни ми свиреха в безкрайността.*

*Ръцете ми тогава всичко можеха да задържат –
в една прегръдка те обсебваха простори необятни.
Вълните лягаха пред тях като покорна плът
и ласката им правеше небето и земята златни.*

*То беше времето на прилива, на дръзката увереност, която ме опиваше.
Звездите виждаха как целия от тайни светя,
как царствено стоя над бездната като над изумруден трон.*

*И сянката ми – черна котва – се забиваше
в безкрайността, в свистенето на ветровете
и нейното въже бе вързано високо – за съзвездието Орион.*

2. ОТЛИВЪТ

*О, вие ли, стада от облаци, тревата на зората сте опасли?
Небето е като остригано момче, земята е без гласове и плясък.
Короната ми царствена лежи пред мене – купчина от водорасли –
и моите самотни думи скачат с рибите по утринния пясък.*

*От себе си ограбен или от разсъмването, аз не знам
къде да търся своето лице, откраднато от далнината.
Неее океанът като празен храм
и там, от звездеи на чайки прикована, моята душа виси – разпната.*

*Ти, час на отлива, открехваш мислите ми като портата на хижа,
където влизат да нощуват ветровете
и печката тъмнее като изоставен трон.*

*В ъглите ѝ, подобно паяжина, свети грижа
и от откъснатата котва е останала в небето
опашка от комета под съзвездието Орион.*

19 януари 1976, Сен Мало

3. ГРОБЪТ НА ШАТОБРИАН

*Към тебе, гроб на песента, аз тръгнах по ехтене на вълни
и гласове на чайки ме пренесоха оттатък,
където северният дъжд, студен и кратък,
нанизваше на нишката си белите мъниста
на бретонските ми дни.*

*Роден от погледа на птица, бе се върнал
и безсмъртният в пръстта,
по-мъдър от зърното и от корена.*

*Но можеше ли да поникне вече?
И мислех си за славата, за вечността.
Не бяха ли те избелели думи, писани с мастилото
на някоя щастлива вечер?*

*Мълчанието вращваше в камъка.
И вместо надпис – сянка лека
на отлетяла птица. Търсех аз следата на човека.
но само сребърно перо се спускаше над празната ми глан.*

*Това ли бе любимецът на музите,
погребан в съсъка на ветровете,
в танцуването на вълните по росата
на най-простото крайбрежно цвете
и във съня на Атлантическия океан?*

20 януари 1976, Сен Мало

„Улица на камбаната“ №4 – каменна четириетажна сграда, прозорците с бели кепенци. Гледа към океана, към острова с гроба на Шатобриан. Десет тавански стаички. Черен покрив. На източния ъгъл на къщата – бойница на крепостната стена.

Паметник на Жак Гартие – в лодка. Навярно мореплавател. В градината до океана.

В силния вятър изумително плавен полет на чайките.

Паметник на загиналите 1914 – 1918; надпис: „На рожбите на Сен Мало“; скулптурна фигура – тъжна жена и дете. Горے профили на войник и моряк. Имената на загиналите – подредени по азбучен ред като в дневника на близкото училище, където са учили...До паметника – висок кедър. Плачуща върба, брези, окастрени дебели дървета като брястове. Зелени пейки. Чимшир във форма на купа сено, лаврови храсти.

Мон Сен Мишел. Отлив. Мътна вода. Каменна грамада. Църквата – на върха. Тревни и цветя между камъните. Уличките – каменни, по които могат да се разминат само неколцина души. Гробище с двадесетина каменни кръста. Няколко бора. Навярно е много красиво нощем, когато катедралата свети в небето и по улиците се лутат стъпките на минувачите. И органът свири.

22 януари 1976 г.

Париж навярно ще ме изпрати с мелодията на този стар валс, свирен сега – в 9 часа вечерта, от гамски оркестър на улица „Сен Жермен де Пре“, срещу паметника на Дантон. Оркестрантките, осем на брой (само с медни духови инструменти и един тъпан), на възраст 20-25 години – може да са студентки – са препасали домакински престилки над модните си джинси, запретнати до коленете (ботушите им са с високи, потрепващи от ритъма на музиката, токове). Прибрали са косите си в прозрачни розови тюрбани и свирят така увличащо ритмично и ехтящо, както съм виждал да свирят циганите по нашенските панаири. Слушателите хвърлят по някой франк в кутия от цигулка, сложена на тротоара и отминават така безразлични, както са и дошли.

*Кой в този град ме подири?
Кой с обич тръгна към мен?*

*Дамски оркестър свири
на булевард „Сен Жермен“.*

*Стари познати напеви,
италианска тъга.*

*Сякаш фонтанът „Треви”
с пръски ме ръси сега,
сякаш по било нагорно
пинии стари вървят.
Може би за Ливорно
в тъмното търсят път?...*

*В тия квартали охолни
с пъстри витрини навред
някаква циганска волност
свети в ехтящата мег.*

*Стари капричии веят
своите златни поли.
Тънко тромпетите пеят,
а мен защо ме боли?*

*За две монети само
слънце и южна вис...
- Parla italiano?
- Non, madame... Je suis triste!...*

*Виждам: по било нагорно
пинии стари вървят.
Може би за Ливорно
в тъмното търсят път
или пък завет дирят
да пренощуват в мен?...*

*Италианки свирят
на булевард „Сен Жермен”.*

22 януари 1976 г., Париж

23 януари 1976 г.

Сбогом, Париж! Навярно няма да те видя никога вече...
Излязох да се сбогувам с града. Минах през рибния пазар. Миришеше на морска вода, на вятър откъм безкрайността и пред погледа ми отново изплува Бретан... Негри с бели престилки метат тротоарите. Всичко от вчерашния ден ще изчезне в търбусите на боклукчийските коли. Моите стъпки – също. Сбогом, гръцки ресторантчета с шаващи раци

по витрините. Сбогом, тъжна песен за южните морета.
Старият Сувлакис от улица „Сен Северен“ нощем сънува кипариси.

*В тесните гръцки таверни
в ден, като отлив тих
до стени тъжни и черни
весело вино пих...*

*В нашите чаши налети
ти, вечер южна, слез!
Нека в дланта ми засвети
залезът на Пелопонес.*

*Ала е сива Сена,
сиви са всички реки
и е студена,*

*с дъжд напоена
песента на Жорж Мустаки.*

*Могат ли да ме презърнат
тия лози от неон?
Могат ли да ми върнат
южния небосклон?*

*И кипарисът възнесен
с кой облак говори сега?
По него като плесен
сърхне зелена дъга...*

*Ах, сива е зимна Сена,
сиви са всички реки
и е студена,
с дъжд напоена
песента на Жорж Мустаки.*

*Ще скитам из катедрали,
под каменни цветя,
с кори на портокали
пътя ще позлатя.*

*Кестени, нека засвети
жар в моята ръка.
Може би ще ми дадете
мъничко топлина.*

*Че тъй е сива Сена,
сиви са всички реки
и е студена,
с дъжд напоена
песента на Жорж Мустаки...*

*23 януари 1976 г.,
летището на Париж*

*И ще останат дълбоко под тях,
под облаци, които можете с ръка да погалите,
ония ехтящи фуги на Бах,
взидани в катедралите.*

*Ще остане спомена ми –
пчела плавно кръжи
над сините небесни ливади*

*Ще скитам в катедрали
под каменни цветя.
С кори на портокали
пътя ще позлатя.*

*Черни градини околоръст
с броня от сиви павета,
ще ме изскубне от вашата пръст
перката на самолета...*

*И ще остане дълбоко под мен
в кладенец от олово
сивата греха на зимния ден
с копчета от мостове.*

*И ще се нижат пред погледа плах
с вятър и слънце обути,
сребърнобелите фуги на Бах
в моите сънища чути...*

*Над всичко земно – незрим и слаб –
чий зов сега ме вдига?
Дай ми трохите на лунния хляб, вечер!
Това ми стига...*

8 януари 1980 г.

Вчера беше Ивановден. Дойдоха гости у дома. Седяхме до късно вечерта, разговаряхме, показах им някои нови картини. Валеше сняг, гостите бяха мои стари приятели и аз трябваше да се радвам – и на празника, и на подаръците, които ми донесоха: един чудесен албум на Ороско, плочи на мои любими композитори, а усещах, че съм тъжен. Спомнях си някогашни празнувания на моя ден в моето детство – дебелите преспи, замръзналите бродове на Огоста, военната музика, която свиреше до воденицата, спомних си за мъжете, навили на нозете

си овчи кожи, които просичаха леговете на воденичната вага, спомних си за насядалите в колите сред брода селяни, които пиеха греяна ракия, закусваха поръсено с червен пипер зеле и седяло в туршия грозде, подвикваха весело и стреляха с ловджийски пушки към раздвиженото от бавно кръжащите снежинки небе. Тогава аз се радвах и на посветващата с басовете си военна музика, и на врабците, които излитаха над тополите, сепнати от изстрелите, и на гостите, които идваха у дома – със скреж по веждите, с тояжка, за да се бранят от кучетата, с някакъв дребен подарък: ябълка, шепи сушени сливи или студена монетка, пусната в шепата ми от някой мустакат, далечен мой сродник, комуто трябваше да целуна с благодарност ръката...

Аз отдавна изгубих чувството да се радвам. Може би това стана след смъртта на баща ми. А и атмосферата на ония празници изчезна заедно с младите години на нашия живот. Сега, петдесет и тригодишен, връстник на ония, които газехе в димящата от студа река и стреляха към небето със старите ловджийски пушки, си мисля: дали те наистина се радваха дълбоко, с цялото си сърце или така ги виждаха детските ми очи, които гаряваха радостта си на всичко, до което се докосваха? Тогава хората живееха по-бедно, оскъден беше залъкът им, но времето не ги прищипваше така безмилостно. И те имаха празници на душата си.

Ние сме изгубили своите празници на простата човешка радост. С какво ги заменихме?

11 януари 1980 г.

Срещу Нова година купих от пазара в Красно село едно дрянено клонче – съвсем скромно в сравнение с натруфените сурвачки, – небрежно откъснато от витошките храсталаци, с набъбнали пъпки, по които оставаха снежинките, докато го носех до дома. Сложих го в една ваза с вода, радвах му се, докато мина празника, защото дрянено клонче ми спомняше за далечните години на детството, после ме налегнаха делничните грижи и го забравих.

Точно през тия дни станаха промените в Съюза на писателите. Слуховете за избирането на нов председател, за смени в редакциите и др. отдавна възнуваха пишещите братя. От редица години подобни събития най-много раздвижват мозъците на литературната гилдия. Всеки ден можеш да чуеш слух, че някой е свален или че друг е станал заместник на някого. Рядко ще срещнеш човек, който се възнува от прочетено произведение. Ранглистата е приготвена от критиците, които знаят откъде ще дойде най-добрата лепта за тях. Оценяват се

не книгите, а постове на ония, които са ги писали. Някои вече имат самочувствието на класици. Един от тях (А.Г) дойде в издателството и казва: „Абе, какво само с тия Йовков и Елин Пелин! На първо място трябва да излезе съвременната класика...“ Той има предвид не някой друг автор, а себе си... Няма време да чакат хората! Да получат всичко, докато са живи! А може би усещат, че утрешният ден няма да бъде никак щедър към тях?

Забравената от мен дрянова клонка през това време разцъфна. Тя не се интересува от мимолетните човешки тревоги и възмущения. Спомнила си е за пролетта, за подсвиркването на косовите и е разцъфтяла – въпреки снега... Дали това не е един урок по вяроност и по търпеливост?

16 януари 1980 г.

Връщам се привечер с трамвая. Пътувам с уморени хора. Чанти с туршии, смачкани в блъсканицата хлябове, колбаси, портокали... След дългото чакане по опашките – набързо приготвена вечеря, няколко часа пред телевизора, после сън, след което всичко ще се повтори: отиване на работа в мъгливата утрин, заседания, в които по-вече за издаваните книги и разработване на планове за тяхното подобряване, а те от година на година стават все по-неуспешни, чаша кафе в писателското кафене, където можеш да чуеш последните клюки – и отново у дома. Един затворен кръг, в който се лутам от години. Мислил съм да напусна издателството. Ще превеждам, няма да остана без залоук, но нямам сили да го направя. Навикът ме води към вратата на издателството. Дори когато съм в отпуск привечер наминавам натам. Вече имам навика на някогашните селски волове, които покорно тръгваха към ярема, когато гряде ми вдигаше жеглата...

Човекът, отгаден на литературата, изпитва много огорчения, но той има една голяма награда от живота – да остава насаме с мислите и възмущенията си пред белия лист. Времето може с лека ръка да запрати в забравата това, на което човек е обричал най-хубавите си часове, но той, дори ограбен от съдбата, има към какво да се обърне в мигове на болка: към спомена за часовете на оная лъжовна, възвисяваща душата радост, която го е карала да вярва, че има свое, макар и мъничко място, в нечие сърце, в нечия мисъл. Писалката е била неговото копие на Дон Кихот, която той е размахвал пред вятърните мелници на изчезващото време...

19 януари 1980 г.

Отидох да видя Николай (Зигаров – бел. рег.). Оправил се е след операцията и вече ходи на работа. Подарих му книга стихове на Рилке. Николай обича този поет. Разлиства страниците и се зачита в строфите за отмъстителните ангели, за смъртта. Говорим за болницата, за безкрайните нощи, когато раната пари като къс нажежено желязо, за стоновете на съседите по легло, за снега, който тихо, с упойващо спокойствие се спуска зад прозореца. С Николай сме приятели повече от три десетилетия. Помня старата печка в редакцията на в. „Септемврийче“, която палеха с дъсчени късове от стари клишета, помня черната мушама на Цветан (Ангелов – бел. рег.) в която – слаб и блед – приличаше на изпаднал немски пленник, помня тихата човечна усмивка на Михаил (Лакатник – бел. рег.) – най-възрастния от нас, който вече беше печатал стихове в големите литературни списания, беше дружил с Вутимски и другите знаменитости от поетичната бохема и ставаше раздразнителен и злъчен, когато се напиеше... Аз бях най-млад сред тия бедни, бледолики служители на музите, които наивно вярваха, че пътят до Парнас е покрит с рози.

В един зимен ден на 1946 г. Асен Босев напечата първото ми стихотворение. Срещна ме на улицата през пролетта на другата година – бях със син зеблен костюм, станал риж от слънцето, с червена риза от плат, с който покриваха масата на село, когато произнасях речи – попита ме как живея. „Свързвам горе-долу двата края – отговорих му. – Правя стенвестника на студентската менза, за да ми дават безплатна храна...“ Асен си отмина. През лятото на 1947 г. в Живовци получих телеграма от него: „Ела веднага в София. Назначен си на работа в редакцията.“ Дойдох и започнах. Денем коригирах вестника, нощем четях за изпити и се мъчех да пиша стихове. Тогава се сприятелихме с Николай. Той беше уредник на вестника. Тичаше с една чанта от цинкографията до печатницата и носеше тежките като тухли клишета. Туберкулозата, навестила го във военния затвор, се обаждаше. Гърдите му свистяха и с ръце восъчножълти, разгръщаше листовците, в които със ситен почерк беше нанизал стихове за петъчните пазари в Търговище и за трескавите нощи в Шуменския военен затвор...

Гледам го сега изправен до прозореца, зад който плавно се спускат снежинките. Болестта го е съсипала. На мен също ми идват тъжни мисли... Някога наивно вярвахме, че пътят до Парнас ще бъде лек и радостен. Сега знаем цялата истина. Отмъстителният ангел на Рилке се взира към нас през кръжачия сняг, през голите клони на

дърветата, чиито гнезда са пълни с мъгла и мълчание. На какво ли ще се усмихнем, когато неговият меч светне над главите ни? Може би на един друг сняг, който е кръжал над нас през детските години – време на война и недоимък, – когато всички у дома са бил живи, когато не е имало безсънни нощи и не ни е измъчвал размисъл...

26 януари 1980 г.

Почина Георги Караславов. Тоя властен и неуморим човек, когото бяхме свикнали да виждаме във всички президиуми, който получи всички отличия, каквито могат да се дават някому, живя няколко години тежко болен, скован на легло, изгубил надежда за оздравяване след несполучливата операция във Виена. За него вече не се шумеше, въпреки че излизаха събраните му съчинения. Критиците, славословили го в годините на неговото административно могъщество, не винаги си спомняха за него, когато се обръщаха към съвременната проза, защото сега се налагаше да служат другиму. Караславов остави на литературата ни две книги, които ще се четат и в бъдещите дни: „Снаха“ и „Татул“. В тях успя да надникне в душата на селянина, опита се да покаже драмите му. Може би не му достигнаха сили да нарисува сложни душевни картини, да направи по-дълбоки разрези, да постави по-трайни и по-философски осветлени проблеми, както правят това големите писатели. Малко са у нас авторите, дори сред най-големите, които дават в творчеството си преднина на мисълта, които дават перото в ръката на философа, а не на оня, който върви като послушно кутре след фабулата. Караславов служи твърде предано на литературните догми. Такъв беше неговият характер. Твърде много политика има в книгите му. Дали тя ще ги направи по-трайни или ще изиграе лоша шега на писателя...

Погребението ще бъде в понеделник. Ще сложат оргените му на червената възглавничка и тогава човек ще види колко ненужни са те, после снегът ще засипе пръстта на неговия гроб. И врабчетата, които се боричкат из гробищните храсти, ще останат в бъдещите дни единствени неговии приятели...

А Юрталана ще остане да върви по земята, защото в него ще продължава да живее душата на писателя...

4 април 1980 г.

В Берковската художествена галерия, открита в средата на март, взеха три мои живописни платна: „Паунови пера в синьо“, „Алжирски пейзаж“ и „Портрет на мама“. Бях на откриването. За пръв път мои картини се нареждат до творби на известни майстори. Берковчани са

им отредили централно място. Вълнувах се както в часа, когато държах още дъхащата на мастило моя първа книга. Снимаха картините за телевизията, а един професор по живопис ми каза: „Приятно ме изненадва твоето тънко чувство за колорит“. Особено се радваше мама. Тя стоеше до картините, с които беше свикнала у дома и тъжно им се радваше, както се е радвала и на мен, когато съм отивал задълго в Украйна или в казармата преди близо три десетилетия...

13 април 1980 г.

Задържа погледа ми шаване на сенки по гланца на гардероба, вдигнах очи към прозореца и видях, че е завалял сняг. Вече е средата на април, а зимата не иска да си върви. Отидох бос до прозореца, както съм правил през годините на детството, и като усещах с ходилата си все още зимния хлад на пода, погледнах към небето. Млечносиво, размътено, то

беше изпълнено с гъсти рояци снежинки, които ми излеждаха тъмносиви, дори черни. Снежинките бяха необикновено големи, пухкави, не с оная изящна форма на кристалните звездички, които съм загържал за миг върху дланта си, а рехави, безформени, като духнати от вятъра памучни фандъци – останки от захвърлен на някой балкон стар юрган. Това беше първото ми, твърде прозаично усещане. Но когато погледът ми свикна със сивотата на небето, цветът на снежинките започна да се избистря, долових ритъма им, който сякаш се подчиняваше на моето дишане, и ме обгърна огромната тишина на небето, която слизаше над още черните тополи, над разкаляните градинки, над подвикванията на децата, протегнали шепи да уловят онова, което цял живот ще се изплъзва из пръстите им. Небесните паяци се люлееха над покривите като пчели, тръгнали на преселение и аз усещах върху устните си мега на тишината и на предчувствието за цъфнали гръвчета.

Снежинките се спускаха над къщите, ставаха по-светли върху фона на опушените фасади и светваха за миг – ослепително бели и чисти, – когато калната земя ги поглъщаше...

23 април 1980 г.

Вчера пред Съюза на писателите беше открит мемориал на творците, паднали в бой за свобода. Преди това в една от залите на Японския хотел се състоя събрание. Близко гвучасова реч. Кинокамери. Напрегнати фоторепортери, които се стараят да съхранят всеки жест на говорещия върху своите ленти... Вече във всички, главно административни, прояви на писателския съюз се търси помпозност. Предишните разглеждания на годишната литературна продукция вече се наричат дискусии, въпреки че по нищо не се различават. Разликата е само в големия президиум и в бръмченето на кинокамерите. Тия събрания вече не се провеждат, както бе правено много години, в скромния салон на СБП, а в залата на хотел „Москва“, където се състояха международните срещи на писателите. Иначе, като се изключат тия широко отразявани инициативи, нещата в литературата си вървят постарому: размествания в отборното класиране, както казват колоездачите, няма. На някои с щедра ръка се дават бонификации, други въртят педалите, но остават извън класацията.

Докараха ни с автобуси от Японския хотел. Пред Съюза на писателите кордон от гвардейци – червени униформи, пера по шапките. И пак кинокамери. И пак суетния на фоторепортери. Декламации. Речи. Маршове на гвардейската музика. На колене! За

почест! Бялото наметало пада и виждаме паметника: бронзова фигура на прострелян пегас, твърде условна, повече прилича на птица с несъразмерно дебели крака, отколкото на оня легендарен кон, който носи с крилете си поезията.

После – празничен коктейл. Радетелите на словото се блъскат край масите, за да пийнат за душата на ония, чиято доблест и величие едва ли някога ще ги осени. А бронзовият кон ще помахва с опашка, за да пъди досадните мухи на много незаслужени слави и ще гледа как дълбокомъдро лъщят голите темета на пишещите братя, намерили най-реалната житейска радост край бързо оголяващата празнична маса...

15 септември 1980 г.

Няколко гена пиша поема, която озаглавих „Око на птица“. Всичко започна съвсем неочаквано. Към нейната тема ме отведе една мисъл за картината „Танц“ на Матис. Авторът на монографията (това е пътеводител за опознаване на френската живопис в Ермитажа), търси в картината на Матис вечния стремеж на земята към небето и тяхното двуборство. Тая мисъл ме върна към мои предишни стихове, направи ме неспокоен, разгрозителен (както става винаги, когато ми предстои да пиша, а бъдещото произведение е за мен само мъглявина) и аз записах първите стихове върху плика, в който носех вестниците и дневната поща. Нощта ставах няколко пъти да нахвърлям хрумнали ми образи. Взех си джобен бележник и в трамвая на връщане от работа също нахвърлях отделни стихове. Днес поемата е готова. Разбира се имам още да се връщам към нея. Спомням си, че така, на един дъх, с неспокойствие и изтощителна поривност писах „Небесна поема“ и „Прелюд и фуга“. Поправях малко. Стиховете се раждаха изведнъж, сякаш си припомнях нещо писано вече. Някои казват, че вдъхновението идва с потта на челото. Едва ли това е цялата истина. Има мигове, когато човек е с особено, ликуващо възбудена душа и това не може да не се усети в изписаните страници.

4 ноември 1980 г.

Вчера в 4 часа след полунощ се върнах от Берковица. Пътувах с колата 16 мъчителни часа, за да измина 150-те километра (през Искърското дефиле), които делят Берковица от столицата. Снегът валеше – мек, ласкав, и аз тръгнах с наивната увереност, че Петрохан още не е станал непроходим, а и говорителката от радиото уверяваше, че

Всички пътища са разчистени и опесъчени. Приятно е да гледаш как чистачката на колата отмита снежинките от стъклото, за да ти покаже белите одежди на дърветата край пътя и гима над покривите, който се издига редом с тополите, приятно е до мига, когато почнеш да усещаш, че гумите започват да се хлъзгат по ледената настилка на планинския път. Само на 2 километра след Бързия – задръстване. Нанизът от автомобили беше голям и аз реших, че няма смисъл да продължавам нагоре, дори ако колоната тръгне. Познавах зимното коварство на Петроханския проход. Върнах се и поех към Вършец и Враца, за да се прибера у дома през Искърския пролом. Пътят до Вършец, а и по-нататък, докато прекосих Батулията, беше приятен – мек сняг по пътя, през който прозира асфалта, почти никакво движение. Но когато наближих Враца, лека поледица започна да люлее колата. Мама сега до мене и крадешком поглежда през стъклото към катастрофиралия оранжев москвич и към четирима мъже, които се мъчат да го отлепят от крайпътното дърво. Продължаваме пътя, като тайно си мислим, че горчивата чаша ще ни отмине. Но на няколко километра от Враца аз получих първото предупреждение: макар че почти пълзах по нанадолнището, острият завой ме изхвърли от платното и влязох в една нива. Минути след мен още по-навътре в нивата влезе друг автомобил. Може би трябваше да се вслушам в това предупреждение на съдбата и да се върна в Берковица, но аз продължих към Искра с плахата надежда, че там е по-топло и снегът едва ли се е задръжал на пътя. Няма да разказвам за своята изгубена илюзия нито за колебанието си дали няма да стигна по-бързо у дома, ако мина през Ботевград. Избрах пътя край Искра. Към 16 часа пристигнахме в Своге. Пътният знак сочи: до София – 48 км. Гледам часовника и си мисля: след час – час и половина сме си у дома. Но оттук започна трагедията. Изпреварваха ме коли, забързани към София. По стръмнината се наниза колона, която успях да видя по-добре от върха – червените светлини на колите, гъсто нанизани една до друга, се губеха в грезавата мъгла. Колоната спря. Стоим 3 часа. Тъмнина. Студено. Никой не знае какво се е случило. Един казва: катастрофа, едната кола паднала в дефилето, другата препречила пътя. Навярно са я отместили, тръгваме. Не сме изминала и километър – отново стоп. Пак задръстване. Виждам първите смачкани коли избутани в канавките от напращите по стръмното пътници.

Часът вече е 22. Духва леден вятър. Гледам змийчетата на тънкия сняг по заледения път. Коли буксуват, събират се хора да ги избутат. Тук човешината все още е между нас. Моите колела също приплъзват, но успявам да тръгна. При следващото спиране пътят

нагоре е вече невъзможен. Всички опити са напразни. Моля спрелия пред мен човек да ми помогне. Услужете ми с бензин да се прибера до София, казва той. Върнах се от Петрохан, от пътя за Ботевград също се върнах: при язовир „Бебреш“ катастрофирал автобус и препречил пътя. Нямам бензин. И аз едва ще се прибера, казвам му. Той отказва да бутне колата, за да тръгна. Отказват и други. Тук ще се нощува, казвам на мама. Виждам червените светлинки да се катерят по хълма. Отпадналият сам да ближе раните си. Студено. Мама не губи кураж – цял живот е била такава. Излиза и моли двама спрели зад мен мъже. Те може би съжаляват замръзналата старица, напъват студената ламарина, подхлъзват се и падат, колелата буксуват, но успявам да потегля. До превала има още километър. Дано не спираме до тогава. Спрем ли – край! Пълзя и гледам спрелите на пътя нещастници, настигнати от бедата. Един върти манивелата – акумулаторът му е отказал, друг моли да литър бензин, но никой не му дава. Пътят ми напомня за фронт, който е изгубил своя главнокомандващ. Жертвите остават на бойното поле. Ония, към които съдбата е милостива, продължават... Наблюдавам тая картина, слушам радиото (говорителката съобщава, че всички пътища са опесъчени и пожелава на пътуващите приятни минути с песента "Вали снегът" на Адамо), гледам мъртвите автомобили от двете страни на пътя – снегът вече ги затрупва – гледам продължаващите напред мерцедеси и опели, те не благоволяват да чакат на мръзнещата опашка, и си мисля колко много тая картина ми наподобява за нашето всекидневие. Ще видиш на тоя залеген път като под луна всичко онова, което се мъчим да скрием под хубави гуми. Ето изпреварващата кола засича точно на превала идващ насреща автобус с деца.

Часът вече е 2 след полунощ. Закъде са тръгнали тия деца? Научих после, че са били на екскурзия. Автобусът едва не се удря в идващия насреща нахалник. С мъка спира на хлъзгавия път и насмалко да се обърне в пропастта. Шофьорът слиза, спират след него десетина мъжаги, издърпват из опела оня, който е тръгнал да изпревари другите. Един го вдига над главата си и го удря върху пътя. Излизат и други хора от забуксувалите коли. Почва невероятен бой.

Два и половина часа след полунощ. Спи ми се и гледам тая картина като епизод от дяволичен филм. Край колите приклеват жени. Пикаят. Толкова часа може ли да се издържи! Това ми изглежда съвсем обикновено. Премазаният от бой нахалник плюе кръв. Отместват колата му и ние продължаваме. Радиото ни забавлява с приятна музика. Снегът отново тихо вали в кадифения глас на Адамо. Боже, ще има ли край тоя път! Всички ли, които трябва

да се грижат за пътя, са заспали? Няма ли един човек да въведе ред в този хаос на блъскащи се коли? Мина един, викна: „Спокойно, пътят пред вас се опесъчва!“ – и изчезна. Изглежда никъде на земята не се е намерил пясък за този път, защото завоите си останаха залегени чак докато стигнахме в низината.

Пристигнах у дома в 4 часа сутринта, не повярвал, че този кошмарен път е свършил. Днес чета във вестник "Труд" изявление на някой си Методи Георгиев от Главно управление на пътищата. Той казва, че състоянието на пътищата, въпреки падналия сняг, е нормално. Всички пътища са проходими... Служителите от пътно-транспортната служба са на крак и се отзовават навсякъде, където е необходимо...

Коментарът е излишен. Някога един приятел ми казваше – вестниците се пишат не за тия, които познават събитието, а за другите. Те не могат да отличат лъжата от истината. Тогава ми се струваше пресилено. Сега го разбирам. Искат ми се да опиша тази история. В новела или в повест.

5 ноември 1980 г.

Имах намерение да напиша книга с есета. Дори започнах първото от тях "Ехото", но усещам, че ме завладява темата за пътя. Още всичко е неясно, кълби се в съзнанието ми, размихва се или изведнъж виждам съвсем ясно някой негов отрязък (така е било винаги, когато съм започвал нова книга). Историята, която трябва да разкажа, дава богати възможности за размишление, за психологически изследвания, за метафори и алегии. Драмата на залегения път е грама на душата и съвестта. Чувствам се неспокоен, идват ми наум забравени случки, които търсят връзка помежду си, усещам асоциативните мостове, които ще ме прехвърлят от едно събитие към друго.

Трябва да се намерят ритъмът и тоналността на повествованието. Другото – фабулата, на която не разчитам особено, образите на пътуващите, техните илюзии и грами – струва ми се, че няма да ме изправи пред кризи.

Дано да не се лъжа...

7 ноември 1980 г.

Албум на Бонар. Великолепни репродукции, отпечатани в Япония.

Обичам този художник и колкото повече го опознавам, толкова по-близък ми става. Спомням си с какво възхищение гледах неговите платна в парижкия музей на модерното изкуство, в Ермитажа и в Брюкселската галерия. Това е невероятно богата с багрите и емоционалността си живопис, която най-добре може би ще успее да я усети оня, чиято душа е подвластна на музиката. Стоял съм пред неговите платна и съм имал усещането, че слушам музика. Ту ме е обгръщало ликуващото ехтене на медните инструменти, ту съм долавял как леко се обаждат, като щурци в тревата или като скрити под корен извори, бавни, прозрачни като кристал гласове на флейти... Една изтънчена душа е предавала на четката своите трепети и платното ги е съхранило, за да ни тревожи и възвисява. Винаги, когато съм гледал картини на Бонар съм усещал желание за работа. Той, големият майстор, не ме е карал да се чувствам смутен и безсилен. Напротив – карал ме е да вярвам в това, на което съм посветил дните си.

Той няма славата на редица големи художници. Може би не затова, че е по-слаб от тях: мисля, че неговите най-добри творби могат да стоят без да се притесняват до платната на най-прославените майстори. Неговият живот, преминал без особени събития, дава малко материал, който би интересувал любопитните, търсещите пикантни и грастични страници от живота на твореца. Той не е бил в приют за душевно болни, не си е рязал ухото, не е изоставил всичко, за да отиде на Таити... Подобни неща, като се прибавят към едно голямо творческо дело, правят още по-лъчезарен ореола над челото на мъченика.

А Бонар също е бил мъченик. Но неговата грама не е показана. Това е грамата на самоизгарянето, на вечната неудовлетвореност. Винаги съм си спомнял с възненение и преклонение пред делото на художника оня миг, когато той вече стар и грохнал, влиза в Музея на модерното изкуство, изважда от джоба малка кутия с бои и започва да поправя своята картина „Цъфнало бадемово гърво“. Пазачът на музея ужасен гръпва ръката на стария чудак и боите се разпиляват по пода. „Как смеете – кресва му той, – да докосвате картината на господин Бонар!“ Старецът се навежда да прибере разпилените туби и смутен му отвръща: „Това е моя картина. От много месеци се мъча да налучкам зеленото в долния десен ъгъл и нощес ми хрумна какъв трябва да бъде тонът“...

Това е една от последните картини на Бонар. Гледам я и чувам бръмчене на пчели. Това е простата и възвишена песен на неговия тих и човечен живот...

8 ноември 1980 г.

Завърших натюрморт с есенни цветя в бежова ваза. Боята съхне и ми е приятно да усещам дъха на лененото масло. 45 мои картини са в Свищов. Показаха ги там във връзка с моето посещение в града. Залата е чудесна. Имаше много хора на откриването. Един човек, облечен във ватенка, дойде да спори с мен: вие сте абстракционист, каза ми той, не бива да забравяте, че изкуството служи на народа! Много пъти съм чувал тия думи. Изкуството има задача да извисява човека, то е място за молитва на душата, а не крайпътното ханче, където можеш да изтърсиш пръстта от цървулите си и да пийнеш кисела, с дъх на конска пот, бира. Никога не съм бил, и по душевен строй не бих могъл да бъда, творец с абстрактно мислене, въпреки че все повече се стремя да преодолеея зримото, да предам не предметите и събитията, а усещането за тях, излъчването им, многопластовостта на техните измерения. Това ми се отдава твърде трудно. Може би успях с картината „Море с платноходки“.

Днес моят син навършва 22 години. Колко бързо тече времето. Помня мъгливия ноемврийски ден в Минск, когато получих телеграмата

за неговото раждане. Бяхме разделени с майка му и тая вест не можа да заличи с радостното си сияние моята болка. Изпратих телеграма до майка му и подписах в нея най-авторитетните белоруски поети, които споделяха моята радост: Бровка, Максим Танк, Кулешов, Панченко. Не съм попитал дали тая телеграма е запазена.

Борислав има нещо от моя характер: затворен, с малко приятели и хапливо-остроумен, когато го засегнат.

9 ноември 1980 г.

Тази вечер гледах филма „Илюзия“. Вестниците – за пръв път ли? – вдигаха предварителен шум за това ново произведение на българската кинематография. Пред касата – опашка. Рекламата е постигнала своето. Филмът трудно се изглежда до края. Една противна комбинация на авангардистична смелост и сервилност. Сценаристът (той пише и стихове) цял живот се е мъчил да привлече вниманието: и на ръце е ходил, и грехата си е носил с хастара отвън. А изкуството не се нуждае от фокуси – то иска искреност и честна защита на таланта (ако той въобще съществува).

Затова ми е приятно сега, в късния нощен час, да разлистя книгата на испанската писателка Ана Мария Матуте „Реката“, която купих нагвечер. Искрена, честна, човечна книга. Всичко е толкова просто и толкова вълнуващо! Нека клоунът свали своите карнавални грехи и види в огледалото вечерта, която е изпълнила с глухотата си очите му. Аз искам да остана сам с тая книга, която ми е близка, сякаш разказва за моя живот...

10 ноември 1980 г.

Мислех, че с „Рифовете на далечните звезди“ ще завърша поредицата романи, които започнах преди близо двадесет години. Ето сега неочаквано за мен изниква темата за пътя. Вече нахвърлях пет страници бележки (така съм правил при започването на всяка нова белетристична книга), открих и заглавието: „Зимните сънища на лъвовете“. Сега материалът се натрупва и расте като една снежна топка, търкулната по наноголницето. Разказвам на приятели отделни епизоди и откривам в съзнанието си групи, за които не съм помислял до сега. Ходя из магазините да оглеждам гипсовите манекени. Утре ще посетя зоологическата градина. Искам да видя празните клетки, в които през лятото са царствали лъвовете.

Чувствам особен душевен подем. Зная, че кризите ще дойдат по-късно, когато седна до белите листа...

16 ноември 1980 г.

Зачитам се отново в Камю. Интересува ме писаното от Малро, но за съжаление у нас е преведено твърде малко от него. Камю е по-познат. Бяха издадени „Чумата“, „Чужденецът“, „Пагането“, есета му. Дълбоки, сложни писатели. Скалпелът реже безпощадно и търси сърцевината. Можем да оспорваме техните твърдения за безсмислието на битието, но не можем да не се съгласим, че това са възвишени умове и тях ги довежда до тая грама болката за човека. Нагнетени до експлозия мисли, сривания по измамните свлачища на времето, изправяне, за да се тика отново към върха камъкът на Сизиф... Ние сме слуги на писателството и нерядко обвиняваме ония, които мислят дълбоко и сложно, за да оправдаем своята безпомощност, когато трябва да размишляваме и идеализираме. Нагвишаваме ли ги с нещо? Може би с това, че имаме повече илюзии от тях...

25 ноември 1980 г.

Работата над романа потръгна. Започнах да пиша началото, но не ме увлече и го оставих. Напира да влезе в повествованието Есеиста от „Балада за самотните мореплаватели“. В тая книга той участваше епизодично. Тук ще му дам централно място (и на неговия внук, награден за пиесата „Папагал в лозето“ – млад автор, съвременен обигран приспособленец и карьерист). Есеиста ме привлича като образ на безскрупулен, жаген за почести и безсмъртие автор. В негово лице искам да покажа душевната пустота на някои мними литературни величия, които смятат, че вече са обзидили коня. Пиша с лекота, с поривност, което рядко ми се случва.

28 ноември 1980 г.

Тая вечер гледах филма „Камионът“. Доста похвали чух за него. Във филма личи обиграна ръка, но е твърде муген и раздължен. Освен това – доста нахални заемки от тук, от там. Напомня ми филма на Ален Рене с пътуването на камиона в мъглата, „Сенките на забравените прагеди“, „Възнаграждение за страха“...

Имам намерение да включа в новата си книга такъв момент: на

бензиностанцията Мартин Калинов вижда камион, който кара ковчег. С него пътуват бащата на мъртвия и неговия малък син. Искан да покажа как в началото на пътя, преди да е започнала драмата на тръгналите по залегените стръмнини, хората съчувстват на сломените от скръбта. После, в среднощното задръстване на пътя, тая преградила прохода кола със спукана гума поражда не съчувствие, а гняв. Камион с ковчег на мъртвец минава и през филма. Трябва да търся друго решение поради това неочаквано съвпадение.

1 декември 1980 г.

Днес чух, че Андрей Германов направил опит да се самоубие. Взел голяма доза лекарства и оставил писмо да не го погребват с никакви речи и оплакване. Успели да го спасят. Сега е в болницата, в много тежко състояние. През последните години в неговата поезия се долавяше гласът на неумолимия час. Имаше нещо трагично в поведението и в душевното състояние на този човек, когото обичах и познавах като много внимателен и необикновено трудолюбив литератор. Пътували сме с него в Беларусия, били сме весели и уверени, че горчивата чаша няма така скоро да се докосне до устните ни. Сега научавам за неговата драма. Навярно неговото сърце е било най-чувствително и не е могло да понесе разочарованията, които ни поднася животът.

10 декември 1980 г., Киев

Ето ме отново след шест години в Киев, града на моята младост. Вървя по улиците и се радвам на заснежените паркове, през чиито клони се вижда Днепър, скован от лед. Постоях на булевард „Шевченко“ до хотел „Украйна“, който ми даваше подслон през 1958 и 1959 година. За изминалите повече от две десетилетия тополите на булеварда са станали още по-величествени и техните заскрежени върхари сияят в сивото небе. Случихме се на един етаж в хотел „Киев“ с моя стар приятел Виктор Тулбурс. Както е прието в такива случаи, седнахме да се почерпим. Виктор е доста застарял, декламира ми стихове на румънски, чиито смисъл не разбирам, но долавям драма в тъмната музика на строфите. „Аз съм роден в Молдова – говори той, – и искам да бъда погребан там, в никому неизвестното село Колушани...“ Да, навлизаме вече в тъжна възраст, щом започваме да си мислим с умиление за родното място, което ще ни отреди последна почивка. Аз,

слушайки Виктор, също си мисля за това, но в запустялото Живоци няма да има кът за моето уморено сърце. Там пустотата е превзела всичко. Лятос минах през гробището, за да запаля свещ на татковия гроб. Говедари бяха прекарвали през него добитъка си и всички паметници лежаха съборени в буренака.

Снощи гойде Павличко заедно с поета Михайло Ткач. Вечеряхме, поговорихме до късно, после се разходихме из града. Беше чудесна вечер.

12 декември 1980 г., Киев

Преди години в такъв зимен ден (без сняг, само с мъгла и пронизваща влага) стоях край Сена, гледайки нейната сива, тежка вода и си припомнях стиховете на Аполинер: „Под моста „Мирабо“ изчезва Сена / и моята любов...“ Знаех, че тя ще изчезне и от моите очи, вълните ѝ ще останат глухо да се обаждат в някой мой сън... Сега стоя на стръмнината над Днепър и гледам огромната, чезнеща в мрака река. Помня тая река просторна и весела, засияла от киевския листопад. Тогава бях млад, млади бяха и моите приятели, които лежат сега под снега на Байковото гробище. Разхождахме се по цели нощи из парковете и напалатата шума на кестените шумеше под нозете ни. Тогава и не помислях, че времето така бързо ще изтече, че застанал след години на мъгливия днепърски бряг ще чуя в душата си груг рефрен: „Отнася под мостове сиви Днепър / и мене – като късче лег...“

13 декември 1980 г., Киев

Скулптура в снежния парк. Висока стройна фигура от тъмен бронз. Това е паметник на Мария Занковецка – прочута украинска актриса, изваян от ръката на Галина Калченко. Има нещо възвишено и драматично във фигурата на бронзовата жена, в изражението на лицето ѝ, мокро от топящите се снежинки, и особено в нейните ръце. Те са докоснали гланите си – като за молитва. Но тия дълги изящни пръсти ми напомнят не за човешки ръце, а за криле на птица. Статична фигура, без никакво движение във формите, а имам усещане, че след миг ще чуя плясък на криле. Колко просто и силно е изразила скулпторката стремежа на душата към по-широки простори – към безбрежността, към вечната тайна.

С Галина Калченко се запознах през 1971 година, когато беше юбилеят на Леся Украинка. Млада, красива жена, увенчана със славата на голям скулптор, тя се смееше, шегуваше се, искреше от остроумие и

жизнерадост. След няколко години научих за нейната смърт... Сега, когато стоя пред бронзовата фигура на Занковецка, си мисля за Галина. Не знам къде е нейният последен дом, не знам дали ръката на някой ваятел е моделирала нейното прекрасно лице, но като гледам дългите прекрасни пръсти на актрисата – две криле, докоснали се преди да полетят, аз усещам плавните движения на Галина и ми се струва, че в крапките, които падат от тия бронзови криле, чувам тихото позвънване на нейния незагълъхнал смях...

23 декември 1980 г.

Гледах през прозорчето на самолета как в далечината се отгръпва Киев. Днепър за последен път изви снага сред снеговете и изчезна... Сбогом на вечерните улици, по които обичах да се разхождам, сбогом на приятелите, на разговорите, на голите кестени по „Крешчатик“... А мислите ме връщат отново там. Аз не мога да се разделя с тоя град, който ми даде толкова радости, приятелства, творчески замисли...

През всичките дни, докато гостувах в Киев аз писах страници от новата си книга „Зимните сънища на лъвовете“. Спомените от Киев навлизаха в повествованието и аз не им се съпротивлявах, въпреки че в първоначалния ми замисъл те отсъстваха. Пиших леко, с просветлена гуша и през прозореца на хотела погледът ми търсеше Днепър...

8 януари 1981 г.

Снощи се събрахме приятели да отпразнуваме Ивановден. Почерпихме се, побъбрихме. Ние самите не забелязваме, че водим едни и същи разговори: новопоявили се книги, литературни клюки, тоя свален, оня издигнат на нов пост. Стана дума за посещението на наши поети в Америка. Имало предаване по телевизията, което не съм могъл да видя. Стоят, значи, петимата пред камерата и говорят какво силно впечатление направила тяхната поезия на американците. Единият хвали сегашния до него, другият не му остава дължен с комплиментите. Около това посещение се вдигна твърде много шум и в пресата. Божидар Божилов пише: „След мен вървеше едно момиче и ме питаше: „Къде мога да си намеря стиховете на Голев? Неговите образи вече седмица ме вълнуват...“ Милото момиче. Навярно е пропуснало да прочете стиховете на Фрост, Сьондбърг, Уйлямс, Лоуъл, Гинсберг, които са писали на неговия роден език. Сега не остава нищо друго на

това момиче, освен да започне изучаването на българския език, за да чете в оригинал така разтърсилите я поетични откровения.

Дали тия, които плуват в разовата мъгла на самоизматата наистина си вярват?

21 януари 1981 г.

Страница по страница – някой ден две, друг ден – едва десетина реда, мъчително върви работата над новата книга. Приличам на орач, който е започнал да оре нивата си и вижда, че плугът му попада на камениста земя. Натисна – отскача. Започна да ора друг ъгъл. Виждам, че тук brazдата е по-добра, но след ден-два отново се обажда камъкът.

Цялата книга ми е ясна. Това ми се случва рядко, ако се изключат „Балада за самотните мореплаватели“ и „Рифовете на галечните звезди“. Мислех, когато започвах да я пиша, че всичко ще върви по-леко, а се оказа, че от ден на ден гумите все повече се съпротивляват на перото. От няколко дни пиша есето „Зимните сънища на лъвовете“. В него трябва да изразя основната мисъл на книгата. Изяснявам си редица неща в процеса на писането. Историята с лъвовете ме увлича.

24 януари 1981 г.

Най-после цепнатината, през която ми се струваше, че промъквам гумите – с усилие, със съпротива – се разшири, стената се разпадна и сега гумите вървят на простор – весело, с оная привична за добрия слог своенравност и хубаво самочувствие. Приятно ми е да описвам пейзажа, да го опипвам от всички страни, както ваятелят опипва глината, увлича ме размишлението над неща, които съм преживял и сега ги виждам с други очи. Появи се у мен – грейна – усещането за алжирската пустиня (спомних си за фенека, който бях видял в дома на един българин в град Алжир. После видях същото животинче в колата на завърналия се в София дипломат – гушеше се на задната седалка и помръдваше с огромните си уши), спомних си туарезите, джуните на пустинята.

Приятно ми беше да пиша за всичко това. Преживяно ли е, гумите рядко бягат от перото.

28 януари 1981 г.

Снощи бях на концерт. Със Софийската филхармония свиреше пианистката Марта Деянова. Тя наскоро напусна проф. Богомил Стършенов, с когото беше живяла няколко години без да сключва брак, и се омъжи за моя приятел Дарин Камбов от телевизията. Дарин набързо направи сватбата и сега представя на приятелите си своята съпруга. Повече е смутен, отколкото радостен. Навярно чувства, че прославената пианистка е твърде хлъзгава риба, която трудно ще удържи в ръцете си. Наблюдавах професор Стършенов. Той седеше на балкона, гледаше съсредоточено в пианистката, ръкопляскаше ѝ възторжено като юноша за пръв път дошъл на концерт и сегиз-тогиз поглеждаше с помрачено лице долу, на шести ред в салона, където седеше младият съпруг, блед от възнание, с просветваща плешивина на темето.

4 февруари 1981 г.

Чета в сп. „Пламък“, бр.1, спомени за Емилиян Станев, написани от съпругата му. Тънки наблюдения. Свеж и точен език. Но за друго си мисля сега – за благородния риск, който поема творецът, когато се отказва от примамливи постове и длъжности, за да се отдаде на словото. Емилиян Станев успя да направи това. Той живя като художник, отдаден на това, което е смисъл на неговия живот. Успяваше да има свои часове на размисъл и съзерцание, свои празници и грами до белия лист. А може ли да се създаде нещо възвишено, което ще възнува хората, ако ти самият не си изпепелявал сърцето си, докато си писал? Нашето поколение даде доста литературни чиновници, но ние не успяхме да направим най-важното – да отделим цялото си време на творчеството, на полетите и грамите му. И утрешният ден няма да ни прости за това.

21 февруари 1981 г.

Тая вечер в Пловдив се състоя среща с поети, в която участвах и аз. Залата на младежкия дом беше препълнена. Рядко съм виждал такава препълнена зала. Навярно присъстващите очакваха да чуят нещо щекомливо от Радој Ралин, Блага Димитрова и Валери Петров, които не дойдоха на срещата. Имаше представители на телевизията, радиото, вестниците. Нямах сензация, но се получи много интересен разговор. Четох стихотворения от книгата „Молитви за длетото и

камъка“. Посрещнаха ги добре. Беше ми интересно да слушам и наблюдавам Александър Геров. Критиците го превъзнесоха през последните години като сложен философски поет. Много пъти съм се мъчил да открия дълбината на този поет и не съм успявал. Твърде обикновени, в редица случаи и елементарни ми се струват повече от стиховете. Има силни творби за смъртта, за космоса, но те се губят сред другите. Геров отговаряше на въпросите понякога парадоксално, като насън. А на едно запитване отговори: „Това е глупост, на която не мога да обърна внимание“. Мен ме питаха за изгорелите летци, чиито образи заемат значително място в книгите ми. Разказах за погребението на изгорелия летец в Боровци през 1943 г. Колата с ковчега пристигна от София когато мръкваше и хората носеха мъртвия, по-скоро спомена за него, през навалица, изпълнила улиците. Всички бяха запалили свещ и мъртвия летец сякаш правеше последния си полет в едно звездно небе. Усетих, че този разказ развълнува залата.

В програмата на телевизията "Всяка неделя" ще предават нашата среща.

25 февруари 1981 г.

Много съвременни автори не отделяха толкова време на словото, колкото на желанието си да заемат постове, да се шуми около тях. Днешният ден им даде пищна одежда, но как ще се явят с нея пред бъдещето, когато лактите им ще бъдат протрити и молецът ще е прогризал ревера, на който са се поклащали оргените?

11 март 1981 г.

Преди два дни в Берковица организираха тържество по случай моя 55-ти рожден ден. В читалищния салон се беше събрал много народ. Имаше и мои съселани, дошли да живеят в Берковица след сриването на Живоци. Те седяха в залата и не знам дали разбираха стиховете, които четях, но виждах, че има сълзи в очите им. Навярно ги трогваше не словото, а това, че едно някогашно момче, с което са расли край Огоста, е между тях, и докато другите говорят с него на „ви“ и четат словата си от дебели кожени панки, те – неговите съселани и връстници, могат съвсем по човешки да застанат до него и да му припомнят как са се къпали в реката и са се лутали нощем из чуждите бостани.

Берковчани ми оказаха голяма почит. Откриха във фойето на

киното изложба с мои картини. Срегнах се с творческата младеж на Берковица. В една от стаите на музея „Иван Вазов“ уредиха кът с мои книги, снимки и ръкописи

А аз усещах, че не мога да се радвам. Мислех си, че го такава възраст не успя да доживее баща ми (той почина 36-годишен), дядо ми също си отиде без да прекрачи прага на шестдесетте... Дали не живях твърде дълго и дали въпреки похвалите, които съм чувал, успях да намеря смисъла на това, заради което съм дошъл на света?

18 май 1981 г.

Вчера срещнах в Драгалевци художника Васил Бараков, с когото се познаваме отдавна. Обичам неговите картини. Те са с богат колорит – особено платната му от 30-те години и румънския цикъл, за който беше несправедливо руган от ония, за които днес никой не си спомня. Има сезановска тръпка в порива на неговата четка, има френска изисканост в неговите хармонии. Художникът беше твърде остарял, краката не го слушаха и бастунчето глухо почукваше по разровения

път. Над избелялото му кепе се вишеше Витоша и той гледаше с премрежени очи зелената на тия хребети, които беше рисуval толкова пъти.

- Какъв изумителен зелен цвят! – каза ми той. – Цял живот ме е измъчвала зелената гама. Няма по-трудна от нея...

- А с кои тонове боравиш най-добре? – попитах го аз.

- Всички тонове ме измъчват – отговори майсторът, – го мига, когато усетя музиката им. Ти си ми казвал, че живописата се роде с поезията. А аз мисля, че тя е по-близка до музиката...

10 юни 1981 г.

Вчера дописах последната страница от романа. Вече сглобих отделните му части, писани разпокъсано, на приливи и отливи, понякога с радост и възнение, понякога с неизпитвано досега съпротивление на перото. Тоя роман в сравнение с другите ми прозаични книги, още когато го започвах, ми беше ясен, мислех, че написването му няма да ми създаде трудности, а достигнах до неговия край след упоритото съпротивление на материала. Имаше части, които писах, бих казал, с възновение. Това са есетата, историята с гръцкия емигрант, спомените от Киев... Уморих се и мисля, че едва ли вече ще седна да пиша роман. Сега, когато завършеният ръкопис лежи на масата и чака мига, когато перото ми отново ще го нашари от край до край, аз чувствам, че не се радвам, въпреки че имам право да се усмихна след тая непосилна работа. Може би след време, когато се отдалеча от написаното и отново разлистя страниците, ще изпитам радост от някои сполучени места

Това е деветата книга от поредицата романи, започнати преди повече от 15 години и трета част от историята на Мартин Калинов или Преводача, разказана в книгите „Сбогом, Акрополс!“ и „Балада за самотните мореплаватели“. Постарах се според силите си да надникна в сложния и противоречив свят на твореца. Беше ми приятно и интересно чрез живота и творческите драми на Мартин Калинов да изследвам себе си, да се преоткривам.

21 юни 1981 г.

Вчера седнах да рисувам внучката на съседите. Искях да ѝ направя портрет с котето, което преди няколко седмици намерих на улицата и което вече се чувства у дома като господар. Момиченцето – то е

петгодишно – се бои да гържи котето, защото малкият немирник го граци. Аз слагам статива сред стаята, вземам четките и започвам. Моят малък модел седи на стола, гледа втренчено в една точка, а котето се мъчи да развже връзките на детските обувки.

Слагам мазка до мазка, работата върви добре, и си мисля колко тленно е всичко на тая земя. Ето, аз сега до това платно, гледам облото личице на детето, черните му като маслини очи, капризно вирнатото носле, бялото му елече, бухнало като пана, гледам го и се радвам, а сега в някой ъгъл на моргата лежи моят приятел Драгомир Асенов.

Вчера научих за неговата смърт. Спомням си нашата среща преди повече от година, когато се върна от Франция след операцията. Изтръпнах като го видях да стои насреща ми: пепеляво жълт, с невероятно голям, изгърбен нос на изпитото лице, без нито един косъм на главата и веждите. Усмихна се и зъбите дълго останаха да белеят, защото устните трудно заемаха първоначалното си положение. Помислих си, че скоро ще се случи най-лошото, но той започна да се оправя. Косата му порасна, лицето му порозовя, стъпката му стана по-енергична. През тия месеци, през които духът му се е борил с безнадеждността, той написа своята най-искрена и най-граматична книга „Най-тежкия грях“. Тоя роман е рожба на страданието и на равностетката.

Драгомир беше мой връстник. Пътувал съм с него, разговаряли сме. Обаждат ми се е по телефона да ми каже хубава дума за нещо мое, което е прочел. Той, както малцина между нас, беше съхранил в душата си една хубава черта – да се радва на чуждия успех, да каже хубавата дума тогава, когато тя може да стопли човека. Заваля дъжд. Утре, в деня на неговото погребение, навярно също ще вали. Ще мокри оргените му, сложени на възглавничка, ще мокри неговото пергаментово, изпито лице, което никога вече няма да се усмине, ще мокри лепкавата пръст, от която никога няма да се измъкне. Той получи звания и почести. Знаем с колко усилия се постига всичко това. И сега се питам: това ли е било най-важното или малкото страници, които ще остави човек след себе си? Приживе е по-съблазнително първото. Но уроците на смъртта са други...

Четката се мъчи да търси весели тонове за портрета на седналото срещу мен момиченце, но дъждът угасява тяхното звучене и пред очите ми стои, изваян от влага и мълчание, образът на отпътувалия приятел...

2 август 1981 г.

Художникът Васил Бараков ме беше поканил да гостувам в ателието му. Обичам този тих, съсредоточен, влюбен в работата си човек и приех с радост неговата покана. Ето ме на втория етаж на неговата скромна вила. Стаята, в която е сложен статива му, е в невъобразим безпорядък – празни кутии, оловни туби с боя, вестници и списания по ъглите, край стените картини и рамки. От прозореца се вижда запустения двор на неговия дом – розите с гребни цветове са обхванати от бурен, ябълките са с опасана от гъсениците шума. По-нататък над короните на дърветата се виждат покривите на Драгалевци.

Когато се изкачих по стълбището, художникът рисуваше: правеше копие на една стара своя картина. Беше облечен бедно – с избелял дочен панталон, и така избеляла изглеждаше и картината, която работеше. Помолех го да ми покаже някоя от своите картини. Вдигна рамене. Нямаше. Всичко беше продадено. Сега се мъчеше, като разчертаваше с квадратчета стари ескизи, да направи копия на картини, които обичаше, но зрението вече му изневеряваше. Колоритът на този майстор, чиито най-добри платна звучаха със сезановска сила, губеше своето богатство, избледняваше. Художникът правеше този копие, за да даде полученото от продажбата на своите близки, които нямаха милост към него. Покойната му жена е била учителка. Тя е събирала чудни родопски тъкани, които са накачени сега по стените край стълбището. Покрил ги е прах и молците ги разнищват.

Разгледах картините и ме обзе печал за стария човек, който седеше до статива и ми обясняваше, че всичко, което съм видял, тепърва ще бъде работено – това са само наброски. После слязохме на долния етаж. Там имаше грамади от грамофонни плочи: Бетовен, Моцарт, Брамс, Бах. Попита ме какво искам да чуя. Казах му да пусне плочата, която най-много обича. Той взе фугите и токатите на Бах. Гледах го как съсредоточено слуша тази нечовешка музика. Седеше, подпрял с длан лицето си и очите му тъжно се взираха към чезнещата в мрака Витоша, към чезнещия в мрака живот.

27 октомври 1981 г.

Преди няколко дни пътувахме с моя стар приятел украинския поет Дмитро Билоус из Михайловградски окръг. Искях да му покажа моя роден

край, където той никога не беше стъпвал, а го познаваше само по прочетените книги. Петрохан ни посрещна с пъстра есенна премяна. Цяла в злато беше долината на Огоста. Тая година имаше неவிждано плодородие. Ябълковите градини край нашия път бяха превити до земята от плод. В Берковица купихме есенни ягоди, които бяха невероятно ароматни. Вечерта в Михайловград се състоя среща на Билоус с творческата интелигенция на града. Той два часа без да си почине дори минута декламира стихове на български поети и преводите им на украински език. Невероятна памет! Един негов приятел се шегуваше преди години в Киев: „Ако, не дай, Боже, бедствие унищожи българската книжнина, ще можете да я възстановите по това, което е съхранил в паметта си Билоус...“ Питам поета: „Как можеш да загръстваш съзнанието си с толкова много строфи? Не те ли измъчва това, че приличаш на дом, чиито стаи са натрупани с безброй вещи, сред които с мъка можеш да си проправиш път?“ Той се смее: „Аз не се насилвам да запомням стиховете. Просто ги запаметявам докато превеждам...“

Билоус декламира с увлечение. Това го оживява, прави го болезнено съсредоточен, дори малко досаден, защото не иска да пропусне нито едно стихотворение, което знае, а това изморява публиката.

Увлечението по поезията спасява човека и Дмитро Билоус е един от примерите за нейната целебна сила. Миналата година, когато бях в Киев го заварих тежко болен. Шест месеца не беше се показвал сред близки и познати. Дойде при мене в хотела. Уплаши ме жълто пепелявия цвят на лицето му. Седнахме да обядваме. Той ядеше с неохота. Разговорът вървеше трудно. Но когато, по стар навик, той започна да ми декламира своите нови преводи от Вазов (той декламираше високо и всички келнери в ресторанта учудено се обърнаха към нас), видях как лицето му оживява и се избистря, как тънък румянец плъзва по бузите му...

На другия ден след срещата в Михайловград отидохме до Живоци. Есента се мъчеше да закрие с багрите си развалините, но аз усещах мълчаливия вик на мъртвото село през тънкото шумолене на есенните вихрушки. Гробището, където лежат скъпи за мен покойници, чезнеше сред бурени. Някакъв другоселец, който отглеждаше телета в запустялото село, беше пасъл добитъка си в гробището и скромните паметници, останали тук-таме над нечий гроб, лежаха съборени в тревата. Татковият също беше катурнат от някое добиче. Помъчих се да го изправя. Странен народ сме ние – понякога нямаме милост нито към живия, нито към мъртвия...

3 ноември 1981 г.

Вчера купих от руската книжарница съчиненията на Ярослав Ивашкевич. Обичам този писател и с удоволствие се заех да разлиствам неговите осем тома. Открих познати стихове, разкази и новели, които вече съм чел с особено удоволствие, има и редица творби, с които тепърва ще общувам. Приятно ми беше да се запозная с есета на автора. Интересни са неговите тълкувания на полски и чуждестранни автори, но на мен особено ми харесват малките (по страница-две) наблюдения на природата и размишленията на писателя, свързани с тях. Свежи, светли късове от живота. Есета на Ивашкевич отново ме подтиква да се заема с една дълго отлагана работа: да се заема с подготвянето на книга есета. Имам в папките доста написани неща, които ще редактирам. И нови идеи прехвърлях нощес на ум преди да заспя. Усещам, че гланите вече ме сърбят да седна над белите листа. Есето като литературна форма ме привлича от много години, но все не намирам време да осъществя своите стари намерения. Дано сега ми провърви...

25 ноември 1981 г.

Свиха ме бърбреците и сега лежа вкъщи с грейка под кръста. Дните минават мъчително – трудно чета легнал, – а нощите ми изглеждат безкрайни, защото болката, като залепнал въглен, който не мога да махна, пъди съня ми. Простудих се миналата седмица в издателството, когато беше спряно парното. Ремонтират мрежата сега, когато падна снегът. А можеше това да се направи през лятото. Но тогава навярно са имали друга работа – заседавали са. Сега се оправдават, че зимата ни е изненадала. Това оправдание започваме да го чуваме все по-често. Обикновено първия сняг парализира пътищата, особено в планинските проходи. Цели райони от страната остават без електричество, без вода. А какво ли би се случило при по-големи изпитания. Ето затова не обичам болестите, защото карат човека да размишлява, а размислите, особено на моя възраст, рядко се съпровождат с усмивка. Питам се защо през изминалите повече от пет десетилетия в моя живот аз никога, ако се изключи времето на детството, няхах време да се отдам изцяло на най-важното в моя живот – литературата. Винаги бях ангажиран с нещо друго – различни служби, които ми изсмукваха силите срещу един горчив къшей хляб. Сега ясно разбирам, че не ми остава много време да остана сам със себе си, разбирам, че трябва да

презриза служебната юзда, която толкова години ми е била господар, но откривам, че съм нерешителен да направя това. Просто дълго впряганият кон (или кранта) е свикнал с хамута си.

Болестите идват да ни подсетят, че утре всичко може да бъде излишно, но ние забравяме това предупреждение, когато сънят ни унесе и болката в кръста позатихне...

31 декември 1981 г.

Излизва се и 1981 година. Времето е топло, снегът белее само високо на Витоша. От седмица градът прилича на карнавално средище. По площадите се кладат огньовете, където търговците пекал на шишове агнета и млади прасенца, а народът пие вино, похапва от димящите мръвки и гледа хората на пийналите вече или на самодейните състави, които подвикват и припяват, развеселени от също така пийнали гъдулари и гайдари. На площада до църквата „Света Неделя“ високото дърво е окичено с опечени прасенца, свински крака, наденици. От муцуните на закланите божи твари капе кръв по настилката. Някой ме тупва по рамото. Обръщам се и виждам мой приятел с чаша вино в ръката. Подава ми да опитам – виното било хубаво. Гледам го – със зачервено лице и блеснали очи. А елегантната му мека шапка цялата е нашарена от кървави капки. Той е застанал точно под едно окачено на клона прасенце...

Весели часове, които те карат да бъдеш тъжен. Може би защото животът с най-хубавите си години вече изтича. Или пък нещо друго...

Тая вечер мама си сложи мустаци и брада, облече наопаки кожуха си, обу панталони и отиде да отнесе книжки на съседските деца. Това ги развесели много. Дълго не можах да я познаят. Милата мама... Така правеше тя и някога, когато беше млада и аз съм изпитвал особен трепет, когато посягаше да ми подаде подарък от чувала си или когато я гледах да подскача пред сватбарите в облекло на циганка катунарка или на мустакал калайджия, сложил на рамото си осажден, засиял с калая котел.

Такива бяха простите веселби в моето изчезнало от света родно Живовци...

29 април 1982 г.

От вчера вали сняг. Покривите са побелели, клоните на цъфналите дървета са отрупани със снежни кичури. Хората вървят по улиците, вдигнали яките на своите зимни палта. Зимата беше дълга, студена,

мразовита. И пролетта се изнизва без да ни зарадва с ласката на слънцето. Тоя винаги чакан с трепет от мен сезон сега се усеща само в едва доловимото уханье на цъфналите ябълки, череши и круши в дворовете отвъд трамвайната линия, но тоя аромат на пролетта е примесен с дъх на сняг, на ниски облаци и човек усеща в него повече тревога, отколкото радост.

1 май 1982 г.

Снощи срещнах при галерията на улица „Шипка“ момичето, което преди месец идва при мен да вземе интервю за вестник „Пулс“. Поговорихме и тръгнахме да я придружа до трамвая по дъждовните софийски улици. Канките барабаняха по моя чадър, който ни прихлупваше и момичето вървеше съвсем близо до мен, опряно до лакътя ми, за да се скрие от дъжда, който ни пронизваше с хладина. Градът тулеше къщите си за сенките на дърветата, редките минувачи бързаха да се приберат у дома, и ние с пригушеното до мен момиче вървахме по мокрия асфалт, който люлееше в локвите си нашите отражения.

Това момиче вървеше с мокри коси, които засияваха под уличните лампи като диамантена диадема и неговото по детински нежно, продълговато лице с големи бледосини очи, странно ми напомняше за лицето на едно още незабравено, дълбоко и безнадеждно обичано от мен момиче някога, когато учех в първите класове на Фердинандската реална гимназия. Момичето ме отбягваше и аз след училище вървах подир него, засрамен от себе си и развълнуван, и до разсъмване не затварях очи – унижен и просветлен от една мъчителна обич. Всичко мина... Забравях и пак се връщах към тоя спомен.

И ето сега безвъзвратно изчезналото време ми връщаше тръпното усещане за онова първо увлечение... Вървах под нощния дъжд и някаква необикновена радост изпълваше цялото ми същество. После дойде трамвая. Наместих се на седалката между мокри чадъри и усетих, че в съзнанието ми се мерва стих: „И тихият обой на коса,/ който всички цветове в гушата ми пред бога на нощта отвори/ дали ще се повтори?“

Неспокоен съм. Ще сегна да пиша.

15 май 1982 г.

Преди седмица в София беше открита голяма живописна изложба на румънския художник Корнелиу Баба. Присъствах на тържеството и

имах удоволствието да се запозная и поговоря с майстора, който ми нагна албум с неговите репродукции. Корнелиу Баба стоеше сред своите картини висок, белокоп, леко приведен и тържествен – като бог, който се е изправил през седмия ден да си поеме гръх и да обгледа сътворения от него свят. Това беше бледолик човек с отпусната, по женски нежна кожа на лицето, с пагнала от двете страни на челото му тънка бяла коса, равно подгрязана на тила. Много хора се бяха струпали край него да изразят радостта си от срещата с блестящата му живопис.

Има нещо класически овладяно и отмерено в картините на румънския художник. Великолепни композиции, портрети и пейзажи, които те карат да притаиш гръх от удоволствие. Дълбоки, звучни гами. Какви лица, изопнати от размисъл или озарени от вътрешна светлина! Какви ръце – страдащи и ликуващи. Особено ме покори неговият цикъл „Лудият крал“, рисуван през последните няколко години. Отдавна не съм виждал толкова могъщи творби. Дълбоко и трепетно звучи темата за властта, за опустошената гуша.

Почти всеки ден ходя в залата с картините на Баба. Заставам до „Лудият крал“ и ми се струва, че във вика на неговите сепнати очи чувам стона на нашето време. Миналата вечер написах два сонета „Картонената корона“, вдъхновени от трагическия цикъл на Баба.

1.

*Когато те пропъди моята душа
и заскрипти гръхът ми в зъбите като врата на къща,
където даже споменът не се завръща –
дали ще мога с тая сатанинска радост да се утеша?*

*Дали ще стана по-щастлив, като узная,
че залезът те е наметнал с пурпурен халат на шут,
че бил си с глина и слана обут
и само сянката на куче те е съпровождала в безкрая?*

*Наказах ли те – или сънищата ми ще стават дом,
където ще се свиваш
в халата си протрит, когато дъжд света залива
и под нозете на самия Бог пръстта се рони?*

*Наказах ли те – или пък по дирята ти хлъзгава
душата ми ще скита
и зли оси ще ти блестят в косите
като фалшиви бисери върху картонена корона?*

2.

*Властта и славата – пред о н я праг неминат всичко се съблича.
Наметнат с одеялото на просяк, ти заставащ бос
над бездната на вечния въпрос,
на който никой не е отговорил – и сърцето ти
забравена молитва среща.*

*От тъмните дробове на дърветата се носи остър хрип
и камъкът се пука от сълзата – твоята единствена награда,
а притаени в заливите, зимните морета на Елада
се зъбят като кучета след отминаващия цар Егип.*

*Виелиците се разхождат из дворците.
Над трона празен паякът изплита
въже за властелина, който още спи в очите на детето,
без да разбира, че е бил най-светлия мъдрец,
когато се е радвал на крайпътния цветец
и утринната му усмивка е вървяла боса
подир него по небето.*

23 май 1982 г.

Вчера се върнах от Прага, имаше вечер, посветена на моята поезия. На обгърнатия от цъфнали кестени и люляци хълм Храдчани, в старинната зала „Лири Пратенсис“ се бяха събрали почитатели на поетическото слово, за да чуят творбите на един малко познат за тях поет. Композицията на стиховете, включени в програмата, беше направена с много вкус от преводачката Злата Куфнерова. Когато присъстващите заемаха местата си (тук на рециталите идват празнично облечени, както се отива на опера или театър) и лампата над подиума освети един празен стол, до него застана висок мъж с продълговато съсредоточено лице и зачете бавно, понякога с шепот моите строфи. Аз не разбирах добре чешкия език, но долавях смисъла на отделни стихове и тяхната мелодия, която не се изграждаше от контрасти, а от сродни по звучене тоналности, които ми напомняха картини на Бонар. Актьорът, който четеше така интимно и задушевно, сякаш разговаряше в тесен приятелски кръг с близки на сърцето му хора, беше един от големите чешки актьори, любимец на публиката и като рецитатор, и като изпълнител на Хамлет от

Шекспировата пиеса. Радован Луковски – така се казваше моят нов приятел – чете почти час и половина със съпровод на китара моите стихове, посрещнати, за моя радост, много радушно от публиката. Идваха да ме поздравят, да споделят възнението си от това, което са слушали, а най-много ме поласкаха думите на Радован Луковски, че е открил за себе си един поет, който му допада и го възнува с образността, колоритността и драматизма си. После вечеряхме в една старинна кръчма (Прага е богата с такива изключително приятни заведения), разговаряхме до късно за поезия, за пътешествия, за нови срещи. Това беше една от най-щастливите ми вечери.

10 август 1989 г.

През последните няколко години след моето дълго боледуване, посветих изцяло времето си на живописата. Жилището е затрупано с картини. Мирисът на боите навярно не е най-подходящия за дишане аромат, но аз свикнах с него и изпитвам особена радост, когато седна до бялото платно. Усещам, че в последно време работата ми върви без творчески кризи. Като зная здравословното си състояние, мисля, че

душата събира последните си сили, предчувствайки безвъзвратното отпътуване, и платната пъстрейт, прилични на есенни градини, и метафорите в стиховете, които пиша рядко, се явяват както през най-хубавите ми години, с пера на най-пъстри птици.

Лебедова песен – наистина има такива мигове в човешкия живот...

Прочетох в „Лит. фронт“ статия „Носталгично за Пеньо Пенев“. Авторът, съвсем в стила на ученическите съчинения, повтаря познати неща и вместо да изтъкне, че времето на лозунгите и на богрячеството е попречило на този поет да се вдълбочи в истината и драмата (като се изключи поемата „Дни на проверка“ и цикъла стихове от Добруджа), възславя неговите вече останали без ехо, стихотворни кълтежи и обявява поезията му за предтеча на преустройството.

Аз познавам Пеньо Пенев още от появяването му в София. Виждах съм го по бедняшките кръчми с Усин Керим и с други любители на чашката. Той живееше в една квартира на бул. „Христо Ботев“ с моя земляк Анастас Стоянов. Там ме е потискала тяхната бедност и подпрян на масата с трохи и обелки от евтин салам, съм слушал декламациите на поета от Добромирка. Стиховете му бяха лозунгови, декларативни (така пишехме и ние тогава, но с греха, че търсехме по някой поетичен образ). Той ги декламираше гръмогласно и те звучаха по-добре от нашите.

Спомням си, че едно лято отидох да прекарам няколко седмици в Ситняково. Заварих там Пеньо Пенев. Беше настанен в една стая, тясна и дълга като коридор. Аз не бях от неговите компании, не ни свързваха бурни средношни преживявания и не допусках, като познавах гръпнатия му характер, че ще намерим начин да се сбlijим. Но в почивната станция бяхме само двамата (по-късно дойде Климент Цачев) и вечер започнахме да се срещаме и да разговаряме. Денем той не се мяркаше навън – пишеше. Когато се покажеше на двора, изглеждаше уморен, разсеян, а в сиво-зеленикавите му очи с изплъзващ се поглед голавях тревога и болка. Знаех неговите семейни и житейски тревоги и разбирах, че душата му боледува.

Една вечер той ме покани в стаята си да ми прочете късове от поемата, над която работеше. Беше толкова опушено, че не можеше да се диша. На масата имаше голям пепелник, натъпкан догоре с угарки. Поемата се казваше „Сто възли“ (по-късно той я преименува „Дни на проверка“). Зачете. Очите му се оживиха – засветиха богдро и уверено. Къдравата му коса се посипа по челото от ръкомаханията. Той четеше една драматична, изповедна творба, много различна от другите му стихове. Не можех да отбегна усещането си за позиране в онia

моменти, където той се обявяваше за барабанчик на епохата, където с възлени рисуваше една грама, която ми изглеждаше пресилена. Навярно малко съм познавал сричките на душата му.

Самоубийството му дойде, за да извиси написаното от поета и да го направи истина...

Излязох на двора. След вмирасаната от тютюна стая ме лъхна рилския ветреца. Колко ясно нощно небе и колко много звезди! Пенчо Пенев остана в стаята, подпрял лице на гланите си. Раменете му потрепваха, навярно плачеше.

Страданието го обгръщаше с кълбата от тютюневия дим.

По-късно научих за трагичната му кончина в хотела на Димитровград.

11 август 1989 г.

Няма го вече между нас Михаил Берберов. Сега той е само шепа прах в една урна и спомен, който свица сърцата ни, като си помислим, че го вчерта той беше сред нас, че късно вечер се търсехме по телефона, за да си кажем добра дума, да си прочетем току-що написано стихотворение. Михаил беше един от поетите, които аз високо ценях и обичах. Превеждайки гръцките майстори Сеферис, Елитис, Вретакас и др. той се докосна до сърцевината на една тънка южна действителност. От там може би дойде новият тласък в неговото творчество, който го нареди сред най-видните наши съвременни поети.

Той не само пишеше хубави стихове – той умееше да се радва на истинската поезия, да я защитава с бронята на Дон Кихот.

Дано кипърските кипариси, които той така възхитено възпя, прошепнат своята най-нежна и тъжна молитва за неговата отпътувала душа...

12 август 1989 г.

Купих ягоди от една селянка, която седеше в канавката до моста на Бързия, цялата озарена от тия изчезнали с пролетта плодове и сега отново възкресени в дните, когато се долавя полътът на есента. През целия път ме обгръщаше ароматът на ягодите. Той ми напомняше за юнските подвиквания на пъдпъдците, за обажданията на кукувиците – неочаквани като избълбукване на дълбок вир от хвърлен камък, събуждаше в мен протяжната, разлюляла цялото небе, мелодия на

щурците. Само когато посягах да опитам някоя алена чепчица, усещах хладината на есенен вятър и в аромата на ягодата долавях влажен мирис на печурки, на мъх и на дъждовни капки, които свистят по жаравата на листопада.

15 август 1989 г.

Продължават керваните на българските мохамедани към турската граница. Преселение като в дни на военно бедствие или във време на чума. Във вестниците наричат тая грама „екскурзия“. Изтеглени са милиони от спестовните каси. Купуват се на баснословни цени автомобили. От магазините се граби – в големи количества – всички, което попадне под ръка. Писаха в един вестник, че в реките на Лудогорието са хвърляни големи количества олио, захар, мляко. Един мой съсед, който има вила край Искрец, ми разказваше, че местните мохамедани преди да заминат за Турция отрязали виметата на своите крави и ги натирили в гората, където те, мучейки, агонизирали, целите оплескани с кръв.

Напускат своите къщи, тютюневите ниви, които ги гаряваха с богатство, оставят зад гърба си земята, където са родени и отраснали – и тръгват към грамата на неизвестността.

Тръгват без колебание, дори с озлобление.

Защо се случи това? Мъчат се да го обяснят с религиозен фанатизъм, с подстрекателства, стараят се да подчертаят българския корен на нашенските мохамедани. Във всичко това има истина, но аз мисля, че възленът беше сложен до торбата с барут, когато нечия премъдра глава реши да прекръсти мохамеданите или както бе прието да се казва „да възстанови“ имената им. Така беше опетнено най-съкровено то в душите на тия хора. Чрез насилие те бяха лишавани от род, от родова памет. Унищожаваха се всички документи, свързани с миналото им и те оставаха да живеят като измислени хора, на които не е позволено да говорят на своя език. Мислеха, че така ще създадат единна нация. Извикай: Иване или Тодоре и се обаждат възторжено хиляди души. Но стана друго. Дълго спотаяваното чувство на огорчение и протест озлоби тия хора, чиито български корени ние така се стараехме да докажем, и тръгнаха към пущинаците на Диарбекир, озарени от мистичната светлина на полумесеца. Досега изселниците са над двеста и петдесет хиляди. До края на годината могат да станат още толкова. Заводите остават без работници. Плодът на полето гние неприбран. И тръгват на бригади цигулари, пианисти, хирурзи заедно с отдавна свикналите

студенти, за да спасяват положението.

Грешките нерядко имат трагични последици в живота на народа. Но той, народът, свикна със своето овчедушие. Мълчи. От страх? Или от безразличие? И на никого не е потърсена лична отговорност за грешки, които разтърсват цялата нация. Отговаря колективът. А къде е той? Бере с белите си канцеларски ръце запуснатите тютюневи ниви по склоновете на Родопи и из Лудогорието...

18 август 1989 г.

Спомням си, че когато постановлението на Жданов през 1946 г. заклеими Ахматова, Зошченко, Прокофиев, Шостакович и др. и ги обяви за космополити и родоотстъпници, у нас в Съюза на писателите бе свикано събрание, което да сложи и своето клеймо върху тях. Доклад изнесе тогавашният партиен ръководител Иван Бурин. Както бе прието през ония години, услужливи оратори изправиха на позорния стълб съветските космополити, но това беше малко. Докладчикът Иван Бурин потърси български формалист, отчужден от народа, и го намери в лицето на Атанас Далчев. Никой не стана да защити своя колега. И започнаха неговите трудни дни, когато не публикуваха нищо от него, а с преводите, над които по цели нощи привеждаше многодиоптровите си очила, едва можеше да прехрани голямото си семейство.

Далчев обичаше да разказва една такава случка от ония години. След неочаквана буря с гръмотевици и проливен дъжд той тръгнал да се разходи из парка край днешната телевизионна кула. Пътеката била тясна, кална и той замислен се навеждал под натезналите от капки клони. Видял, че срещу него върви човек. Неприятна среща била - Иван Бурин. Случило се като в приказката за двете козлета на моста. Учтивият Далчев винаги би сторил път на идващия насреща. Но тоя път тръгнал непоколебимо към неумолимия докладчик. Бурин се отбил в тревата, хлъзнал се и за да не падне, се хванал за един метален стълб от електропроводната мрежа. След миг, тласнат от неведома сила, той отхвъркнал назад и паднал в канавката. Далчев гледал усмихнат как удареният от ток пазител на идейната чистота бърше калните си панталони. Оня го гледал как се смее и рекъл: „Навярно щяхте да ликувате, ако токът ме беше убил?“ „Не -отвърнал му поетът. - Тая случка ми показва, че вие сте много добър проводник... Това ми е достатъчно..."

И двамата отминали всеки по своя път.

22 август 1989 г.

Убийството на идеите започва с демагогията. Когато думите вземат да губят стойността си и започнат да се превръщат в панаирджийски захарен памук, чийто облак се стопява в ръцете на децата, когато думите и делата се разминават като пътници през пустиня, тия пътници едва ли ще стигнат до оазис. Ще пътуват към мираж, щедро обещавани от тях и на другите, докато ги настигне самумът и ги затрупат пясъците.

23 август 1989 г.

Един приятел ми разказваше, че когато пътувал из републиките на Средна Азия, посетил известен тамошен художник. Майсторът му показал свои картини, богати на багри, както шевиците и тъканите в тия древни, екзотични земи. Особено впечатление на госта направила една картина, на която били изобразени стълби. Бели, жълти, виолетови те се преплитали в стройна композиция и върховете им изчезвали в пепелявото небе. Странно хрумване, казал си гостът, а художникът му обяснил: в нашия край слагат такива знаци върху гробовете на мъртвите, вместо грубо издялан мюсюлмански камък. И тия странни стълби стоят, издигнати в празнотата, за да отведат на небето душата на отпътувалия...

Наистина каква странна, трагична метафора!..

26 август 1989 г.

Отново - изведнъж - се върна желанието ми да пиша стихове. Бях решил да посветя цялото си време на живописа - и ето ме отново пред белите листа. Онзи ден, когато бях в болницата, изведнъж ми хрумна началото на „Магия“. Пойсках от медицинската сестра хартия и химикалка и само за двадесетина минути написах първата част на поемата. Вечерта у дома написах следващото стихотворение, а на другия ден до нощта завърших цялата поема. С такова увлечение (като че ще изпусна нещо, което се е появило и след миг ще изчезне) съм работил само над поемата за Ван Гог „Владетелят на нощните слънца“.

27 август 1989 г.

Вчера написах едно стихотворение - „Може би сбогом“. Така бих искал да нарека бъдещата си книга, ако успея да я напиша. Човек се надява, че не изчезва завинаги от света. Той остава в нечий спомен, в картина, в стих. И затова си тръгва с измамната надежда, че неговата последна дума е може би сбогом...

2 септември 1989 г.

Ние, които се мъчим над белите листи, не приличаме ли на шахматистите? Някои от нас трудно отличават пешката от офицера, а вече са обявени за гросмайстори.

4 септември 1989 г.

Не знам дали в страните с трайни културни традиции това е така, но у нас тъй наречените творци, особено славолюбивите и дарените с не особено високи творчески възможности, се стараят на всяка цена да попаднат в полезрението на властимащите. Това им помага да излязат (административно) на по-предни позиции в своята професия, да получат награди, отличия и звания. Те ходят на специално организирани за техните покровители ловни излети, канят ги на приеми, придружават делегациите им в чужбина. Тяхното изпитано оръжие е ласкателството - към тях и към всички, които ги обкръжават.

В говора си те наподобяват тяхната интонация, смеят се и ръкомахат като тях. Ако пишат стихове, им посвещаваат оди. Когато техните покровители трябва да напуснат своите кресла без да чуят благодарствена дума (както често се случва у нас), техните сподвижници и ласкатели първи се отдръпват. Но хората, които четат книгите им или гледат картините и ролите им, не забравят тяхното поведение. И даже талантливото, което са сътворили, помръква редом с угодническите им творби.

7 септември 1989 г.

Винаги се радваме на първите снежинки, които нежно кръжат над оголелите гървета и над локвите от противните есенни гъждове. Не мислим за дългата зима, която ще ни затвори в нашите домове, не мислим за почернелия от сажди сняг, който ще ни бъде противен,

особено в мартенските дни, когато пъпките набъбват и ни подсещат за един нов сезон, пълен с очаквания и изненади. Човек се радва на промяната. Тя винаги носи надеждата, но нерядко заг нея стои разочарованието. Така е и в личния ни живот, и в социалното ни битие.

13 септември 1989 г.

Преди повече от година сложих батерийка на електронния часовник и понеже имах друг, с който бях свикнал и повече ми харесваше, оставих тоя в чекмеджето на бюрото. Той е работил там непозгледнат от никого, може би не по-малко точен от часовника, който носех на ръката си. Тая сутрин търсех нещо в чекмеджето и го открих между папките. Беше спрял. И си помислих: не се ли случва така и с хората? Колцина от тях, чиито дела са полезни и достойни, живеят незабелязано сред нас и когато дойде последният им миг, си спомняме с душевна болка (от която вече няма никаква полза), че сме били несправедливи към тях.

15 септември 1989 г.

Има писатели, привърженици на правилото „99 процента труд, 1 процент вдъхновение“. Те имат строго разпределен работен ден. Измъчват се над белия лист и когато думите се съпротивляват: трябва, въпреки всичко, определените страници да бъдат написани. Тия автори ми приличат на изкопчици, които с желание или без желание трябва да изкопаят определените основи – за темели на къща или на обор. Понякога те успяват да напишат добри книги, но когато чета техните страници, долавям мирис на пот.

Аз ценя и обичам ония писатели, за които вдъхновението има много по-голяма роля. Те може да не сегят всеки ден до белите листа, но се отдават на своето призвание в мигове, когато могат да разговарят с камъка и птицата, и словото, колкото и да ги измъчва, се покорява на тяхното перо. Такова писане просветлява душата на писателя и неговата тръпка се предава и на ония, които разлистват неговите страници. Искане ми се да вярвам, че така са се родили най-хубавите ми книги.

26 септември 1989 г.

В немалка част от своя живот (в зависимост от характера си), човек е пленник на лековерната наивност. Това става особено във време на политически промени. Той вярва на гумите, заг които после се оказва, че няма дела, вярва, че ония, които се заклеят, са достойни за презрение, а после се оказва, че те са невинни. Вярва в приятелството, без да знае, че после ще се окаже в пусто пространство. Ако е творец, възславя в своето творчество благородството, добротата и доблестта, а после разбира, че животът край него е груг и той не е могъл с нищо да го промени.

На старини, когато угват часовете на равностметката, той безпощадно се кори за своята наивност, но когато се връща към отминалите години, разбира, че в живота му е имало и светли мигове на наивност, които са го карали да вярва в доброто и справедливостта и тия мигове, превърнати в надежда, са осмисляли и извисявали неговия живот.

27 октомври 1989 г.

Вчера арестували и нанесли побой на дейци от „Екогласност“, които събирали в градинката до Военния клуб подписи за защита на така опустошената вече наша природа. Набутали ги с ритници и юмруци в милиционерските камионетки. У нас не съобщават нищо за това. Коментират го чуждите радиостанции. Нима и благородното желание да бъдем защитени от смога, който ни трови, се счита вече за престъпление?

10 ноември 1989 г.

Най-после след 45-годишно яхане на безропотния кон, наречен народ, ездачът слезе (или беше му помогнато да слезе) от седлото. Гледах го по телевизията как седи, отбутан в единия край на президиума, седи с блуждаещ поглед, с полуотворена уста, като изхвърлена на брега риба. До вчера преповтаряха като големи истини произнесените от него (и навярно написани от други) слова. Сега те нямат никаква стойност. Събраните му съчинения надхвърлят два пъти онова, което е написал най-плодовитият ни писател Иван Вазов. Те, които красяха всички библиотеки и кабинети, ще бъдат изхвърлени. И портретите му ще събират паяжини по мазетата.

Той имаше редица приятели сред писателите. Възпяваха го,

ходеха с него на лов, пируваха на трапезите му. Както нерядко се случва, те първи ще отвърнат лице от него и ще го заклеят. И ще се прехвърлят към следващата ловна дружинка.

18 ноември 1989 г.

Днес се проведе огромен митинг, организиран от неформалните групи. Казват, че на площад „Александър Невски“ са били повече от 50 хиляди души. Народът, лъган и яхан толкова десетилетия, се надига и вече няма спиране. Демокрация, свободни избори, съд за ония, които доведоха България до сегашната трагедия – това бяха главните лозунги на вулканично кипящото множество.

Вчера предаваха по телевизията заседанието на Народното събрание. Генерал Славчо Трънски жестоко разобличи оня, който само допреди седмици беше посрещан с овации и със ставане на крака. Каква корупция, каква престъпност!

Народните представители, които доскоро еднотушно го подкрепяха, сега еднотушно клеймяха всичко, свързано с името му. Дори един от тях, когато излезе на трибуната да подкрепи кандидатурата на Петър Младенов за президент, каза: „Ще гласувам с цялото си сърце за Тодор ...“ След това се поправи. Последва смях в залата. Там кротко седяха в президиума и мнозина от ония висши сановници, които редом с него са отговорни за всички безобразия и престъпления. Сега те възхваляваха оня, който заставахе до кормилото. Тъжно шоу. Но метлата на утрешния ден няма да ги отмине. Имаше там и наши писатели. Зная тяхното угодничество пред отишлия си. И ми беше тъжно да слушам сега техните лицемерни думи. Фалшиви души, какво можете да кажете на хората със своите книги?

31 декември 1989 г.

Много събития разтърсиха последните седмици на отиващата си година. Цяла Източна Европа кипи. Отхвърля се гнетата на миналото – къде с мирни демонстрации, къде с обляни в кръв площади, както в Румъния. У нас също – митинги, демонстрации. Казанът кипи и ония, които с лъжи и демагогия много десетилетия бяха регули върху похлупака му своите трапези, ще политнат заедно с него, когато парата избухне. Държат се със зъби и нокти за тлъстия кокал, но съдбата им готви друга присъда.

Тая година ми отне скъпи приятели. Няма го Пенчо Данчев, с когото прекарвах незабравими часове, няма го Найден Петков, с когото много часове се разхождахме в градинката на болницата и говорехме за картините, които той не успя да нарисува. Те си отидоха тихо без да кажат сбогом и сега новогодишният сняг, чист и сияен, е техен единствен приятел...

Из писма до сина си

Това са откъси от писма, писани ми от татко, когато съм бил в казармата. Два листа, ситно изписани с мастило от едната страна, в които не ме пита за нищо, но ми разказва за поводите за написването на стихове и романи или за перипетиите в самия творчески процес, разказва за създаването на живописни платна или споделя впечатления от музеи и културни събития. Никой друг войник не е получавал подобни писма... БД

12 януари 1977 г.

...Работата в издателството е много нервна и напрегната (както виждаш, човек има неприятности навсякъде), но аз се старая, сваляйки вечер служебния товар от раменете си, да намирам по малко свободно време за писане. За редица писатели по света работата над книгите е най-важното, на което посвещават всичките си сили. Ние, за съжаление, сме чиновници, които крадат от оскъдното си свободно време, за да осъществят някой свой замисъл. Какво да се прави – такъв път сме си избрали...

17 януари 1977 г.

...Гледам да открадна малко свободно време, за да напиша нещо или да нарисувам. Вчера при художника Иван Кьосев гледах оформлението на романа „Билет за Бретан“. Много е хубаво. Сложил е на корицата една моя картина от Сен Мало – ти я знаеш: един пейзаж в бежово с червен

кон, тъмновиолетова ограда, алея с голи сини дървета и на алеята една жена с червен колан. Нарисувах госта картини. Пиша съвсем малко. Решил съм няколко години, ако е живот и здраве, да посветя главно на живописата...

6 април 1977 г.

...Аз съм намразвал градовете, в които съм служил (навярно и с теб ще е така), но към Казанлък имам особено чувство. Спомням си, че преди 20 години като репортер дойдох тук за пръв път и трябваше да се срещна с Чудомир. Не го намерих в неговия дом и ми посочиха кръчмата, където мога да го открия. Видях писателя, чиито книги съм чел с такова удоволствие през гимназиалните години, на една маса до чаша червено вино. Чудомир ме посрещна много любезно и благодарение на неговата любезност можах да посетя тракийската гробница и да видя прочутите фрески, до които сега малцина имат достъп. Чудомир разказваше, че когато един войник при учение се окопавал до могилата, открил входа към гробницата. Влезлите под мрачния свод видели да се спуска откъм тавана на гробницата огромна бяла брада – това били корените на една акация, която растяла върху могилата. „Фреските бяха така свежи, бляскави, сякаш художникът току-що е излязъл от тук” – разказваше Чудомир.

Тоя спомен заедно с други впечатления от майското ликуване на казанлъшката природа е останал в душата ми и аз се надявам, че ще имам възможност като идвам при тебе да усещам аромата на този дивен подбалкански край...

28 май 1977 г.

...Питаш ме как прекарах в Белгия и Холандия... Пътувах много. Видях много градове: Брюксел, Антверпен (там е роден Рубенс), Гент, Брюге, Остенде, Хага, Амстердам. Бях и на Ватерлоо (...) Посетих много музеи, видях картини на най-прочути художници. Стоях пред картината на Рембранд „Нощната стража”, нарязана преди години от някакъв луд холандски учител и сега абсолютно реставрирана. В Кралския музей в Амстердам са събрани огромни съкровища – Рембранд, Рубенс, Ван Дайк, италиански майстори, и

Но най-богато са представени авторите от холандската школа. Особено възлнение изпитах, когато прекрачих прага на музея „Ван Гог”. В една модерна сграда, цялата от стъкло, на два етажа са събрани голям

брой от творбите на тоя велик художник. Има платна от най-ранния му период – кафяви на тон, съвсем почернели, рисувани доста посредствено и редом с тях стоят някои от шедеврите му – слънчогледите, стаята на художника в Арл, стола на Гоген, серията цъфтящи дървета, маслиновите гори, автопортрета с палитра... Едно огромно съкровище е събрано под тоя покрив и човек, застанал до картините, рожба на титаничен труд и на яростен стремеж към красивото и възвишеното, мисли за себе си, за своите дела. Колко сила и издържливост са нужни, за да не отиде на вятъра онова, с което си дарен от природата! Човек трябва да се обрече на нещо възвишено и да изгори, запътен към него. На такива мисли ме навеждаха картините на тоя необикновен художник...

11 юни 1977 г.

...Няколко дни бях твърде зает поради международната писателска среща в София и нямах възможност да ти пиша. Срещата се проведе в парк-хотел „Москва“. Бяха пристигнали от целия свят повече от 150 писатели, между които някои твърде известни поети и прозаисти като Николас Гилен, Джон Чийвър, лорд Сноу, Евтушенко, Вознесенски, Гор Вигал и др... Снощи в зала „Универсиада“ се състоя литературно четене на поети от цял свят. Беше претъркано. Особен успех имаха Вознесенски и Евтушенко. Те се държат на сцената повече като естрадни певци, отколкото като поети. Евтушенко, например, се появи на официална среща в Съюза на писателите с фланелка за тенис. По време на разговора в „Универсиада“ пушеше непрестанно – дори от залата му подхвърлиха кибрит, за да си запали цигарата – непрекъснато пиеше Кока Кола и когато не му задаваха въпроси, той сам си ги задаваше. Говори без да прекъсне повече от 3 часа. Неговото четене на стихове е по-скоро шоупрограма, отколкото рецитал. Един шоумен, дълбоко влюбен в себе си, жаген за слава, която се стреми да придобие на всяка цена. Публиката го приема добре, защото той поднася своята, според мен не чак толкова блестяща поезия, като актьор. Като гледах жестовете и мимиките му си мислех колко ли часа (а може би и дни!) най-старателно е репетирал пред огледалото. Имаше други поети, които бяха отделяли повече време за мъка над словото. Те седяха мълчаливо зад разпаления декламатор. Техният успех не беше особено голям. Когато седях в залата и слушах как водещият литературното четене раздава с лека ръка световна слава на госта посредством мъченици на словото, си мислех за много талантливи хора, които остават

незабелязани, защото са скромни и отдават силите си на творчеството, а не на саморекламата.

Срещата вече завърши. Лаврите, поувехнали от софийската горещина, са прибрани в куфарите и служителите на музите се готвят за път...

Това беше едно от големите събития в столицата.

Друго, не по-малко от това, е фактът, че нарисувах 6 картини с впечатления от моето пътуване в Белгия и Холандия....

9 август 1977 г.

„Лятната отпуска завърши и аз, затрупан с книгите на издателството, сядам да ти напиша тия няколко реда. Прекарах две седмици във Варна... Ти познаваш компанията, с която човек почива в писателската станция. Все едно, че си на събрание – едни и същи до втръсване познати хора, все едни и същи, също омръзнали ми вече, разговори. Аз предпочитам да вземам статива и платната и да се махам от станцията. Отивах в Балчик, където нарисувах две картини.

Особено интересно беше през оня ден, когато предружен от Кольо Севов, разгънах статива на балчишкото пристанище. Започнаха да се събират хора – да гледат. Непривично се работи, когато загърба ти непрекъснато коментират и дават съвети. Кольо лежеше до мен на една хавлия и водеше разговор с любопитните.

Първите въпроси бяха колко ли лева ще взема за тая картина („Всеки цапа, а после нас обвиняват, че нищо не разбираме!“ – каза един от застаналите загърба ми.) Кольо с увереността на Волар – търговецът на картини – обясни, че едно такова платно доскоро е струвало от 800 до 1 000 лева, но тъй като са се вдигнали цените не само на билетите за пътуване, а и на художествените произведения, то сега тая картина струва не по-малко от 1 500 лв. Това твърде озадачи чичковците, сред които имаше и един милиционер. Най-близо застаналият до мен – едър добруджанец с избеляла гочена риза и сандали на бос крак – каза, че работи в „Яйцекооп“ и като прави сметка гореспоменатата картина ще струва около 40 000 яйца! „Цял камион яйца за това нещо? Луг е, който я купи!“ Понеже стана дума за яйца, в разговора се намеси друг човек, който каза, че тая сутрин – за нещастие – като прелитала тарабата най-хубавата му кокошка се обесила между две цепеници. Той я заклал, докато още не била умряла и извадил от нея три съвсем здрави яйца с черупки. „А колко гребни имаше – хиляди!“ – изплакваше своята мъка пострадалият. Тоя нещастник, ако беше останала жива кокошката му, трябваше да събира навярно половин век яйцата ѝ, за да купи, както му обясни добруджанецът, моята злополучна картина.

След три часа работа в най-големия пладнешки пек, с почти завършена картина, аз тръгнах по мостика, съпроводен от недружелюбните погледи на „изкуствоведите“, които продължаваха да коментират не направеното от мене, а баснословната сума, която – за съжаление – никога нямаше да получа.

Добруджанецът отиде да се къпе. Понеже нямаше бански гащета, остави панталона и сандалите си на пясъка и влезе във водата, плискайки косматите си бедра, с развлечени черни гащета, сред множеството на елегантни дами и мускурливи циганчета. Гащетата му се издуваха и той, като се канеше да заплува, отново се обърна и презрително погледна картината, която струваше цял камион яйца...

Това са интересни случки, които човек просто може направо да ги запише и да ги включи в книга...

4 ноември 1977 г.

...Аз съм в отпуск. Пиша поема за Ван Гог. Смятам, че ще стане добра творба, ако това не звучи самохвално. Толкова съм уморен от издателските разпръвки, че не мога да дойда на себе си. Преди няколко дни ми се обадиха, че в Съветския съюз в най-голямото издателство – „Прогрес“ – ще излезе том, в който са включени три мои романа: „Вечерен разговор с гъжда“, „Бял кон до прозореца“ и „Сбогом, Акрополс!“. Тук е преводачката, с която работим над превода. Вече прочетох половината от „Бял кон до прозореца“. Звучи чудесно. Надявам се, че и другите книги звучат така.

Такива неща за моя личен литературен фронт...

17 ноември 1977 г.

...Получих твоето писмо у дома, тъй като не можах да замина за Хисаря. Оказа се, че там са отишли на почивка и за творческа работа доста хора и моето отиване се оказва безсмислено. Аз исках да намеря спокойно място, за да поработя, а там щях отново да попадна в средата на хора, с които ми е омръзнало да се срещам по събрания и заседания. Така че след едноседмично пребиваване в Берковица моят творчески отпуск протича у дома. И протича твърде ползотворно. За седмицата в Берковица написах поема за Ван Гог – „Владетелят на нощните слънца“, която съдържа десет монолога на великия художник... През другите дни така активно както, може би, никога досега, написах цяла гузина сонети. Заедно с поемата и с други стихове ще ги включа, ако е живот и здраве, в една бъдеща стихосбирка.

Знаеш, че сонетът е стара класическа форма, доста закостеняла според някои, но когато в нея се вмести съвременно светоусещане и интересна образност, сонетът звучи много силно. Прилагам към писмото един от сонетите, за да се запознаеш с това, над което работя сега.

ИКАР

Аз можех като вас да жъна жито,
да славя мелничното колело,
но бе застлано моето легло
с безмълвния ехтеж на висините.

Аз можех безметежно да живея,
ала политнах с восъчни криле
да разора небесното поле
и своя стон ликуващ да посея.

За гързостта си бях от Зевс проклет.
Но през гъха на векове безчет
като пламтяща капка ще премина.

Дано намерите край остров Крит
не моя прах, в гланта на бога стрит,
а бисер в почерняла раковина.

След седмица тръгвам на работа и отново ще ме посрещнат
издателските грижи. Какво да се прави – такава е човешката съдба...

28 ноември 1977 г.

...Моята отпускат вече приключи и редакционната стая отново ме посреща с разпращаните за тиражи, планове и пр., но аз като закален войн с примирение приемам сражението. В София има някои събития, които – надявам се – те интересуват. Бе открита Обща художествена изложба, посветена на Октомврийската революция. Много картини, малко (особено ярки) художествени постижения. Големи платна: конници, сеч, тачанки, но всичко това е твърде познато...

...Друго събитие тия дни раздвижва пресата: предстоящата конференция на младите писатели. Ще съберат в София в началото на декември 120 кандидати на славата, както казва грядо Вазов, и ще се опитат да накичат челата им с лаврите на госта поокършеното лаврово дърво на българската литература. Ние, по-старите, можем да им предложим по някое повяхнало клонче от нашите собствени лаврови запаси, но се надявам, че те ще откажат, защото ще ги примамва недокоснатия лавър, който лъжливо ще им обещава ключ за Пантеона на безсмъртните.

Вече излязоха госта статии, в които се възхваляват познати на тебе имена: Вл. Левчев, Иван Голев, Венко Евтимов (все писателски чага), но сред тях палмата на първенството държи един млад поет от Перник – Борис Христов. Той, според мен, е способен автор, има чувство за поетичен образ, метафорите му са госта смели, но твърде много в стиховете му се долавят гласове на поети от по-старите поколения. Друг автор, в когото аз особено вярвам, е Калин Донков. Преди години

писах предговор на първата му книжка. Той е сериозен, мислещ автор, с дисциплинирано слово и неочаквани метафори. Най-много, разбира се, се шуми за синовете на известните автори, защото критиката си знае добре работата.

Изминалият месец беше особено ползотворен за мене. Написах почти 20 стихотворения. От януари до октомври почти не бях посягал към белия лист (исках да си почина, рисувайки). Изглежда, че енергията на стиховете се е набирала някъде – и през есента се отприщи...

21 юни 1978 г.

...Вече повече от десет дни съм се затворил в Берковица и работя над романа. Когато човек избяга от столицата, успява да свърши за малко дни толкова работа, колкото в големия град не може да приключи за месеци. Вече приключвам „Балада за самотните мореплаватели“. Остава ми да допиша двадесетина страници и – край! Останалия текст (220 стр.) вече окончателно редактирах.

Над тая книга работих почти всеки ден с малки изключения от януари до сега. Тя е една от най-мъчните ми творби. Мъчна не от гледна точка на композицията или художествените идеи – всичко, за разлика от други мои романи, ми беше сравнително ясно още при написването на първата страница. Трудността беше в друго – в психологическите анализи, в трудно податливите за описване деликатни движения на човешката гуша. Ти ще имаш възможност да прочетеш ръкописа и сам да прецениш дали съм постигнал нещо повече от онова, което съм показал в другите мои прозаични книги...

1 април 1979 г.

...Имам намерение през тая пролет да попътувам из моя роден край – да наобиколя Поречието, където строят язовира, да си припомня различни истории, да навестя местата, където е минало моето детство и юношество. Имам намерение да започна нова книга – „Рифовете на далечните звезди“ (вече написах десетина страници от нея), в която да се върна към темата на „Далечните бродове“, видяна от друг ъгъл. Ще се опитам да разгледам проблема за гибелта и възкресението, за двуборството на ангела и дявола у човека, за неговия порив да бъде преодоляно злото, за безпомощността на човека пред законите на битието и за величието му, когато пада с изгорени криле, отдаден на своя порив...

Както виждаш – не леки философски въпроси, костеливи орехи, които – надявам се – няма да счупят зъбите ми... Както е било и при другите ми книги, сега мъчително навлизам в обстановката: описания на пейзажи, характеристики на герои, усещане за къщи, сезони, дъждове. Знам, че това ще се преодолее скоро и ще започне разказването на историите, които ме увличат, когато ги пиша...

СЪДЪРЖАНИЕ

Полетът на стрелата	4
Прозорец	5
За метафората	6
Думи за поезията	7
Побратимяване на глината и звездата	9
За поетическата образност	10
За предметната поезия	11
Темата за художника	12
Лирическият герой	14
Детайлът	15
Композицията на лирическия роман	15
Поетът и прозата	17
Уроците на живописца	17
Палитра от разтопена лава	18
Увлечение по багрите	20
Словесните рисунки	22
За римата и римувания стих	22
Началото	24
Над белия лист	24
Едно стихотворение	25
Нощта	26
Завоевателите на Парнас	27
Зимна нощ в Пиренеите	33
Една метафора на Волошин	34
Пред картините	35

Натюрморт с ябълки	36
Прозата	41
Двуборството на крилете и корените	42
Книгите	45
Притча	45
Планинският дом	46
Майсторите на цигулки	48
Ръкописите на писателя	50
Атаката на белия ескадрон	50
Уводни думи към превода на романа „Зимните сънища на лъвовете” в украинското списание „Всесвіт”	56
Сватбеното пътешествие до Ванкувър	58
Из дневниците на писателя	65
Из писма до сина си	118

Иван Давидков
НАД БЕЛИЯ ЛИСТ

Електронна книга
Първо издание

Издателство *Давидков & син*
Редактор Борислав Давидков
Коректор Василена Михайлова

На корицата е репродукция от картината на
Иван Давидков „Берковската каменоломна“.

В книгата са поместени и репродукции на неговите картини,
ръкописи и фотографии от семейния архив.

Издателството при поискване предоставя безвъзмездно във вид
на електронни книги дигитализираните книги на Иван Давидков.

За контакти: davidkovb@gmail.com

Иван Давидков (1926-1990) е поет, белетрист и художник. Роден е в лежащото днес на дъното на язовир „Огоста“ село Живовци. Последните две десетилетия на живота си е главен редактор на най-авторитетното издателство „Български писател“.

Стиховете му се отличават с богата образност и разгърната метафоричност, а в прозата си рисува сложни човешки характери и сблъсъците им с превратностите на съдбата. В живописа си е колорист с тънък усет за хармония.